

CEP ÜNİVERSİTESİ

Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi

NECDET SAKAOĞLU

İletişim Yayınları

Necdet Sakaoğlu

Cumhuriyet Dönemi

Eğitim Tarihi

Cep Üniversitesi 71

İçindekiler

Sunuş

Türkiye Cumhuriyeti, yeterli kurumlaşmaya ve kadroya kavuşmamış 80 yıllık bir eğitim geleneği devralmıştı. Cumhuriyet eğitimi de neredeyse bir o kadar zamanlık yol aldı. Fakat görülüyor ki ilk dönemin köklü atılımları, denenmiş doğrular yerine "koy kaldır" kolaylıkları yerleşmiş... 1920'lerde Atatürk'ün çizdiği eğitim politikası, sisteme ve mesleğe dayandırılmıştı: "Mektep genç dimağlara insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şerefli istiklâli öğretmeli, en mühim vazife maarif işleri olmalı, öğretme vazifesi güvenilir ellere teslim edilmeli, muallimlik diğer yüksek meslekler gibi, refah teminine müsait bir meslek hâline konmalı" idi.

Ziya Gökalp'in düşüncesi "Millî kültürümüzü keşfederek dinde, ahlâkta, dilde, estetikte, ekonomide nasıl bir kişiliğe sahip olduğumuzu anladıktan sonra kesin bir surette millî eğitim dönemine girmenin doğru olacağı" yönündeydi. Millî ve laik eğitimin öncüsü Mustafa Necati ise eğitimi bir bilim ve uzmanlık işi görüyordu. Öğretmenliği bir meslek haysiyetine kavuşturan, Öğretim Birliği Yasasını (Tevhid-i Tedrisat) uygulayan, Harf Devrimi ile kitle eğitiminin temellerini atan odur. İlk Maarif Vekillerinden Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Dağ Yolu'ndaki bir söylevinde “Mektep bir iş evidir, esnaf ocağıdır. Bir ihtiyaçtan doğar... Çocuklarımızı neşesizliğe, cesaretsizliğe ve hayatta ricacı bir vaziyete düşüren bugünkü ölgün ve uhrevî terbiyemiz yerine, hayata bağlı, elinde sanatı olan işçi nesli yetiştirecek amelî (uygulamalı) terbiyeyi koymalıyız!" diyordu.

Cumhuriyetin eğitim politikası, kültürü, yeni Türkiye'nin temeli yapmaktı.

Mustafa Necatiler, Hasan Ali Yüceller, sorunu salt okuma-yazma kıtlığında görmemekte; köylü kitlesinin ve toplumun kalkındırılmasını eğitim yoluyla sağlamaya çalışmaktaydılar. Köye dönük eğitim; Millet Mektepleri, Halkevleri; yetmeyince Köy Enstitüleri ile gündeme

getirildi. Eğitim; 1950'ye değin, ilköğretim ve okuma-yazma ağırlıklı, halkın gönenmesine dönüktü. Oysa 1950-1960 arasında kalitesiz orta öğretime, 1960'tan sonra da yüksek öğrenime yönelinmiştir. Bir başka, açıdan bakılınca ilk dönemde, eğitimin tabana yayılması ve laiklik; Hasan Ali Yücel döneminde (1938-1946) işe dönük eğitim, yeni hayat-yeni insan; çok partili yaşama geçilince de odunculuk ve prensipsizlik politikaları yakalanmaktadır. 1970'ten sonra ise, genç nüfus patlaması ve çok yönlü çalkantılar sonucu, kontrol ve disiplin mekanizmalarının zayıfladığı görülebiliyor.

Çok partili yaşam sürecine girildikten sonra ilkelerin, içtenliklerin, ödünsüz uygulamaların bırakıldığım, 1984'te Ankara'da bir araya gelen eski Millî Eğitim Bakanları itiraf etmişlerdir:

"Millî Eğitimde devlet politikası temin edilememiştir... Maarife particiler tarafından müdahaleler olmuştur. Bir vilâyetten bir heyet gelir, falan yere lise açılmazsa bizden oy yok derler. Başbakan heyetin yanında telefon açar. Millî Eğitim Bakanına falan yere lise açınız! der... Halk tabiriyle bir müdür bir mühür açarız... 1946 sonrası ödün vermeye yatkındı. İlkokullara din dersi koydum. İlahiyat Fakültesi'ni, İmam-Hatip okullarını açtım. Bizim Bakan devrimleri yıkıyor! dediler" (Tahsin Banguoğlu).

"Millî Eğitim Bakanlığı denilebilir ki hedefinden bir ölçüde saptırılmış ve millî öğretim bakanlığı hâline gelmiştir. Okullarda bilginin yanında eğitime yer verilmiyor..." (Rıfkı Salim Burçak).

"Fizikî imkân önemli bir meseledir. Senede bir milyon çocuk geliyor okullara.

Bir türlü yetişemiyoruz, okul yapmaya, laboratuvar yapmaya..." (Orhan Oğuz).

"Öğretmen yetiştiren müesseseler bakanlıktan ayrılmıştır. Kanaatimce en yanlış hareket budur. Üniversitede öğretmen yetiştirmek mümkün değildir... Laiklik konularında hassas olunmalıdır. Bilhassa İmam-Hatip okulları açıldıktan, din dersleri

okutulmaya başladıktan sonra bu, hassas bir konu olmuştur." (Orhan Dengiz).

"Bakanlık, millî olma vasfını kaybetmiştir. Millî Eğitimde sâdece öğretim kalmıştır... Eğitim ve öğretmen politize olmuştur." (A. Naili Erdem).

"Bir müdür bir mühür ile hemen ortaokul veya lise açma yoluna sapılırsa, ekonominin ihtiyaçları ile eğitim arasındaki ilişkiler kopabilir. Üniversite kapısında gereksiz yığılmalar, diplomalı işsizlik artar... En düşük puan alanlar öğretmen okullarına giderse kendisi orta öğretimde başarısız olan kişi, günün birinde öğretmen olduğunda korkarım, başarılı öğrenciye sempati duymaz...

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ilke ve amaçlarının ortadan kalkmasından korkuyorum." (Turhan Feyzioğlu).

"Hâlâ köyde talebe, koltuğunun altında tezekle, odunla okula gidiyor... Bize gelip ille şu köye lise aç diyorlar. Biz de dayanamıyoruz, açıyoruz!" (Sabahattin Özbek).

"Eğitim sorununun çözümünü güçleştiren bir nokta da demokratik rejimlerde, siyasal kaygıların eğitime yansımasıdır." (Sefa Reisoğlu).

"Rakam verirsem ülkemizdeki yetersiz durum iyice açıklığa kavuşacaktır. Türkiye, millî gelirinin ancak yüzde 04'ünü eğitime ayırmaktadır. Bu oran, Kanada'da yüzde 2,11 Hollanda'da yüzde 2, Amerika'da yüzde 1,7'dir. Türkiye'de her yıl 1.7 milyon çocuk okullara yeniden gelmektedir. Mevcut durumu düzeltmekte sıkıntılı olan Türkiye, nüfus artışına karşı daha da kötü duruma girmektedir." (Hasan Sağlam). (Eski Bakanlar ve Müsteşarlarla Yapılan Toplantı Metinleri, Ankara 1984).

1989'da göreve gelen Ayni Akyol'un, 1990-1991 Öğretim Yılı mesajındaki tanısı daha da önemli: "Eğitim sistemimizin değişik kesim ve kademeleri arasında bütünlük ve tutarlılık sağlanamamıştır. Dershane, laboratuvar, kütüphane, atelye gibi tesisler ile öğretim araç-gereçlerindeki yetersizlikler, eğitimin kalitesini, fırsat ve imkân eşitliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Eğitim ve öğretimde çağdaş

teknolojinin imkânlarından yararlanamamaktadır. Çocuğumuza geçerliliğini yitirmiş, faydasız, temelde ezbere dayalı, yaratıcı gücü köreltir, ölü bilgiler veriliyor... Zorunlu öğretimi hâlâ beş yılla sınırlı tutan 12 ülkeden tekiyiz."

Gelip geçen bakanların çizdiği bu karamsar tabloyu daha da karartan tesbitler çok... H. Hüsnü Cırıtlı "Çağdaş uygarlık düzeyi üstüne çıkacağımız umudunu yarım yüzyıldır her gün dua eder gibi yinelemeden edemiyoruz... Zengin vatandaşların yardımlarından kamuyu yararlandırmak iyi bir şey olmakla beraber, onların hamiyetlerine bel bağlayarak okul yapımını, cami yaptırma benzeri bir hayrat alanı haline getirmenin devletten ve toplumdan götüreceklerini iyi hesaplamak gerekir" ("Çağdaş Uygarlığa Giden Yol" Cumhuriyet, 9 Eylül 1986) diyor. Abdullah Nişancı'nın açıklamalarına göre "Eğitim tarihimizde kâğıt üzerinde ve dosya içinde kalmış bir yığın, proje ve raporlar mevcuttur... Okulların fizikî durumları, sayı ve kapasiteleri de dikkate alındığında, Millî Eğitimimizin her kademe ve derecede insanımızın yetiştirilmesinde yetersiz kaldığı görülmektedir." (Millî Eğitim Sempozyumu, Tercüman'ın Özel İlâvesi, 20-22 Ocak 1984).

Türk Millî eğitiminin en azından; okul bina ve tesislerinin, kadrolarının, araç-gereçlerinin, mevzuatının... Anayasa ve Millî Eğitim Temel Kanunu gereği standartlaştırılması umulan bir dönemde ortaya çıkan yetersizlikler; kamu bütçesinden eğitime pay ayırmadaki hasislikle çakışınca, her şey oluruna ve kolaycılığa bir akılı vermiştir. Artık ülke ölçeğinde eğitimde standartlaşmanın neye mâl olacağı bile hesaplanmıyor. Ama ucuz "program" ve "yönetmelik" reformları (!) sık sık gündemdedir. Bundandır ki, İstanbul'un göbeğinde 16. yüzyıldan kalma bir tımarhaneye, yıkılmaya yüz tutmuş bir levanten apartmanına, taşrada toprak damlı, kerpiçten, derme çatma köy odalarına, 20. yüzyıl biterken bile "Lise", "Ortaokul" tabelâları asılabilmektedir. Okul diye yapılanlar ise sevimsiz cepheleri, işlevden yoksun planları ile hayallerdeki okul imajını giderek unutturmaktadır. 68 bin eğitim kurumundan kaçı, çocukları ve gençleri, akşamdan sabaha bir özleyişle kendisine

çekebiliyor? Veya eğitimimizin, ana okulundan üniversiteye, birbirinin tamamlayıcısı olarak uzun vadeli ekonomik ve sosyal amaçlarla bağlantılı, kültürle meslek edindirmeyi okul ortamında uzlaştıran, çağ nüfusuna bugün ve yakın gelecekte cevap verebilecek kapasitede, sürekli yenilenen bir yapıya ve sisteme kavuşturulması yönünde hangi makro önlemler gündemdedir? [10] Fransa, 1791-1960 arasında sadece eğitim örgütleri ve programları için 63 reform gerçekleştirmiştir. Aynı dönemde bizim eğitim tarihimizde, öğretmen okullarının açılması, medreselerin kapatılması, Öğretim Birliği, Harf Devrimi, Köy Enstitüleri gibi üç beş yenilik yaşanabilmiş. Bunların tümünün 1950 öncesine ait olması ise ayrıca düşündürücüdür.

Bu diziden çıkan birinci kitapta [N. Sakaoğlu, Osmanlı Eğitim Tarihi, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi 50, 1991] Türk eğitim geleneklerini ve altı yüzyıllık Osmanlı eğitimini bir tarih değerlendirmesine almaya çalışmıştık. O etüdümüz ne ölçüde doğal ve kolay oldu ise, bu ikinci kitabın konusunu teşkil eden Cumhuriyet dönemi eğitiminin safhalarını özetleyebilmek de kaynak, belge, birikim çokluğu; "tarih"in oluşumu için gerekli zamanın henüz geçmemiş olması gibi nedenlerle güç başarıldı. Günümüzde, geçmişe bakışın giderek daha geniş yelpazelere kavuşması, kamuoylarının en umulmadık konulara bile sıcak bakması ve beklenmedik bir anda eski olguların güncelleşip farklı boyutlarıyla irdelenebilmesi, tarih değerlendirmelerinin salt bu alanda yazan ve araştıranlarla sınırlı kalmayışı gibi gerçekler ise, 1960-1990 arasındaki otuz yıllık eğitim sürecine daha ihtiyatla eğilmemizi; bu dönemi bir tarih safhası değil, bir değerlendirme konusu olarak ele almamızı gerektirdi. Bu son dönemin sayısal boyutlarının ve devleşen sorunlarının henüz ne gibi sonuçlar getirdiğini ve getireceğini bilmemekteyiz. Bu safhayı inceleyecek geleceğin araştırmacılarının hayret uyandırıcı tesbitlerde bulunup sorumlularla birlikte toplumu da eleştireceklerini tahmin ediyoruz.

Necdet Sakaoğlu [11]

BİRİNCİ BÖLÜM

Mütareke-Millî Mücadele Yıllarında Eğitim (1918-1923)

Mondros (1918) ve Sevr (1920) Antlaşmalarını imzalayarak yıkılışını dünyaya duyuran Osmanlı Devleti, Anadolu'da İstiklâl Savaşı'nı başlatan Türk halkını, işgal, salgın, yoksulluk ve cehalet içinde bırakarak tarih sahnesinden çekildi.

1918-23 ara dönemi, ölüm kalım sorunlarının karabasanında eğitimi elbette ki öne alamazdı. Ama cumhuriyete doğru bir yolu akıllarına koyanlar, ulusal bilincin ve egemenlik haklarına sahip çıkma erdeminin eğitimle kazanılacağını bilmekteydiler. Kuva-yı Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direnişlerde ve örgütlenmelerde, Osmanlı mekteplerinden yetişen muallimlerle aydınların rolleri ise hareketin en sıcak ve samimî gerçeğiydi.

Mitinglerde, kongrelerde, milis güçlerinde ve ordu saflarında yer alan muallimlerden 30'u ise ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldılar. (Genel kurulun yüzde 10'unu oluşturan bu düzeyde bir temsil gücüyle eğitimcilerin sonraki meclislerde de yer almaları bir daha mümkün olmamıştır).

Ankara'daki siyasi-askeri kadro, cephedeki savaş kadar içerideki cehaleti de tehlikeli görüyordu. Kurulan ilk İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu)'nda Rıza Nur Maarif Vekilliğine getirildi. İstanbul'daki Saltanat hükümetinin sık sık değişen Maarif Nazırları ise, Dersaadet okullarına bile söz geçiremeyen yetkisiz birer Maarif Müdürü izlenimi vermekteydiler. 1918'de İstanbul'da kurulan ve üyelerinin çoğunluğu mektep cemiyetlerinden gelen Millî Kongre'nin, dağılan Meclisi Mebusan'ın yerini alacak bir Millî Şûra oluşturulması girişimi sonuçsuz kaldı. İstanbul'da ne eğitim, ne yönetim için umut ışığı bulamayanlar birer ikişer, bazan kafilelerle Anadolu yollarına düştüler. [12]

İktidardaki Hürriyet ve İtilâf Fırkası, maarifte "İttihatçı temizliğine" girişmekten geri kalmadı. Bir süre sonra Anadolu'da millî hareket başlayınca da İstanbul'daki öğretmen okullarından mezun olanların Anadolu okullarına atanmaları, aydınların türlü yollardan Anadolu'ya gitmeleri, Kuva-yı Milliye haberlerinin İstanbul'a ulaşması engellenmeye çalışıldı. 1920 Nisanında Maarif Nazırı olan Rumbeyoğlu Fahreddin, okul kitaplarına, İkinci Meşrutiyet'in Türkçülük akımıyla giren "Türk" sözcüğünü çıkarttırdı! Bununla birlikte İstanbul'da ve işgal bölgelerinde öğretmenlerin çoğunluğu, Türk'ü ve Türklüğü işlemekten çekinmediler. 6 Mayıs 1920'de TBMM'nde Maarif Vekilliğine seçilen Rıza Nur, üç gün sonra okunacak Hükümet programına eğitimle ilgili konuları da katabilmek için, Ankara Maarif Müdürlüğünden çağırdığı bir tek kâtiple çalışarak yeni halk hükümetinin eğitim stratejisini belirledi: - Dinî ve millî eğitim,

- Hayatî, işe dönük, üretkenliği aşılayan eğitim,

- Millî yapıya, coğrafyaya, kültüre, geleneklere uygun ders kitapları,

- Çağdaş ve bilimsel olanaklara sahip okul,

- Sözlük, tarihsel, toplumsal, edebî eserler yazdırılması, bunlarla ulusal duyguların geliştirilmesi, Doğu'nun ve Batı’nın bilim-fen kaynaklarının Türkçe'ye çevrilmesi,

- Elde bulunan okulları en iyi biçimde, dikkatle ve özel çabalarla yönetmek...

Rıza Nur imzasıyla 10 Mayıs 1920'de yayınlanan ilk genelgede ise öğretmenlere şöyle denmekteydi:

"Batı’nın köle etmeyi amaçlayan emperyalist saldırısına uğrayan ulusumuz bir buhran yaşıyor. Dinimiz ve ulusumuz tehdit altındadır. Eğitim ve öğretim görevlileri olan siz aydınlar, ulusumuzu uyarmakla yükümlüsünüz..."

Meclis'te Eğitim Tartışmaları

TBMM Hükümetinin Maarif örgütü, 1920 yılının sonlarına doğru, her birimi en fazla 3-4 kadrolu olmak üzere kuruldu: [13]

İlk Tedrisat, Talî (orta) Tedrisat, Sicil ve İstatistik, Muhasebe, Hars (Kültür) Müdürlükleri. (Bu mütevazi kadro ancak 1922'de, Müsteşarlık, Yüksek Tedrisat Dairesi, Telif ve Tercüme Heyeti de oluşturularak biraz daha geliştirilebilecektir).

İstanbul ve çevresi ile Yunan işgali altındaki iller dışında kalan, doğrudan Ankara Hükümeti'ne bağlı yerlerde 1920'de, ilk, orta ve lise düzeyinde ne kadar okul, öğrenci ve öğretmen bulunduğuna ilişkin kesin ve güvenilir sayılar mevcut değildir. Meclis tutanaklarından ve arşivlere girebilmiş belgelerden anlaşıldığına göre, 3495 İlkokul (bunlardan 682'si, yani yüzde 20'si kapalı), 3316 (1511'i Muallim Mektebi çıkışlı değil) öğretmen, tam devreli (ilk-orta-lise: 12 yıllık) 5 Sultanî, 32 İdadî (9 yıllık), 13 Muallim Mektebi (ilkokul sonrası 5 yıllık) vardı. Bazı kaynaklarda bu sayıların daha farklı yer aldığı da görülmektedir. (Örneğin, açık ilkokul sayısı 1764, kapalı ilkokul sayısı 281, Öğretmen Okulu çıkışlı 1550, medresede okumuş veya alaylı 1511 öğretmen gibi...). Bu okulların ne kadarının köylerde olduğuna ilişkin hiçbir kayıt yoktur. Maarif Vekili Rıza Nur, 19 Ekim 1920'de Mecliste yaptığı konuşmada şu sayıları vermiştir: "Bugün elimde bulunan sayılara bakılırsa 28 Sultanî vardır. Bunların birkaçı işgal altında bulunuyor. Yatılı öğrenci sayısı 340, gündüzlüler 2591'dir.

Öğretmen ve memur mevcudu 587'dir. Her öğretmene 20 öğrenci düşüyor. Her sultanîye yılda 6 bin lira harcanıyor. Galatasaray Sultanîsinin yıllık gideri 40-50 bin lira arasındadır. (Anlaşılıyor ki, Bakan, İstanbul'daki ve işgal altındaki yerlerde bulunan okulların sayısını da dikkate almıştır). 50-60 kadar da idadi (4 yıllık ortaokul) var. İptidailerimiz (ilkokullar) 40 bin öğretmen istiyor..."

Meclis Maarif Encümeni zabıt kâtibi Cevdet Bey, Bakanın verdiği sayıları düzeltmek ve düşüncelerini açıklamak için söz alarak:

"2500 öğrenci Sultanîlerde değil ilkokullardadır. Sultanîlerdeki 347 öğrenciye karşılık 587 kadrolu öğretmen ve memur vardır. Müstahdemler ise bu sayıya dahil edilmemiştir—Biliyorsunuz ki Meşrutiyet'ten beri birçok okullar açıldı. Muallim Mektepleri, Sultanîler, savurganlıkla kuruldu. [14] Ama hiçbiri, beklenen amacı gerçekleştiremedi. Araç gereç yetersizliği, bina bulunmayışı dikkate alınmadı. Bunlar gerçek birer Sultanî ve Muallim Mektebi değildir, birer okul karikatürüdür. Her okulda 15-20 öğrenci ancak var. Okulları düzeltmek ve düzene koymak ilk vazifemiz olmalıdır" derken iki hafta sonraki, 4 Kasım 1920 günkü oturumda Karesi Mebusu Vehbi Bey: "İbret gözüyle görebileceğimiz gibi, bir kazada 100 gayri müslim hanesi varsa, 1500-2000 hatta 10 bin Müslüman hanesi bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin çocuk yuvası, ilkokulu, ortaokulu, buralarda görevli yüksek öğrenim yapmış öğretmenleri vardır. Oysa 60-70 bin kişilik kent müslüman nüfusunun doğru dürüst bir okulu yoktur" diyordu. 4 Aralık 1920 günkü oturumda Tokat Mebusu Mustafa Bey: "Benim ilimin nüfusu 100 bin küsurdur. Burada aydın nâmına iki kişi bile yoktur.

Neden okulları Bursa'ya, İstanbul'a yaptılar da bizim halkımızı eğitimden mahrum bıraktılar?" sorusunu dile getiriyor, 9 Aralık oturumunda ise Bitlis Mebusu Ziya Bey:

"Bitlis'te ve Doğu illerinde kesin olarak hiç okul yoktur " diyordu. Daha önce, I. Dünya Savaşı boyunca, öğretmenleri, yetişkin öğrencileri cephelere sevk edildiğinden çok sayıda okulun kapısına kilit vurulması henüz unutulmadığından, bu kez de İstiklâl Savaşında benzeri bir durumun yaşanmaması yönünde bir karar alındığı 25 Kasım 1920'de, Antalya Mebusu Rasih Bey'in önerisi benimsenerek, "muallimlerin ve muallim mekteplerinde okuyan öğrencilerin askerlik yükümlülüklerinin ertelendiği" görülmektedir. Ahalinin aydınlatılması, çocukların yetiştirilmesi düşüncesiyle kendilerine bu tür bir ayrıcalık tanınan ve mebusların meclis oturumlarında "Memlekette, namuslu

sınıf olmak üzere yalnız maarifçiler kalmıştır. Bu sınıfın müdürleri ve görevlileri asla lekelenmemiştir"

(Örneğin, Lazistan Mebusu Ziya Hurşid'in 9 Mayıs 1920 günü yaptığı konuşmada bu sözler aynen geçmektedir) yollu övgüler yağdırdıkları bir sırada, öğretmenlerin; dünyadaki gelişmeleri olanaklar ölçüsünde izleyebilen, ama Millî Mücadele'nin özel koşullarını henüz yeterince kavrayamamış aydınlar olarak bir iki ilde, 16 Aralık 1920'de greve gitmeleri de aynı günlere rastlar. [15]

Bu olay, öylesine etkili olmuştur ki, aynı gün Maarif Vekili Rıza Nur istifasını verir.

İkinci Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) döneminde (Aralık 1920-Kasım 1921) ilk Maarif Bütçesi yapılmış, Maarif Kongresi düzenlenmiştir.

57.128.833 liralık genel bütçeden Maarif işlerine ayrılan para sadece 390.412 liradır, (yüzde 06,8'i). Millî Mücadele'nin sonraki yıllarında miktar ve oranın arttığı görülüyor: 1922'de, 74.957.848 liradan 1.136.046 lira (yüzde 1,5), 1923'te de 105.929.911 liradan 3.033.003 lira (yüzde 2,9) ayrılmıştır.

Maarif Kongresi ve Birinci Heyet-i İlmiye

Sakarya Savaşı'nın başlamasından bir ay önce Ankara'da, 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Maarif Kongresi toplandı. Mustafa Kemal, cepheden gelerek kongreyi açtı. Anadolu'nun her tarafından gelen 250 dolayında kadın-erkek öğretmenin katıldığı kongrenin gündemi iki ana konuyu içeriyordu: 1- İlk Mekteplerin programları ve öğretim süreleri,

2-Orta öğretim programları ve dersleri. Düşmanın Bursa ve Uşak üzerinden saldırıya geçtiği; Bursa, Uşak, Gediz, Emet, Tavşanlı, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in işgale uğradığı günlerdeki bu toplantı anlamlıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın Kongreyi açış konuşması, eğitim tarihimizin önemli bir belgesidir. (Hakimiyet-i Milliye Gazetesinin 17 Temmuz 1921 günkü sayısında yayınlanmıştır.) "Millî Türkiye'nin millî maarifini kuracak Türkiye muallime ve muallimlerine" seslenen ve "Asırların ihmali sonucu devlet bünyesinde ortaya çıkan yaraların, irfan yolundaki çabalarla giderilebileceğini" vurgulayan Atatürk, "millî bir terbiye programı", "eğitim örgütünün verimli kılınması", "şimdiye kadar uygulanagelen öğretim ve eğitim yöntemlerinin ulusu gerilettiği gerçeği", "programların ve kitapların hurafelerden, yabancı fikirlerden, dış etkilerden arındırılıp ulusal karakterimiz ve tarihimizle uyumlu içeriklere kavuşturulması", "çocuklarımıza yabancı öğelerle bilinçli mücadele fikrinin aşılanması", "eski yolların tamamen bırakılarak yeni bir sanat ve marifet yolu çizilmesi", "ana babaların çocuklarının eğitimi ve öğretimi için her türlü özveriyi göze almalarının önemi", "milleti yetiştirmenin kutsal bir görev olduğu" konuları üzerinde durmuştur. [16]

İstanbul Muallimler Cemiyeti'nin kongreye gönderdiği "Türk harikalarının doğup yayıldığı Ankara'mızda toplanarak maarif

siyasetinde bir devrin açılışını müjdeleyen heyetinizi hürmetle ve hasretle selamlarız" ifadeli mesajı heyecan uyandırmıştır.

Kongrede, Halk Mektepleri projesi, ilköğretimin dört yıldan beş yıla çıkartılması, öğretim programına çalışma hayatına dönük dersler konulması, köylülerin, 5-6 yıllık iptidai okullarına süre ve külfet bakımından dayanamayarak eski mahalle mekteplerine rağbet etmeleri gerçeği, halk maarifinin ileri programları değil, köylünün en çok ihtiyaç duyduğu dil, din, hesap konularını içermesi gerektiği hususları tartışılmış, kapanış konuşmasını yapan Hamdullah Suphi Bey de "Ürettiğiyle hem kendi ailesini geçindiren hem memleket ekonomisine temel oluşturan Türk çiftçi ve işçi sınıfına mensup insanların çocuklarının, aile geçimlerine göre bir eğitim almaları ve geçim yollarını ilerletecek bilgi ve becerileri kazanmaları, programların hedefinin, öğretmenlerin de çalışmalarının bu yolda olması gerektiği; ayrıca öğretmenlere, ardı arkası kesilmeyen savaşlarda babaları ölmüş yüzbinlerce yetime babalık etmek, onları, kimseye muhtaç olmayacakları tarzda yetiştirmek görevinin de düştüğü" hususlarına temas etmiştir.

Hamdullah Suphi Bey'in vekilliği sırasında Anadolu'daki birçok yabancı ve azınlık okulunun, "hainane" tutumları yüzünden kapatıldığı, işgal altındaki kent ve kasabalarda Yunan güçlerinin ve Rum papazlarının propagandalara giriştikleri ve okullarda Yunanca öğretilmesine çaba gösterdikleri, Merzifon'daki Amerikan Koleji'nin bir Türk öğretmeninin, Millî Hükümete birtakım ihbarlarda bulunduğu için, okulun yabancı öğretmenleri ve azınlık öğrencilerince şehit edildiği, 1921 yılı Anadolu basınına yansıyan haberlerdendir. [17]

Üçüncü Vekil Mehmed Vehbi Bey'den (20 Kasım 1921-6 Kasım 1922) sonra Maarif Vekilliği, Cumhuriyet'in ilk aylarında da sürecek olan İsmail Safa Bey'in (6 Kasım 1922-7 Mart 1924) dönemi başlar. Bu iki yılda, eğitim alanındaki devrimlerin filizlendiği ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile en ileri adımın atıldığı görülmektedir. Atatürk 1 Mart 1922'de TBMM'ni açış konuşmasında, - daha kesin zafer kazanılmamış ve ülke işgalden kurtarılmamışken - "Hükümetin en

verimli ve önemli görevi eğitim hizmetleridir. Bu görevi başarabilmek için eğitim programlarının, milletimizin bugünkü durumu ile sosyal ve ekonomik ihtiyaçları, çevrenin şartları ve asrın gereği ile uygun ve uyumlu olması esastır... Milletimizi idare eden hükümetler, eğitimin yayılmasını gerçi istemişlerdir, fakat Doğu'yu ve Batı'yı taklit sürdüğünden, milletimiz ve köylümüz cehaletten kurtulamamıştır. Eğitim siyasetimizin temeli, cehli ortadan kaldırmak, bütün köylüyü okutmak, vatanım, milletini, dinini, dünyasını tanıyacak kadar tarih, coğrafya, ahlâk bilgileriyle donatmak, aritmetik öğretmektir... Orta öğretimin amacı, memleketin muhtaç olduğu hizmet ve sanat adamlarını yetiştirmek ve yüksek öğrenime aday hazırlamak olmalıdır.

Kadınlarımızı da aynı eğitim kademelerinden geçirerek yetiştirmeye önem verilecektir... Çocuklarımıza ve gençlerimize, eğitimin her aşamasında Türkiye'nin istiklâline, kendi benliklerine ve millî geleneklerine düşman olanlarla mücadele yollarını öğretmek lâzımdır" demesi dikkate değer.

Atatürk, işgalden kurtarılan Bursa'ya yaptığı ziyarette, 27 Ekim 1922 tarihinde öğretmenlerle yaptığı toplantıda da aynı konuları vurgulayarak millete yararlı kişiler yetiştirmelerini istemiş, bir milletin fikir ve sosyal kuvvetlerle yükselebileceğini, okulun asıl işlevinin insanlığa saygıyı, millet ve memleket sevgisini, bağımsızlığın onurunu aşılamak olduğunu açıklamıştır.

15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanan Birinci Heyet-i İlmiye, eğitim işlerinin bütün yönleriyle ele alındığı, sorunların tartışıldığı ilk ciddi çalışma olarak bilinir. 15 Ağustosa kadar süren bu çalışmalara, Maarif Vekili İsmail Safa, müsteşar Samih Rıfat, Matbuat Müdürü Ağaoğlu Ahmed, öteki bakanlıkların üst düzey temsilcileri, Maarif Vekâleti daire müdürleri, Telif ve Tercüme Encümeni Reisi Ziya Gökalp, Dârülfünûn temsilcileri, Dârülmuallim, Sanayi-i Nefise, vilayet Maarif ve Hars müdürleri, öğretmenler katılmışlardır. 26 maddeden oluşan gündemin konuları: Genel eğitim çalışmaları programı, millî kültür, önemli kaynakların çevrilmesi, İstatistik Müdürlüğü örgütü, millî sözlüğün ve dilbilgisinin hazırlanması, millî

arşiv, millî müzik, millî lisan ve edebiyat, millî tarih kütüphanesi, millî tarih ve coğrafya enstitüleri, etnografya müzesi, millî müze, mektep müzesi, Ankara'da okutulacak yüksek bilimler, İlköğretim programında değişiklik, ilkokul sonrası hayatî öğretim programı, Tedrisat-ı iptidaiye (İlköğretim) Kararnamesinin değişiklik önergesi, Dârülmuallimin ve Dârülmuallimat tüzük ve programlan, Sultanîlerde örgüt ve öğrenim süresi, izcilik örgütü, öğretmen okullarına birer orta kısım eklenmesi, Galatasaray Sultanisinin örgütü ve programlan, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine meslek bilgisi verilmesi, Teftiş Heyeti tüzüğü taslağı, Asar-ı Atika Nizamnâmesiydi. Heyet-i İlmiye bünyesinde oluşturulan komisyonlar, bu konuları bir ay boyunca inceleyerek genel kurula getirdiler. Hazırlanan raporların tartışılmasından sonra alınan kararlar uygulamaya konmuştur. Bu açıdan, Birinci Heyet-i İlmiye, iki yıl önceki Maarif Kongresi'nden önemlidir.

Çalışmaların tamamlanmasından bir gün önce, 14 Ağustos 1923'te Meclis'te okunan Hükümet programında, eğitime uzun bir bölüm ayrıldığı görülmektedir. Öngörülen eğitim faaliyetlerine, sözkonusu Heyet-i İlmiye görüşmelerinin ve kararlarının esin kaynağı olduğu da açıktır. [18] Çocukların eğitimi, halkın eğitimi, seçkinlerin eğitimi için imkânlar hazırlanması; ilköğretim çağındakilere, mesleklere yönelmelerini sağlayıcı pratikler kazandırılması; ilkokulu bitirenlerin devam edecekleri tarım, sanat, ticaret alanlarında iki yıllık bütünleme sınıfları açılması; kız liseleri, kız sanayi idadileri ve kız öğretmen okullarının çoğaltılması; ilköğretimin bütün yurtta zorunlu kılınması programda yer almıştı. [19]

Bu belirlemeler ve hedefler bir anda gerçekleştirilemese bile, ümmetçi eğitim düşüncesinden hızla sıyırılıp millî eğitime, hayata, işe ve pratiğe dönük çağdaş öğretime geçiş süreci başlamış bulunuyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

Tevhid-i Tedrisat ve Millî-Laik Eğitime Geçiş

Tanzimat döneminde (1839-76) ahiret kadar dünya yaşamını da amaç edinen bir eğitim prensibi benimsenebilmişti. 29 Ekim 1923'te ilân edilen Cumhuriyetin üzerinden daha altı ay geçmeden, eskilerin düşünüp de adını söyleyemedikleri medrese-mektep ikiliğinin kaldırılması, millî, halkçı, çağdaş ve laik eğitime geçilmesi korkusuzca tartışmaya açıldı. Eğitimde kız-erkek eşitliği, köy ve köylü eğitiminin önemi, (daha uzun zaman lafta kalacak olmasına rağmen) demokratik eğitim kavramları da yasal düzenleme öncesinde Meclis'te ve Meclis dışında çokça irdelendi. Meziyet ve zekâya bağlı olarak "eleyici öğretim" sisteminin, parasız eğitimin, ortaokul-lise aşamalarının programları ve süreleri üzerinde de duruldu.

Bu çalışmalar ve hazırlıklar sürerken, 12.000.000 dolayında tahmin edilen ülke nüfusunun 1923 yılı sonunda sahip bulunduğu eğitim-öğretim olanakları şu tabloyu verebiliyordu: [20]

Okul Öğretmen Öğrenci Öğrenci sayısı/
genel nüfus

İlköğretim 4.894 10.238 341.941 2,8

Ortaokul 72 796 5.905 0,05

Lise 23 513 1.241 0,01

Meslek Ok. 64 583 6.547 0,054

5.053 12.130 355.634 2,96

Hasan Ali Yücel'in, Türkiye'de Ortaöğretim adlı eserinde, 1922-1923 öğrenim yılında Ortaöğretimin birinci devresinde (ortaokul) toplam 1580, birinci ve ikinci devreleri bir arada (ortaokul-lise) bulunan okullarda da 2271 (genel toplam: 3851) öğrencinin kayıtlı olduğu verilmekte, 1923-24 öğretim yılı itibariyle yukarıdaki tabloda verilen sayılara ulaşıldığı, ortaokullardaki kız öğrenci sayısının yüzde 10, liselerde ise yüzde 20 dolayında olduğu gösterilmektedir. [21] Merhum Yücel, bir yıl zarfında ortaöğretimdeki sayının 3851'den 7146'ya (yaklaşık 2 katı) yükselmesini "Bu da gösteriyor ki Millî Mücadele'nin muvaffakiyetle bitmesinin daha ilk ve ikinci yıllarında talebe sayısında yarıya yakın bir yükselme olmuştur" diyerek izah etmekteyse de (a.g.e. sayfa 21). 1922-23 yılı sayılarında bir yanlışlık bulunduğunu ve o günkü koşullar içerisinde bir yılda sayıların ikiye katlanmasının mümkün olamayacağını düşünmek gerekiyor.

Cumhuriyetin ilân edildiği sıradaki okuryazar nüfus ve bunun genel nüfusa oranı konusunda ise veriler yoktur. Ancak 1927 ilk Genel Nüfus Sayımındaki yüzde 10,6'lık okuryazar oranının, 1923'te de aşağı yukarı aynı düzeylerde bulunduğunu kabul etmek gerekiyor. Sonuç şudur: Saltanattan Cumhuriyete geçişte, kadınların ve kızların yüzde 98'i ümmî olmak üzere 12 milyon nüfusun ancak 1 milyonu "okuryazarım" diyebiliyor, 355 bin çocuk ve genç de imkânları, şartları birbirinden çok farklı ama ortak adları "mektep" olan eğitim kurumlarına devam edebiliyordu. Görevdeki 12 bin öğretmenin ise en iyimser tahminlerle ancak 3-4 bini Muallim Mektebi, Sultanî, İdadî çıkışlı, diğerleri ise medreseden yetişme veya ilkokul öğrenimliydi.

Öğretim Birliği Devrimi

Atatürk ve onunla birlikte yeni Türk eğitiminin ilkelerini, yönünü saptayanlar olası ki, bu yetersiz tabloyu, köklü bir devrimin temelleştirilmesi bakımından bir fırsat olarak değerlendirdiler. 1 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış söylevinde Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1934'e değin çıkartılacak ve hayata geçirilecek "İnkılâp Kanunları"nın başlama işaretini verirken, öncelikle eğitim birliğini (Tevhid-i Tedrisat) vurguladı: [22]

"Türkiye'nin eğitim ve öğretim politikasının tam ve hiçbir kuşkuya yer vermeyen bir açıklıkla belirtilip uygulanması gereklidir. Bu politika, her anlamıyla millî bir kapsamda olmalıdır... Memleket evlâdının birlikte ve eşit olarak edinmeye mecbur oldukları bilimler ve fenler vardır. Yüksek meslek ve ihtisas erbabının ayrılabileceği eğitim dereceleri kadar eğitim ve öğretimde birlik sağlanması, sosyal yaşantının gelişmesi ve yükselmesi için önemlidir. Bu sebeple Şer'iye Vekâleti ile Maarif Vekâletinin bu konuda fikir birliği yapması arzu edilir..."

2 Mart 1924 günü Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubu'nda görüşülen 3 yasa tasarısı, ertesi günkü Genel Kurul'da kabul edildi. Birbiriyle ilgili ve bağıntılı üç alandaki bu yasalar, sonraki devrim yasalarının da temelini oluşturur: Halifeliğin kaldırılması, Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına çıkartılması, Şer'iye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunları.

Saruhan Mebusu Vâsıf Bey (Çınar) ve 57 arkadaşının önerdiği Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun gerekçesi özetle şöyleydi: "Bir devletin genel eğitim siyasetinde, milletin düşünce ve duygu bakımından birliğini sağlamak gereklidir ve bu da öğretim birliği ile olur. Tanzimat'ın ilan edildiği sıralarda öğretim birliğine geçilmek istenmişse de başarılı olunamamış, bilakis bir ikilik ortaya çıkmıştır.

Bu ikilik eğitim ve öğretim birliği bakımından birçok kötü ve sakıncalı sonuçlar doğurmuş, iki türlü eğitimle memlekette iki tip insan

yetişmeye başlamıştır.

Önerimiz kabul edildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki bütün eğitim kurumlarının biricik mercii Maarif Vekâleti olacaktır. Böylece bütün eğitim yuvalarında, Cumhuriyetin irfan siyaseti, ortak bir eğitim yolu izlenecektir."

1982 Anayasası'nın 174. maddesiyle öteki İnkılâp Kanunları ile anayasal güvenceye alınan 430 no.lu Tevhid-i Tedrisat Kanunu 7 maddedir:

Madde: 1-Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye (öğretim ve bilim kurumları) Maarif Vekâletine merbuttur (bağlıdır).

Madde: 2- Şer'iye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir. [23]

Madde: 3- Şer’iye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekâtip ve medarise (okullar ve medreseler) tahsis olunan mebaliğ (ödenekler) Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde: 4-Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehassısları yetiştirilmek üzere Dârülfünûn'da (Üniversite) bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ye hitabet (imamlık-hatiplik) gibi hidemat-ı diniyenin (din görevlerinin) ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler kuşat edecektir (açacaktır).

Madde: 5-Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisat-ı umumiye (genel öğretim ve eğitim) ile müştegil (uğraşmakta) olup şimdiye kadar Müdafaa-yı Milliye (Millî Savunma)'ye merbut (bağlı) olan askerî rüştî ve idadiler (orta ve liseler) ile Sıhhiye Vekâletine merbut olan Dârüleytamlar (öksüz yurtları-Yetiştirme yurtlan) bütçeleri ve heyet-i tâlimiyeleri (öğretim kadroları) ile beraber Maarif Vekâletine raptolunmuştur (bağlanmıştır). Mezkûr rüştî ve idadilerde bulunan heyet-i tâlimiyelerin cihet-i irtibatları (ilişki durumları) âtiyen (ileride) ait olduğu Vekâletler arasında tahvil ve tanzim (değiştirme ve düzenleme) edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nisbetlerini (bağıntı) muhafaza edecektir. (637

Sayılı 22.4.1925 Tarihli Kanunla eklenen fıkra: Harbiye Mektebine menşe (kaynak) teşkil eden askerî liseler bütçe ve kadrolarıyla Müdafaa-yı Milliye Vekâletine devrolunmuştur).

Madde: 6- İşbu kanun tarih-i neşrinden (yayını tarihinden) muteberdir.

Madde: 7- İşbu kanunun icra-yı ahkâmına (hükümlerinin yürütülmesine) İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) memurdur.

Görüleceği gibi yasa öylesine radikaldir ki, ilk anda askeri ortaokullar ve liseler bile Maarif Vekâletine bağlanmış, fakat bir yıl sonra Harp Okulu gibi öteki askeri okullar da Millî Savunma Bakanlığı'na bırakılmıştır. Yasanın temel amacı ve hedefi, ilk, orta ve lise düzeylerinde, yeni kuşaklara ortak bir millî kültür vermek, kuşakları farklı akımların, görüşlerin, maksatlı yetiştirme ve koşullandırma emellerinden uzak tutmaktı. [24] Bu da ancak, tüm okulların Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanması ile sağlam bir güvenceye kavuşturulabilirdi. İlk anda askerî okulların bile Millî Eğitime bağlanmasındaki bir amaç da aynı yolu izlemesi olanaksız medreselerin kendiliklerinden kapanmasını sağlamaktı. 1925'e kadar medreselerin tamamı resmen kapandı. Askeri okullar ise Öğretim Birliği Yasasına eklenen bir fıkra ile Millî Savunma'ya bırakıldı. Yalnız, İstanbul Dârülfunûn'u ile yüksek öğretim veren diğer okullar (ilahiyat dışında) yasa kapsamına alınmamıştır. Kanun'un 4. maddesi modern anlamda ve üniversite bünyesinde İlahiyat Fakültesi ile imam ve hatip yetiştirecek orta düzeyde okullar açılmasına izin vermekteydi. Ne var ki, açılan ilk İlahiyat Fakültesi ile 26 İmam-Hatip Mektebi, bunlara karşı bir politika izlenmediği ve zorlamalar olmadığı halde 1934'e kadar birer ikişer kapanmış, 1927'de ise okullardan din dersleri kaldırılmıştır. Şunu hatırlatmakta yarar var: Bu gelişmeler, Müslüman halk çoğunluğunun laik ve millî eğitime geçişi içtenlikle desteklediği yorumuna bağlanamaz. Yüzde 8-9'u okur yazar, ümmet ve teba alışkanlıklarından uzaklaşıp vatandaşlık erdemine henüz kavuşmamış bir toplumun, salt "Türklük bilinci" ile bu tür köklü değişikliklere destek vermiş olması düşünülemez. Olasılıkla, savaş yorgunu, geçim derdinde,

gelişmelerden uzak ve habersiz halkın yönetime güveni, böylesine önemli bir yeniliğin tepki almasını önlemiştir. Aynı günlerde ki Halifeliğin, Şeyhülislamlığın, Şer'iye Vekâletinin kaldırılması gibi halkı daha çok ilgilendiren değişiklikler de yine bu nedenlerden ötürü tepkisiz kalmıştır.

(Anayasaların güvencesi altına alınan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun, öteki devrim yasaları gibi, politik çıkarlarını ve oy hesaplarını önde tutanlarca gizli ya da açık saldırılara, eleştirilere uğraması 1950'li yıllarda başlayacaktır).

Tevhid-i Tedrisat'ın neler getirdiği de yeterince anlaşılamamıştır. Tanzimat'a kadar Osmanlı Müslüman toplumları için eğitim ve öğretim salt "öbür dünya" amacına dönüktü. Tarih, coğrafya, felsefe, hesap, biyoloji... dersleri de meslek ve beceri kazandıran faaliyetler de mektep ve medrese programlarında yoktu. [25]

Tanzimat döneminde, bu geleneksel ve uhrevi öğretim kurumlarının yanında yarı uhrevi yarı dünyevi yeni okullar öngörüldü. Azınlıkların, yabancıların okullarında ise her yönüyle yaşama dönük, ileri programlar uygulanıyordu. Her okul dilediği biçimde program yapabilmekte, dilediği insanları öğretmen olarak görevlendirmekteydi. Devletin denetim ve gözetim yetkisi sınırlı ve göstermelikti. Vakıf mahalle mektepleri tümden denetim dışı durumdaydı. Yapıları, havalan, programlan, öğretim kadroları, amaçları farklı okullar ve medreseler, birbirlerinden kopuk, aynı ruhta, dünya ve ahiret görüşleri bağdaşmayan kuşaklar yetiştiriyordu. Kurumlar arasında da şiddetli mücadeleler vardı. Eskiler yenilere, yeniler de eskiye düşmandı.

Tevhid-i Tedrisat, "öğretim birliği" kavramı içinde, çağdaş eğitimi, millî ve laik öğretim programlarını, örgün ve yaygın eğitim alanlarında örgütsel ve kurumsal yenileşmeyi hedef alarak, eski kurumların yaşatılabilmesi olanaklarını kurutmuştur. Ancak, bir yasa çıkartmakla böyle önemli bir sorunun halledilemeyeceğini bilenler, ülkenin dört bir yanına pek seyrek yayılmış bir avuç aydın öğretmen kitlesine güvenmekteydiler. Bu nedenledir ki 1928'de "Başöğretmen" sanını

alan Atatürk, gittiği her yerde, öğretmenlerle bir araya gelmiş; devrim mesajlarını öncelikle onlara vermişti. Tevhid-i Tedrisat'a ikinci güçlü desteğin basından geldiği de kuşkusuzdur.

Ulusal Eğitime Doğru

Yasanın yürürlüğe girmesinden sonraki ilk üç yılda (1924-27) resmi okullara medreselerden sızan dinsel ağırlıklı eğitim, buna paralel olarak Arapça ve Parsça öğretimi kaldırıldı. Kolej ve öteki yabancı okullarda dinsel simgeler ve amacı, değişik milliyet duygularını aşılamak olan dinsel öğretiler yasaklandı.

Azınlık ve yabancı okullarda Tarih, Coğrafya, Yurtbilgisi derslerinin okutulması, yabancı ya da azınlık dili yaranda Türkçe'nin de öğretilmesi sağlandı. Maarif Vekâleti emrine verilen 479 medrese kapatıldı. [26] Bakanlık, kapatılan medreselerin yerine öğretim birliği esasına uygun İmam ve Hatip mektepleri açtıysa da bir süre sonra bu okullar, öğrenci yokluğundan kapandı. 1927'de, Türkiye'de salt Müslümanların yaşamadığı, başka dinlerden insanların da bulunduğu gerekçesiyle ilk, orta ve liselerden din dersleri kaldırıldı. Azınlık okulları da doğrudan Maarif Vekâletine bağlandı. Bu atılımlar, 1928'deki Harf Devrimi'ne uygun ortamı hazırlamıştır.

Dönemin Başbakanı İsmet Paşa 1925'te, Muallimler Birliği'nde Türk öğretmenlere seslenirken özetle şunları söylemiştir:

"Tevhid-i Tedrisat'ın bazılarınca kötü yorumlanacağını ve öncülük edenlerin dinsizlikle suçlanacaklarını, doğurabileceği sonuçları biliyorduk. Birtakım ıslah önerileriyle eski kurumların yaşatılmasını isteyenler de mutlaka çıkacaktı.

Fakat Meclis, kararını verdi. Yavaş yavaş varılacak bir sonuca ivedilikle ulaşmak, devrim yapmaktır. Ve gördük ki bütün ileri dünyanın yolu aynıdır. Uygarlığı yakalayanlar hep bu yoldan yürümüşlerdir. Tevhid-i Tedrisat, ülkenin bütün hayatında fikrî, fennî, ekonomik ve sosyal alanlarda başlıca temeldir.

Yaptığımız işi, dine aykırı görmek, yapılan işi görmemektir. Bunun dinsizlikle hiçbir ilişkisi yoktur. Bu sistemde başarılı olalım, on yıl azimle yürüyelim, şimdi bize karşı olanlar, din adına endişe duyanlar göreceklerdir ki müslümanlığın asıl en temiz, en saf, en hakiki şekli bizde yaşanacaktır... O noktaya varıncaya kadar, biz bu gerçeği kanunla ve cebren telkine ve uygulamaya devam edeceğiz... Hedefe varmak için her cahilane itiraz ve girişim önlenecektir...

Millî maarif istiyoruz, bu ne demektir? Bunu zıddı ile daha açık anlarız. Bunun zıddı dinî terbiye ya da beynelmilel eğitimdir. Siz öğretmenler, dinî ve beynelmilel değil, millî eğitim vereceksiniz. Dinî terbiyenin millî eğitime saldırı demek olmadığını, her iki eğitimin de kendi yollarında gerçekleşebileceğini göreceğiz... Dinî eğitim, bir bakıma beynelmilel eğitimdir.

Bizim eğitimimiz ise kendimizin olacak ve kendimiz için olacaktır. Millî eğitimde iki kısım düşünebiliriz: Siyasal ve vatansal. Bütün bu topraklara Türk mahiyetini veren bir "Türk" var. [27]

Fakat bu millet henüz istediğimiz yekpare millet manzarasını göstermiyor. Eğer bu nesil, bilinçle, ilmin ve hayatın rehberliğiyle bütün ömrünü vakfederek çalışırsa siyasi Türk milleti, kültürel, düşünsel ve sosyal tam ve olgun bir Türk milleti olabilir... Bu milliyet kütlesi içinde ayrı medeniyetler olamaz.

Kendilerini başka camialara bağlı görenlere açıkça teklif ediyoruz: Türk milletiyle beraber olsunlar. Fakat "konfedere" olmuş medeniyetler hâlinde değil, bir tek medeniyet halinde. Bu vatan işte tek olan bu milletin ve bu milliyetindir... Bu siyaset vatanın bütün hayatıdır. Yaşayacaksak yekpare bir millet kütlesi olarak yaşayacağız. İşte millî terbiye dediğimiz sistemin genel hedefi." (Muallimler Birliği Mecmuası, sene: 1, sayı: 4). [28]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Cumhuriyetin İlk Beş Yılında Eğitim (1923-1928)

Bu beş yıllık dönemi, önceki ve sonraki dönemlerden ayıran iki önemli özellik, Tevhid-i Tedrisat ile Harf Devrimidir. Ne Osmanlı İmparatorluğu'nu düze çıkartmayı Batılılaşmakta gören Tanzimat ve Meşrutiyet aydınlan, ne de Atatürk sonrası yöneticileri bu boyutlarda reformları gündeme getirememiş ve göze alamamışlardır. Ancak, sözkonusu iki devrimin de yasal birer düzenleme olduğu dikkate alındığında, denilebilir ki her düzeydeki eğitim kurumlarını çağdaş yapılara, donanımlara, kadro ve örgütlere kavuşturucu, büyük yatırımları gerektiren ve aynı zamanda yasal düzeydeki reformların da gereği olan yeniliklere esaslı biçimde yaklaşılamamıştır. İmparatorluğun bıraktığı okullar ve kurumlar, Rüşdiye-idadî yerine "orta mektep", Sultanî karşılığı "lise", iptidaî "ilk mektep" vb. adlarla korunmuş, programlar değiştirilmiş, yeni ders kitapları yazdırılmış, öğretmen sayısının arttırılmasına çaba gösterilmiş, imkânlar ölçüsünde de yeni okullar yapılmıştır.

1924'te, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle başlayan Atatürk döneminde, İsmail Safa Bey'den sonra sırasıyla Vasıf Çınar (8.3.1924-21.11.1924), Şükrü Saraçoğlu (22.11.1924-3.3.1925), Hamdullah Suphi Tanrıöver (4.3.1925-19.12.1925), Mustafa Necati (20.12.1925-1.1.1929), Başvekil İsmet İnönü (vekâleten 1.1.1929-27.2.1929), Vasıf Çınar (2. kez 28.2.1929-7.4.1929), Cemal Hüsnü Taray (10.4.1929-15.9.1930) Esat Sagay (27.9.1930-18.9.1932), Dr. Reşit Galib (19.9.1932-13.8.1933), Dr. Refik Saydam (Vekil: 14.8.1933-26.10.1933), Hikmet Bayur (27.10.1933-8.7.1934), Abidin Özmen (9.7.1934-9.6.1935), Saffet Arıkan (10.6.1935-28.12.1938) olmak üzere 14 Maarif Vekili (arada Kültür Bakanı sanını da alarak) görev yapmışlardır. [29]

Hamdullah Suphi dışında, asıl meslekleri askerlik, hekimlik, hukukçuluk, diplomatlık, yöneticilik olan bakanların sık sık değişmesinde, Cumhurbaşkanı Atatürk'le Başbakan İsmet İnönü'nün eğitim alanındaki ödünsüz politikalarının rolü büyüktür. Bu politikaya en iyi uyumu sağlayan Mustafa Necati'nin (1894-1929) üç yıllık döneminde, Harf Devrimiyle birlikte yeniliklerin yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. (Görevdeyken genç yaşta ölen ve Türk Millî Eğitiminde adı ölümsüzleşen Mustafa Necati, yaşasaydı muhtemelen daha uzun zaman görevini sürdürecekti.)

İkinci ve Üçüncü Heyet-i İlmiyeler

Vasıf Çınar'ın 1924'teki 8 aylık ilk bakanlığında Ankara'da toplanan ikinci Heyet-i İlmiye, okul programlarında gerçekleştirilecek yenilikleri kararlaştırdı: İlköğretimin 6 yıldan 5 yıla indirilmesi, ortaokul ile lisenin 3'er yıllık iki aşama sayılması, böylece ortaöğretimin 7 yıldan 6 yıla indirilmesi, 4 yıllık Muallim Mektebi programlarının değiştirilmesi ve içtimaiyat (sosyoloji) dersinin de konması, ilk mektep müfredat programlarının hazırlanması, ders kitaplarının yazdırılması.

Bu kararlar 1924-25 öğretim yılından başlanarak aşamalı yürürlüğe kondu. 25 Ağustos 1924'te Ankara'da toplanan Muallimler Birliği Kongresi'nde Atatürk "Öğretmenler, yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr öğretmen ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin beceriniz ve fedakârlığınızın derecesi ile orantılı olacaktır. Cumhuriyet, fikren ilmen ve bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli muhafızlar ister, yeni nesli bu nitelikte ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir... Memleket evladı her öğretim kademesinde ekonomik hayatta yapıcı, etkili ve başarılı olacak şekilde donatılmalıdır. Millî ahlâkımız, medenî esaslarla ve hür fikirlerle geliştirilmeli ve kuvvetlendirilmelidir...

Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askeri, siyasi ve idari devrimler çok büyük, çok önemlidir. [30]

Bu devrimler, sizin, sosyal ve fikrî devrimlerdeki başarınızla sağlamlaşacaktır. Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki Cumhuriyet, sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister" diyerek seslendi. Bu söylevinde, kızların eğitimi ve okul disiplini üzerinde durdu. "Erkek ve kız çocukların aynı tarzda, bütün öğretim aşamalarında öğretim ve eğitimlerinin genel olmasını" vurguladı. "Tehdide dayalı ahlâkın (disiplinin) güvenilir olamayacağını" belirtti. Hükümet 1924

Ağustos ayında ilkokulların karma olması, kararını aldı. Kızların erkek ortaokullarına devamı serbest oldu.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 1925'teki 9 aylık ikinci vekilliğinin başladığı günlerde, 13 Mart 1925'te çıkartılan 439 sayılı Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu ile öğretmenlik ayrı bir meslek sınıfı durumuna getirildi. Bu yasanın bu konudaki maddeleri: "1-Muallimlik, devletin umumî hizmetlerinden tâlim ve terbiye vazifesini üzerine alan müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslektir.

2-Muallimler menşelerine ve bulundukları mektebin derecesine göre üç kısma ayrılır: Yüksek tedrisat muallimleri, Orta tedrisat muallimleri, ilk tedrisat muallimleri.

3-Orta tedrisat mektepleriyle Dârülmuallimin ve Dârülmuallimat muallimleri, Dârülfünûn, yüksek ve orta dârülmuallimin ve dârülmuallimat ve yüksek ihtisas mektepleri mezunlarından intihap olunur"

hükümlerini içermektedir.

20 Aralık 1925'te Bakan olan Mustafa Necati, 26 Aralık 1925 - 8 Ocak 1926 tarihlerinde yüklü bir gündemle Üçüncü Heyet-i İlmiye'yi topladı. 1925 yılında yaşanan olaylar ve gelişmeler (Şeyh Said Ayaklanması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İzmir Suikasti, Takrir-i Sükûn Kanunu) okulun ve eğitimin önemini bir kez daha ortaya koymuş, "cumhuriyet esaslarına bağlı okullarda çocukların kalplerine ve dimağlarına Cumhuriyet için özveri ülküsünün yerleştirilmesi" ilkesinden çokça söz edilir olmuştu. Üçüncü Heyet-i İlmiye "Cumhuriyet Maarifi"nin sorunları için şu gündemle toplandı: [31]

1-Devlet ve vilayet bütçelerinden maarife ayrılan paraları en verimli tarzda harcamak, okulları, bütün başvuranları alabilecek surette genişletmek,

2-Liselerin düzenlenmesi, belirli merkezlerde büyük ve daha sağlam öğretim veren liseler yapılması ve bunların sayısının yavaş yavaş

çoğaltılması,

3-Muallim mekteplerinin belirli merkezlere toplanarak takviyesi,

4-Meslek mekteplerinin de yine belirli merkezlerde toplanıp takviye edilmeleri,

5-Yatılı olmayan ortaokullarda karma öğretimin yaygınlaştırılması,

6-Stajyer öğretmenlerin pedagojik formasyon kazanmaları için düzenleme,

7- Öğretmenlerin terfilerinin yasal kurallara bağlanması,

8- Öğretim ve eğitim işleriyle ilgilenecek bir Millî Talim ve Terbiye Dairesi kurulması.

Önceki kongre ve Heyet-i İlmiyelere katılan belli başlı üyelerin (Nafi Atuf, Rıdvan Nafiz, Abdülfeyyaz Tevfik, Hamid Zübeyir, İsmail Hakkı, Köprülüzade Fuad, Ali Haydar, Hilmi Ziya vd) bu çalışmalara da katıldıkları görülmektedir.

Dikkate değer bir husus, her üç Heyet-i İlmiye'nin de gerçekçi gündemlerle ve duyulan zaruretler sonucu toplanması, alınan kararların ise "tavsiye ve istişari" anlamda algılanmayıp derhal uygulamaya geçirilmesidir.

Nitekim Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısının dağılmasından hemen sonra 22 Mart 1926'da, 789 sayılı Maarif Teşkilâtı Kanunu kabul edilmiştir. Bununla "Türk Dili ve buna ilişkin bütün bilimsel meselelerle uğraşmak üzere bir Dil Heyeti, yalnızca öğretim ve eğitim işleriyle uğraşacak bir Talim ve Terbiye Dairesi" oluşturulmuştur. Aynı yasanın 7. maddesi, ortaöğretim kurumlarını Liseler, Orta mektepler, İlk Muallim mektepleri, Köy Muallim mektepleri olarak belirlemiş, 24 Nisan 1926'da çıkan 822 sayılı kanunla ilkokullar gibi, lise ve ortaokullarda da gündüzlü okuyan öğrencilerden para alınmaması (öğrenimin meccaniliği), 8 Haziran 1926 tarihli 915 sayılı kanunla da bir kısım okullara parasız yatılı öğrenci kabulü gerçekleştirilmiştir. [32]

1926-1927 ve 1927-1928 öğretim yıllarında, yaşlı ve yeniliklere ayak uyduramayan öğretmenlerin emekliye şevki, okullarda kız-erkek karma eğitimin yaygınlaştırılması, din derslerinin, ilk, orta okullarda asgari düzeye indirilmesi, liselerden büsbütün kaldırılması ve öğretimin olabildiğince dünyevî görünüm ve içerik kazanması, ilkokullar dışında bütün okulların devlet bütçesine bağlanması (Diğer bakanlıklara bağlı okullar ile özel okullar hariç), öğretmen okullarının düzenlenmesi ve iyileştirilmesi, lise öğretiminin yeni koşullara uyumu ile parasız öğretimin yaygınlaştırılması, bütün okulların programlarının yeniden düzenlenmesi, okul kitaplarının ıslahı, Dârülfünûn'a bilimsel ve yönetsel özerklik tanınması, ilk ve orta öğretim öğretmenlerinin meslekî konumlarının ve yükselmelerinin yasalaştırılması, teftiş örgütünün yeniden düzenlenmesi ve genişletilmesi, Maarif Vekâletinde Müze, Kütüphane, Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) şubelerinin oluşturulması, Mıntıka Maarif Eminliklerinin kurulması gibi köklü ve ciddi birçok yenilik başarıldı. [33?]

Eğitimde Mustafa Necati'li Yıllar

Mustafa Necati Bey'in başında bulunduğu Maarif Vekâleti, Ulus'taki tarihî binasında, bugün için gülünç gelecek 40-50 kişilik bir kadro ile hizmet vermekteydi. 1 Başkan 5 üyeli Talim ve Terbiye Dairesi, buraya bağlı Neşriyat Müdürlüğü, 5 çevirmenin çalıştığı Tercüme Heyeti, Terbiye ve Tedrisat müfettişleri, her biri bir Umum Müdürün yönetimindeki İlk, Orta, Yüksek Tedrisat Daireleri, Müze ve Asar-ı Atika, Kütüphaneler, Sanayi-i Nefise müdürlükleri, Hıfzıssıhha Mütehassıslığı, İnşaat Dairesi, İhsaiye (istatistik) Dairesi, Teftiş Heyeti (Merkez ve Mıntıka Müfettiş-i Umumileri), Halk Terbiyesi Şubesi, Mektep Müzesi, Sicill-i Memurin Müdürlüğü, Muhasebe Dairesi. Bu dönemde Nafi Atuf (Kansu) müsteşardı.

Teşkilat yasası uyarınca Türkiye, 13 Maarif Mıntıkasına ayrılmıştı. Mıntıka merkezleri: Ankara, İstanbul, Edirne, İzmir, Antalya, Konya, Adana, Gaziantep, Elaziz (Elazığ), Sivas, Van, Erzurum ve Trabzon'du. [1928'de Gaziantep Eminliği kaldırılmış; Elaziz'in yerine, Kastamonu Maarif Eminliği oluşturulmuş; Van yerine de Diyarbakır Mıntıka Merkezi olmuştur. Maarif Eminlikleri ve Mıntıka örgütleri, 1834 sayılı yasa ile 1931'de kaldırılmıştır.] Değişik sayıda illeri kapsayan her mıntıkanın başında bir Maarif Emini, her il merkezinde de birer Maarif müdürü bulunuyordu. Kazalara Maarif memurları atanmıştı. Yasa gereği mıntıkaların eğitim işlerinde en yetkili makam eminlikti. Mıntıkadaki lise, ortaokul, öğretmen okulu, müdür, öğretmen ve memurları ile Maarif müdürü ve Maarif memurları dışında kalan tüm eğitim görevlilerini, ilkokul öğretmenlerini atama, bunların yerlerini değiştirme yetkisi emine aitti. Eminlerin okul ve kurumlar üzerinde geniş yetkileri vardı. Müfettişler iki gruptu: İlk Tedrisat müfettişleri, umumi müfettişler. Bunlar da Merkez ve Mıntıka müfettişleri olarak iki sınıfa ayrılmıştı. Merkez müfettişlerinden bir grup, Talim ve Terbiye Dairesi'ne bağlı olarak eğitim ve öğretim alanlarında uzmanlık çalışmaları; mıntıka müfettişleri, Mıntıka Emini'nin buyruğunda denetim yapmaktaydılar, ilk Tedrisat

müfettişleri ise maarif müdürlerinin buyruğunda ilkokulları denetliyorlardı.

Bakanlık yayınladığı genelgelerle Cumhuriyet Maarifi'nin ilkelerini şu şekilde belirlemişti: "Türkiye'de herkesin millî ve dünyevî, modern ve demokratik bir terbiye alması esastır... Eğitimin "millî" olmasından maksat, gençleri, yaşayan bütün kurumlan, düşünce ve idealleriyle millî topluma uydurmaktır... Dünyevî kelimesinden hedeflenen anlam, eğitimin (laik) olması, düşünceyi daraltan ve vicdan özgürlüğünü kıran her türlü dinî etkiden uzak bulunmaktır. ["Laik" deyimi kaynakta (Yusuf Akçura, Türk Yılı 1928, İstanbul Yeni Matbaa 1928, sayfa 112) aynen bu imlasıyla ve verilen açıklamalarla yer almıştır Anayasa'ya girişi ancak 1937de olan kavramın 1926'da öncelikle eğitim alanına sokulması, dönemin aydın Bakanı Mustafa Necati'nin dinsizlikle suçlanmasına yol açtığı gibi, onun vakitsiz ölümü etrafında da asılsız bir takım dedikoduların yayılmasına neden olmuştur] [34] Modern deyimiyle, eğitimin, yöntemler ve teknikler bakımından en yeni bilimsel kurallara göre sürdürülmesi, demokratiklik ile de eğitim ve öğretimin bütün olanaklarından kadın erkek tüm ulus bireylerinin eşit derecede yararlanması, serveti, toplumdaki yeri ne olursa olsun her gencin yeteneği ve zekâsı derecesinde öğrenim görebilmesine hiçbir engelin konmaması düşünülmüştür.

İlköğretimin millî ve demokratik olması, kız erkek, zengin yoksul bütün millet çocuklarının aynı biçimde eğitim görmesi, bu ilkenin zorunlu bir sonucudur. Yine, ilköğretimin meslekî eğilimlerden, dinî etkilerden uzak tutulması, ilköğretim programına yabancı dil konulmaması da bu ilkeye dayanır."

İlk Cumhuriyet Anayasası’nın (1924, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) 68. Maddesindeki "Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına muzır (zararlı) olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktır", 75. Maddesindeki "Hiçbir kimse, mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefî içtihadından, dolayı muaheze (kınama) edilemez.", 87. Maddesindeki "İptidaî (ilk) tahsil bütün Türkler için mecburî, devlet mekteplerinde meccanî (parasız) dir" ve 88. maddede yer alan tanım

"Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur" da yukarıdaki ilkelerin konmasını gerektiriyordu.

1928'de Türk Maarifinin Durumu

Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 1927'de yayınladığı Türkiye Cumhuriyeti Salnamesi, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü'nün 1960'ta yayınladığı Bülten, Hasan Ali Yücel'in Türkiye'de Orta Öğretim adlı (1938) eseri, 1926-27 ve 1927-28 öğretim yıllarına ait, okul, öğrenci, öğretmen, bütçe, bina sayıları veriyor.

Bunlardan ilki olan T.C. Salnamesi, Maarif Vekâleti bölümündeki bütün illerin okul, öğretmen ve öğrenci durumunu gösterir büyük cetvelin dışında, Vilayetler bölümünde de her ildeki ilk, orta, meslek, lise ve yüksek okullarla bunların öğrenci mevcutları gösterilmiştir. Bunlardan çıkartılan 1927 tablosu şöyledir: [35]

I. İstatistik Bülteninde:

Ülke nüfusu: 13.648.270.

OkurYazar oranı: Yüzde 10,6

1923'e göre

Okul Öğretmen Öğrenci öğrenci artışı

ilköğretim 5.812 12.501 425.997 84.056 (% 24,5)

Ortaokul 70 747 15.135 9.230 (% 160)

Lise 19 597 1.819 578(%46)

Öğretmen okulu 23 391 5.022 2.494 (% 98)

'i Mesleki ve Teknik

Okullar 18 307 2.332 -1.687 (% 41 azalma)

Genel toplam 5.942 14.543 450.305 94.671 (% 26,6)

II. T.C. Devlet Salnamesi 1926-27'de:

Okul Öğrenci Toplam

Kız Erkek Kız Erkek Okul Öğrenci

Ana mektebi - 85 - - 85 8.540

ilk Mektep 648 4.932 80.670 265.138 5.671 345.808

İlk Yatı Mek - 19 - 1.502 19 1.502

Öksüz Yurdu 3 14 973 4.105 17 5.078

Orta Mektep 8 56 1.548 11.429 64 12.977

Lise 4 15 1.242 5.684 19 6.926

Muallim Mek. 9 15 1.994 3.629 24 5.623

Meslek Mek. 5 2 870 111 7 981

İmam-Hatip - 25 - 1.442 25 1.442

Yüksek Mek. - 10 - 341 2.496 10 2.496 '

Genel Top. 677 95 5.069 87.638 293.536 5.941 381.373 [36]

Yasal düzenlemelerin getirdiği zorunlu birtakım değişiklikler, bir kısım okulların kapanmasını, öğretmenlerin bir kısmının ilk, orta, lise ve meslek okulları arasında nakillerini, az sayıdaki öğretmenin yan hizmetlere kaydırılmasını gerektirmiştir. Bu nedenle sayılarda kesinliği yakalamak olanaksızdır. Türkiye'de Orta Öğretim adlı eserde (sayfa 47 vdd) Hasan Ali Yücel, 1923 ve sonraki yıllara ait değişiklikleri okul okul vermektedir. Örneğin, 1926-27 öğretim yılında Ankara, Bursa, Kayseri Erkek, Diyarbakır Kız Öğretmen Okulları kapatılmış, 13 Erkek, 9 Kız Öğretmen Okulu kalmıştır. 1927'de Denizli Erkek Öğretmen Okulu "Köy Öğretmen Okulu"na çevrilmiş, Kayseri Köy ve Ankara Ana Öğretmen Okulları açılmıştır. Balıkesir ve Ordu Kız Öğretmen Okulları kapatılmıştır 1926'da, Vefa ve

Diyarbakır Erkek Liseleri kapatıldığından lise sayısı 19'a düşmüştür. O yıl, Diyarbakır Lisesi, Erkek Ortaokulu, Vefa Erkek Ortaokulu ile Mersin'de yeni bir Karma Ortaokul, Düzce, Mardin, Erbaa'da birer Erkek Ortaokulu, Mersin'de bir Ticaret Okulu, 1927'de de Adana, Bursa, Eyüp, İstanbul, İzmir Karma, Balıkesir Kız Ortaokulları açılmış, Adapazarı, Bolu, Burdur, Çanakkale, Erzincan, Giresun, İzmit, Kilis, Nevşehir, Ordu, Sinop, Tarsus, Tekirdağı, Tokat, Zonguldak, Eskişehir, Afyon, Antalya, Gaziantep, Malatya Erkek Ortaokulları karma eğitime geçirilmiştir. Kız Ortaokullarından Selçuk Hatun ile Üsküdar ise Kız Sanayi okullarına dönüştürülmüştür. Aydın Sanayi Okulu ile Bolu ve Giresun Kız Ortaokulları da kapatılmıştır.

Devlet Salnamesi'nde sayıları 25 olarak gözüken İmam Hatip Okulları'nın 1926'da 20'ye düştüğü, 1927'de ise Kütahya, İstanbul İmam Hatip Okulları dışındakilerin kapandığı görülmektedir. (Bu sonuncular ise 1929'da resmen kapanacaktır).

1923'ten sonra yayınlanmaya başlayan İstatistik Yıllıklarından okullara ilişkin sağlıklı sayılar elde etmek oldukça zordur. Çünkü bu kaynaklarda, meslek okulları, öğretim düzeylerine göre ortaokullar ve liseler arasında, bazı yüksek okullar meslek okulları kapsamında gösterilmiştir.

1927-28 Öğretim yılında "resmî" nitelikli ve "ortaokul" düzeyindeki okul türleri ve sayıları ile lise ve dengi okullar şöyleydi:

34 Erkek Lisesi : 15 Erkek Ortaokulu 12 Kız Lisesi : 4 Kız Ortaokulu 2 Erkek Öğretmen : 14 Kız Öğretmen : 8 Musiki Öğretmen : 1 25 Orta Öğretmen : 1 (yüksek okul) Kız Sanayi Okulu Erkek Sanayi Okulu Ticaret Mektebi Karma Ortaokul İmam-Hatip [37]

Maarif Vekâletine bağlı yüksek tahsil kurumları da şunlardır:

1- İstanbul Dârülfünûnu: 5 üyeli bir Dârülfünûn Divanı (Senato) tarafından yönetilen bu başlıca kurumda Edebiyat Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Fen Fakültesi, Tıb Fakültesi, Eczacı ve Dişçi Mektepleri, Mülkiye Mektebi yer almaktaydı. Hukuk Fakültesi'nin 1897-1926 arasında 3994 mezun verdiği, Mülkiye Mektebi'nde ise 1926-27

yılında 1. ve 2. sınıflarda toplam 37, 3. sınıfın İdarî şubesinde 16, Mâlî Şubesinde 7, Siyasî Şubesinde de 6 olmak üzere 84 öğrencinin bulunduğu tesbit edilmektedir. Dârülfünûn'un genel öğretim kadrosu 265, öğrenci mevcudu 2837'dir.

2-Ankara Hukuk Mektebi: Onursal Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Türk Hukuk Tarihi Onursal Profesörü İsmet Paşa, Öğretim Heyeti Başkanı Adliye Vekili. Mahmud Esad Bey'dir. 1925'te öğretime açılan bu okulun 1. ve 2. sınıflarına 525 öğrenci devam etmektedir.

Ticaret ve Ziraat Vekâletlerine bağlı meslek okulları da şunlardır:

A) Ticaret Vekâletine bağlı okullar: İstanbul Ticaret Mektebi Âlisi, Trabzon, Ankara, Konya, Adana, Antalya Amelî Ticaret Mektepleri.

B) Ziraat Vekâletine bağlı okullar: İzmir, Karesi (Balıkesir), Bursa, Edirne, Ankara, Adana, Sivas, Konya, Erzincan, Kastamonu, Çorum Ziraat mektepleri.

Bu meslek okullarının mevcutları 50-90 arasında değişmekte, her biri yılda 20-30 mezun verebilmektedir. Yaklaşık sayılarla, diğer bakanlıklara bağlı bu okulların toplam kapasitesi 1000, mezun sayısı da 300 dolayındadır.

C) Millî Müdafaa Vekâletine bağlı Harp Okulu ile askerî lise ve ortaokullarda ise ordunun ihtiyacına göre parasız yatılı erkek öğrenciler okumaktaydı."

İstanbul'daki Harbiye ve Bahriye mektepleri işlevlerini korurken 1923'te Ankara'da da yeni başkentin ilk yüksek okulu konumunda bir Harbiye Mektebi açılmıştır.

İstanbul'daki Yüksek Mühendis Mektebi, Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi gibi okullar ise 1930lu yıllara değin bir bocalama dönemi geçirdikten sonra gelişme olanakları bulacak, öte yandan Ankara; Leyli Hukuk (1925), Musikî Muallim (1925), Gazi Öğretmen ve Eğitim Enstitüsü (1927) okullarının açılması ve İstanbul'daki bir kısım yüksek meslek okullarının taşınması ile giderek cumhuriyet eğitiminin merkezi durumuna gelecektir. [38]

Eğitim ve Okul İhtiyaçları

Geçimi yüzde 80lerin de üzerinde tarıma ve hayvancılığa dayanan ve bu işleri çok ilkel koşullarda sürdüren halk yığınları için asıl sorun, okuma-yazma ve ilköğretim düzeyinde görülmektedir. Çünkü ancak bu yolla, Türk köylüsüne geçimini iyileştirici birtakım reçeteler verilebilecektir. Maarif Vekâletinde 1928'de tesbit edilen gerçeklere bakıldığında, "milletin maarif ihtiyacı had safhadadır" İstanbul ile bazı illerdeki azınlık, özel, yabancı okullarla fazla ilgilenmeyen ve esasen bu gibi okulların, çok iyi şartlarda çalıştıklarını bilen bakanlık, sözkonusu kurumları ideolojik yönden sıkı bir denetim ve gözetim altında tutmakla birlikte yenilerinin açılmasına sıcak bakmamakta, azınlık ve yabancı okullar ise Lozan Antlaşması (1923) ile dondurulmuş bulunmaktadır.

Bakanlık, ilköğretimin yaygınlaştırılması yönünde çaba göstermektedir. Örneğin, bakanlıkça yayınlanan istatistik bilgilerde öğretmen, öğrenci sayıları verilirken "Hususi mektepler ile ekalliyet ve ecnebi mektepleri dâhil değildir" denildiği görülmektedir. İlköğretimin yapı, donatım, ödenek, aylık giderleri bütünüyle il bütçelerine bırakılmış, buna karşılık Bakanlık da orta ve yüksek öğretimin masraflarını genel bütçeden ayrılan ödenekle üstlenmiştir. Bakanlığın bir başka tesbitine göre, ilköğretim düzeyinde okullaşma; arzu edilenin aksine, gelir durumu iyi illerde ileri, yoksul illerde ise büsbütün yetersizdir. Batı, Kuzey bölgeleri ile Konya ve Adana illerinde eğitimin hızla geliştiği gözlenirken, Erzurum ile bu ilin doğusunda ve güneyinde kalan illerde durum çok kötüdür. Okul ve öğretmen yetersizliği nedeniyle de zorunlu ilköğretimin uygulanması mümkün olamamaktadır. Açığı bir oranda kapatmak için Muallim Birlikleriyle Türk Ocakları tarafından ilçe ve kasabalarda Halk Gece Dershaneleri açılmakta ve bunların faydası görülmektedir. 1927-28'de bu kuruluşlar 20 bin kişiye okuma ve yazma kursu vermişlerdir. [39?]

1926'da yürürlüğe konan İlköğretim Programı'nın, 5 yıllık ilkokullarda uygulanması, millî bir eğitimle, genel bilgilerin çocuklara kazandırılması en önemli hedefken bunun her çevrede gerçekleştirilememesi, yukarıdaki sebeplerin yanı sıra, münakaşası 1910lardan beri süregelen, Arap Elifbası ile okuma-yazma öğretiminin güçlüğüyle de doğrudan ilgilidir. Bakanlık, yoksul çocuklarını bir işe ve zanaata yönelmeden ilköğretimden geçirmek düşüncesiyle köy ve şehir "yatı mektepleri" açmıştır. 1928'de bu okulların durumu şöyledir: Okul 22 14 3

Öğretmen 72 132 46

Öğrenci Köy yatı(erkek) Şehir yatı(erkek) Şehir yatı(kız) 1.502 4.105 973

Toplam 39 250 6.580

Bakanlık, ilköğretimden geçmeyenlerin bir meslek edinmelerine olumlu bakmadığı gibi, ilköğretim düzeyinde meslekî beceri kazandırmaya da kesinlikle izin vermemektedir. "Bu esas, hususî ilk mekteplere şâmil olduğu gibi askerî nâmını alan ve Millî Müdafaa Vekâletine bağlı olan resmî ilk mekteplere de şamildir" (Türk Yılı 1928, s. 114).

Ana Mektebi denen okul öncesi eğitim kurumlarının yetersizliğini gören bakanlık, salt bu amaç için Ana Muallim Mektebi açmayı tasarlamaktadır. İlkokullardaki öğretmen açığını kapatmak düşüncesiyle de deneme mahiyetinde 4 ortaokula 2 yıllık pedagoji sınıfları eklenmiştir. Yine 1928'de açılan Terbiye-i Bedeniye Kursu'na katılanlara da ehliyetli terbiye-i bedeniye muallimi unvanı verilmiştir. Bu kurslara muallim mektebi mezunları alınmaktaydı. Ortaokul programına konan İdare-i Beytiye (ev idaresi) dersi için de bir yıllık kurs açıldığı görülmektedir. [40]

Orta öğretim düzeyinde genel öğretimin yanında meslekî eğitim de veren bakanlığa bağlı tek okul Aydın Leylî Sanayi Mektebi'dir.

Galatasarayı Lisesi dışında, Türkiye'deki tüm ortaokul ve liselerde ortak programların uygulamaya konması bu sıradadır. Galatasarayı

Lisesi ise yabancı dil dersine (Fransızca) haftalık programında Türkçe'den fazla yer vermesi bakımından özellik göstermektedir. Okullarda "iş prensibine dayalı öğretim"e geçebilmek için pilot uygulamalar başlatıldığı gibi, Avrupa'dan getirtilen uzmanlar da bu alanda Türk öğretmenlere dersler vermektedirler.

Okullaşma yönünden, "liselerin (20 dolayında) ve ortaokulların (70 kadar) millî maarif için, ihtiyacı karşıladığı, ancak ilköğretim ile meslekî öğretimde hedeflerin uzağında olunduğu" (Türk Yılı 1928, s. 123) vurgulandığına göre, yılda, 3-4 bin ortaokul, 200-250 lise mezunu, ileri okur-yazara duyulan gereksinime cevap verebilmektedir. Nitekim o yıllarda bu zümrenin bürokrasinin her kademesinde söz sahibi olarak elde ettiği saygınlık ve etkinlik, 1960'lara değin sürmüştür. İlköğretim sorununun ise, II. Meşrutiyet'te çıkartılan "Mektep Vergisi Kanunu" ile çözülemeyeceği anlaşıldığından, ilköğretim giderlerini, halka daha az yük getirici bir formülle karşılayıcı yasal hazırlıklar sürdürülmektedir. Meslek eğitimi içinse Bakanlık, iş-okulu, iş-üniversitesi konusunda uzman getirterek ülkenin değişik bölgelerini incelettirip açılacak okullardaki programlara esas bir rapor hazırlatmıştır. Ancak yeni meslek okullarının modeli Belçika'dan alınacaktır.

Okullar dışında Bakanlığa bağlı eğitim-kültür kurumları müzelerle kütüphaneler olup o sırada bilimsel değeri olan biricik müze İstanbul Asar-ı Atika (İstanbul Arkeoloji) Müzesi'dir. İzmir, Bursa ve Konya müzeleri gelişme yolundadır. Ankara Müzesi ise bu yıllarda kurulacaktır. Kütüphanelerin, nicelik ve nitelik bakımından, Batıdakilerle kıyaslanması olanaksızdır. Çok değerli eserlerin de bulunduğu birçok kütüphanenin sayımları bile yapılmamıştır. [41]

Ankara ve İstanbul'da birer Umumî Kütüphane, İstanbul Dârülfünûnu'nun ve Asar-ı Atika Müzesi'nin kütüphaneleri tasnifli kurumlardır. Türkiye'de 56 umumi kütüphane, kapatılan tekkelerden toplanan kitapların korunduğu 3 kütüphane, 16 Vilâyet kütüphanesi, 4 hususi kütüphane (Dârülfünûn ve Müze kütüphaneleri dışında) toplam 600 bin dolayında kitap bulunmaktadır.

Bakanlığa bağlanan Devlet Matbaası da Mütedavil Sermaye Kanunu uyarınca çalışmakta ve daha çok okul kitabı basmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk beş yılının bilançosu, bir başka deyimle 1924 Tevhid-i Tedrisat'tan 1928 Harf Devrimi'ne kadarki dört yılın başarıları şöyle özetlenebilir:

Maarif örgütünün yenilenmesi; öğretim birliğinin sağlanması ve ülkenin her tarafında ortak programların uygulamaya konulması; ümmet eğitimi yerine millî eğitimin, giderek laik eğitimin yaygınlaştırılması; liselerin "kısm-ı iptidai" denen hazırlık sınıfının kaldırılması, ilköğretimin parasız ve zorunlu olması yanında orta öğretimde de parasız öğrenime geçilmesi, Devlet parasız yatılı imkânının da sağlanması, din eğitiminin okuldan çok aileyi ilgilendirdiği görüşünden hareketle dinin okul programındaki ağırlığının asgari düzeye indirilmesi, kadın ve erkekler için eğitim-öğretimde eşitlik ilkesinin getirilmesi ve karma eğitimin ortaokul ve liselerde yaygınlaştırılması, "karma öğretim-ortak eğitim" ilkesinin benimsenmesi, yüksek öğretim kurumlarının hepsinin kızlara da açılması, okul programlarının sırf pedagojik bir amaca değil aynı zamanda toplumsal amaçlara da yönelik tarzda yenilenmesi, derslerin yaşamla doğrudan ilgili alanlara göre belirlenmesi, sınıf imtihanlarının kaldırılıp mezuniyet imtihanlarının konması vs.dir.

Saltanat eğitimi, dar kapsamlı, yetersiz, gayrı millî ve bir ölçüde de gayrı dünyevî; genel eğitim dine dayalı iken, Cumhuriyet eğitimi, yaygın, ulusal, yaşamsal, laik ve fırsat eşitliğine dayalı gelişme yoluna girmiştir.

1927'de kabul edilen Orta Mektep Programı, önceki 1924 programına göre din derslerinin kaldırılması, haftalık ders saati sayısının da 28'den 32'ye çıkartılması gibi iki önemli yenilik gösterir: [42]

Dersler ve 1. 2. 3. sınıflardaki sayıları şöyledir: Türkçe (7-5-4), Vatanî Malumat (-1-1), Tarih (2-2-3), Coğrafya (2-2-1), Hayvanat (2-), Nebatat (-1-), Arziyat (--1), Fizyoloji ve Hıfzıssıhha (-2), Fizik (-2-2), Kimya (-1-2), Riyaziyat (5-4-4), Ecnebi Lisanı (5-5-5), Resim (2-2-1),

Musikî (1-1-1), Jimnastik (2-2-2), Laboratuvar (2-2-1). Kızlar için ayrıca Ev idaresi, Çocuk Bakımı, kızlar ve erkekler için de ayrı ayrı Atölye dersleri konmuştur.

1927'de Liseler için de şu program kabul edilmiş bulunmaktaydı: Türkçe ve Edebiyat (3-3-5), Tarih (2-2-2), Coğrafya (2-2-1), Nebati ve Hayvani fizyoloji (3-), Arziyat (-2-), Fizik (2-2-2), Kimya (2-2-2), Hendese ve Resm-i hattî (3-2-2), Cebir (3-2-2), Nazarî Hesap (~1), Müsellesat (-1), Kozmoğrafya (-1), Mihanik (—2), Felsefe ve İçtimaiyat (-2-3), Arabî (2-2-), Farisî (1-1-), Ecnebi Lisanı (5-5-5), Jimnastik (2-2-1), Laboratuvar (3-3-2).

1926 İlk Mektep Programına göre ise 5 sınıflı ilkokullarda, 1. sınıfta Elifba (Arap Alfabesi), bütün sınıflarda da Ahlâk, Kıraat, İmlâ ve Ezber, Sarf ve Nahiv, Tahrir, Tarih, Coğrafya, Riyaziyat, Tabiiyat, Resim, Musikî dersleri; köylerdeki tek ve iki öğretmenli okullarda "Toplu Dersler" yöntemiyle, normal kadrolu okullarda da sınıf düzeylerinde verilmekteydi. [43]

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Harf Devrimi, Millet Mektepleri, Halk Evleri (1928-38)

Atatürk, 9 Ağustos 1928 günü Sarayburnu'nda halka şunları söylüyordu: "Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir, her vatandaşa, kadına, erkeğe, hammala, sandalcıya öğretiniz. Bir milletin, sosyal bir toplumun yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse, bu ayıptır, bundan insan olanların utanması gerekir. Bu millet utanmak için yaratılmamıştır, övünmek için yaratılmış, tarihini övünmekle doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir, Türkün karakterini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarındır. Artık geçmişin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız, hataları düzelteceğiz, bu hataların düzeltilmesinde bütün vatandaşların çalışmalarını isterim. En nihayet bir yıl, iki yıl içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğrenecektir. Milletimiz yazısı ile kafası ile bütün medeniyet âleminin yanında olduğunu gösterecektir."

Yeni Türk harflerinin kabulünden 3 ay önceki bu beyanat, uzun zamandır süregelen hazırlıkların, çalışmaların ve aydın çevrelerdeki ortak kanaatin ifadesiydi. Şapka İktisası (Giyilmesi) (1925), Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Şeddi (1925), Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili (Beynelmilel Milâdi Takvim) (1926), Türk Kanun-ı Medenisi (1926), İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması (1926) ve nihayet Beynelmilel Erkamın (rakamlar) Kabulü (1928) kanunları yürürlüğe konmuş, gelen tepkiler etkisiz ve sonuçsuz bırakılmıştı. Yine de Lâtin harflerinin kabulü 1925-28 arasında tam üç yıl boyunca tartışılmış, görüşler, karşıt görüşler, siyasi kadroları, basını, aydınları sürekli meşgul etmişti. [44] Haziran 1928'de Ankara'da Maarif Vekâletinde toplanan Türk Dil Encümeni (Ahmed Cevat, İbrahim

Necmi Dilmen, Ragıp Hulusi, Falih Rıfkı Atay da bu komisyonda görev almışlardır) "bir ayda öğrenilebilecek" biçimleri ve seslendirilmeleri kolay bir "gramer lâyihası" (dilbilgisi önergesi) hazırladı.

Bu rapordan başka okullar için ayrı, halk için ayrı Alfabeler de yapıldı. Denilebilir ki, Harf Devrimi, her biri ayrı ya da ortak birçok haklı gerekçelere dayanan devrimler arasında en gerekli ve isabetli olanıydı. Gerçi, Atatürk'ün ve çevresindekilerin inandıkları gibi, halkın "tamamı" bu yeni harflerle okuma yazmayı öğrenebilecek değildi ve ilk bir iki yıl içinde, umulan başarı bir yana, devrimden 50-60 yıl sonra bile ülke nüfusunun oldukça kabarık sayıda bir bölümü ümmîlik yazgısından kurtulamayacaklardı.

Ama bu devrim, okuryazarlığı bir ayrıcalık olmaktan çıkartıp köylü-kentli herkesin kolayca okuma yazma öğrenmesine, uyanmasına, kendi dilinin kurallarını kavramasına kapılar açtı. Birkaç yılda yeni birkaç bin okulun sağlayabileceğinden daha yararlı sonuçlar getirdi. [1982 Anayasası'nın 174. maddesi ile öteki "İnkılâp Kanunları" gibi güvenceye alınan 1353 sayılı, 1 Kasım 1928'de kabul edilen "Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun" 11 maddeden ibarettir. Devlet dairelerinde 1.1.1929'dan başlayarak yazışma ve işlemlerin en geç Haziran 1929'a değin yeni Türk harflerine dönüştürülmesi, kitapların Ocak 1929'dan sonra yeni harflerle basılması, resmi ve özel tutanaklarında, 1930 Haziranına kadar eski Arap harflerinin "stenografi" makamında kullanılması, "Bütün mekteplerin Türkçe yapılan öğretiminde Türk harflerinin kullanılması ve eski harflerle basılmış kitapların öğretimden kaldırılması" yasalaştı. Kanuna ekli iki cetvelden biri "matbaa harfleri"ni, diğeri de "yazı harfleri"ni göstermektedir]

Burada, Arap Elifbasının öğretilmesine ilişkin yerleşmiş bir kuralın, ilkokula başlayan yavrucaklara nasıl ezberlettirildiğini bir örnekle verelim:"... Hatt-ı huruf, hecâ ile tasvir-i lâfza derler. Hecâ, hurufu isimleriyle ta'dada derler. "Cim" isimdir "C" müsemmasıdır... Arabi'de gâh olur ki bir harfi kitabetten hazf edip telaffuz ederler. Gâh bir harfi ziyâde edip telâffuz etmezler, vs."

Arap Elifbası ile Türkçe değil, Arapça ve Farsça öğretiliyor, öğrenenler, bu iki yabana dilin kurallarını şöyle böyle biliyorlar, kendi dillerinin kurallarını ve imlâsını ise bilmiyorlardı. [45]

Millet Mektepleri

11 Kasım 1928'de de "Millet Mektebi teşkilâtına dair Talimatname (Şûra-yı Devletçe hazırlanmıştır) Bakanlar Kurulu'nda kabul edilip yürürlüğe kondu. Bu Yönetmeliğin 4. maddesi "Bu teşkilatın reis-i umumisi ve Millet Mektebinin Başmuallimi Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir" biçimindedir. 51 maddeden oluşan Yönetmelikle ve yasa ile Türkiye'de örgün ve yaygın eğitim alanında, samimi, coşkulu, verimli bir seferberlik başlatılmış, Türkiye tarihinde ilk ve son kez "eğitim", ülke gündeminin başında yer alabilmiştir.

Danton'un "Halkın ekmekten sonra en başta gelen ihtiyacı eğitimdir" görüşü (Bu cümle, Paris'teki heykelinin kaidesine kazılıdır) bir kerecik de olsa bize, on yıllık bir bereket getirmiştir. (Aradan 61 yıl geçtikten sonra, yeni göreve başlayan bir Millî Eğitim Bakanının - Avni Akyol'un 13 Nisan 1989 tarihli demeci - "Vatandaşları okuryazar yapma amacı gerçekleşmedi. Okul öncesinden üniversiteye kadar, okullaşma, plân hedeflerinin gerisinde kaldı. Eğitim imkânları dengesiz dağıldı." demesi, 1928-38 bereketli yıllarının bir daha yaşanmadığının itirafıdır).

Halk, daha doğrusu kitle eğitimi, Harf Devrimi'nin ilk amacıydı. Bu nedenle de kolay okuma ve yazmaya engel oluşturacak işaretler, ara seslere ilişkin harfler öngörülmemiş, yalın ve basit bir alfabe yeterli bulunmuştu. Daha 1910’larda, ilk eğitimcilerimizden Edhem Nejat, Terbiye-i İptidaiye Islahatı adlı broşüründe, "Halk eğitimiyle çocuk eğitimi arasındaki sıkı ilişkiyi vurgulayarak halkın, bilgisiz, tutucu olmasının, çocuğun yetişmesi için gerekli çevrenin hazırlanmasını engelleyeceğini, bu nedenle okul eğitimine koşut biçimde halk okullarının da açılmasını, müzik, tiyatro, konferans, müze, bahçe, spor, bayrak, yarışma, yürüyüş... etkinliklerine halkın da katılımının

sağlanmasını" açıklamıştı. [46] Osmanlı Devleti'nin son yıllarında bu yönde adımların atıldığı da görülmektedir. Atatürk ve Mustafa Necati, bu ihtiyacı, en kısa zamanda, en köklü ve kestirme çözümle karşılama amacındaydılar. Millet Mektepleri çalışmalarından önce de Halk Dershaneleri ile öğretmenler ve gönüllü aydınlar tarafından okuma-yazma, hesap, yurt bilgisi dersleri verilmiş, inkılâplar anlatılmıştı.

Millet Mektebi Talimatnamesi'nin 1. maddesinde "gaye" (amaç) "T.B.M.M. tarafından Türk Dilinin ferdî ve umumî, hususî ve resmî bilcümle muharreratta (yazışmalarda) Türk harfleriyle tesbiti kanunen kabul edilmiş olmasından, buna müsteniden tatbikatta, Türk harflerinin, kısa bir zamanda ve kolay bir surette her ferde okuyup yazabilmek imkânı bahşeden mahiyetinden, Türk milletinin azami surette istifadesini temin etmek ve büyük halk I kitlelerini süratle okur yazar bir hâle getirmek" olarak açıklanmıştı. Millet Mektepleri için kabul edilen örgüt, izleyen 2-8. maddelerde ayrıntılanmıştı. Buna göre sistem üç aşamalı olacaktı: A Programı ile okuma yazma öğretilmesi, B Programı ile A'yı bitirenlere yaşamları ve işleri için gerekli temel bilgilerin verilmesi, C Programı ile de B'yi bitirenlere daha üst düzeyde bilgi ve beceriler kazandırılması hedefti. Valiler, Kaymakamlar, okul müdürleri, memurlar... Bu alanda görev ve sorumluluk yüklendiler. Okullar, köy odaları, kahvehaneler, hükümet konakları ve camiler Millet Mektepleri için kapılarını açtı. İş o denli ciddiye alınmış ve hükümetin en önemli işi durumuna getirilmişti ki, "Teşkilâtın umumi reisliğim ve Millet Mektebi'nin başmuallimliğini, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin kabul buyurmuş olması"ndan ayrıca, Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil, vekiller, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Halk Fırkası Umumî Kâtibi de örgütün başkanları, genel müfettişleri, müfettişleri görevlerini üstlendiler. Maarif Vekili örgütün genel başkanıydı. [47] Ülkede, yaşı 15 ile 45 arasında olan kadın erkek, okula gitmemiş tüm vatandaşlar da Millet Mektebinin öğrencisi sayıldılar. Askerde olanlar okuma yazma eğitimini kışlalarda, subaylardan ve okuryazar çavuşlardan alacaklardı.

İlköğretim çağındakilerin zorunlu okula alınması, çağdışı 15-45 kuşaklarının (ki genel nüfusun yansı dolayında muhtemelen 6 milyon civarında olmalı) da süratle Millet Mektepleri'nden geçirilmesi ile iki üç yıl içinde, yaşlı nüfus dışında herkesin cehaletten kurtarılması tasarlanmıştı.

Nitekim 1929-1935 arasındaki uygulamalar sonunda A ve B kurslarına devam ederek "Millet Mektebi Şehadetnâmesi" alanların sayısı 2.376.845'i bulmuştur (hedef nüfusun yarısı kadar). 1935-36'da bu kurslara katılan 59.202 kişi ile 1936-37'de devam eden 84.732 kişi de hesaba alındığında 2.520.779 vatandaşın okur yazar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şunu hemen belirtmeli ki, Mayıs 1929'a kadar kurslardan geçen ve çok iyi derecelerle yeni Türk Alfabesiyle okuma yazma öğrenen 600 bin yurttaşın bir bölümü eski yazıyı bildikleri için esasen okuryazardılar.

Orduda ise 1926'da terhis edilenlerin ancak yüzde 17'si eski harflerle okur yazar iken, kampanyanın başlamasından sonra 1931'de terhis olanların yüzde 25'inin, 1936'da da yüzde 75'inin okur yazar oldukları görüldü. Gezici Kadın Kursları da çalışmalara katkıda bulundu. Uzmanlar, Yetişkinler İçin İş ve Hayat İçinde Alfabe, Öğretmen Kılavuzu, adlı kitapçıklar hazırladılar. A kursları 90 saatti. İkinci (B) kurslar 6 ay süreliydi. Burayı başarıyla tamamlayanlara İlkokul diploması eşidi belge veriliyordu.

Hükümetin ve işe öncülük eden Maarif Vekâletinin, böylesine içten ve apolitik bir kampanyada, göz ardı ettikleri husus "işin sonrası" idi: "Köylü, milletin efendisidir" değerine inanarak coşkulu bir ortamda, istekli ya da isteksiz kurslara katılanlar, şehadetnâmeyi aldıktan sonra "bir kurtuluşun sevincini" yaşıyorlar, çift çubuk, iş güç arasında öğrendiklerini unutuyorlardı. [48] Ne köylerine düzenli gazete dergi ulaştırılıyor, ne okuma odaları açılıyor, ne de onlar, bu tür şeyleri edinebiliyorlardı. [Okuma-yazma seferberliği ve Halkevlerinin açtığı kurslar önemini yitirerek 1950'lere kadar sürerken Orduda da 1950-75 arasında bilmeyen askerlere kurslar düzenlenmiş ve verilen rakamlara göre 25 yıl zarfında 532.266 genç okur yazarlık kazanarak terhis olmuştur. 1960-1980 arasında Millî Eğitim Bakanlığı ve bir ara

Köyişleri Bakanlığı Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nce düzenlenen beceri kursları yanında ve arasında okuma-yazma çalışmaları da sürdürülmüş, bu faaliyetle de 692.516 kişi - çoğu kadın ve kız - okuryazarlık belgesi almıştır. 12 Eylül sonrası dönemde, Atatürk dönemini çağrıştıran birçok tuhaf uygulamalardan teki de "okuma-yazma seferberliği" olarak başlatılmış, Anayasa, Millî Eğitim, Temel Kanunu, 1982'de yayınlanan Yetişkinler İçin Eğitim Programlarının Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ile 1983'te yürürlüğe konan 2841 sayılı "Zorunlu İlköğretim çağı dışında kalan okuma yazma bilmeyen vatandaşların okur yazar duruma getirilmesi hk." yasayı dayanak alan, Askerî yönetimi başarılı ve halksever göstermeye dönük bu girişim şenlikler, törenler arasında, okulların, öğretmenlerin sıkıştırılması ile 5 yıl kadar sürdürülmüştür. TV'den, "Demokrasiye Geçiş" sloganları arasında "Okul programı", "Köyümüz-Köylümüz Saati", "Günün içinden", "Kalem Tutan eller" vb. yayınlarla da seferberlik desteklenmiştir. Bakanlıkların, kurum ve kuruluşların da katıldığı bu kampanyanın 31 Mart 1981-1 Haziran 1983 döneminde 136.055 kurs açılmış, 3.133.792 vatandaşın katılımı sağlanmıştır. Teşvik için, ücretsiz taşıma, mendil, çanta, takvim, kartpostal dağıtma, ücretsiz yaz tatili, şilt, belge, sicile etki vb. gibi çoğu gülünç yollar denenmiştir. Bu kurslardan geçip gerçekten okuma yazma öğrenen ve bundan yaşamında yararlanan kaç vatandaş bulunduğu ise bilinmemektedir.]

Harf Devrimi'nin ve Millet Mektepleri'nin ilk sonuçlarını alamadan 1 Ocak 1929'da ölen ve ereği "bütün çocukların okula gittiği, bütün köylerinde okul ve öğretmen bulunan bir ülke" olan Mustafa Necati yaşasaydı, belki her yurttaşın yaşam boyu okur yazar kalmaları önlemleri de alınırdı. Atatürk'ün temelleştirmeye çalıştığı "halkçılık" ilkesini en doğru anlayan ve o yönde en doğru ve büyük adımları atan Mustafa Necati olmuş, Türk Millî Eğitimi'nde de onun yeri bir daha doldurulamamıştır. Mezarı başında Başvekil İsmet Paşa'nın söylediği şu cümleler anlamlıdır: [49]

"İnkılâpçıların ölürken kalanlardan ve yeni yetenlerden bir tek dileği yardır: Cansız bileklerinde sallanan vazife bayrağının kavranıp daha

yüksek dalgalanması..." İsmet İnönü, kabinesindeki Maarif Vekilliği boşluğunu hemen dolduramadı. İki ay kendisi vekâleten yürüttü. Vasıf Çınar'ın günlerle sınırlı ikinci kez bakanlığından sonra Cemal Hüsnü'yü (Taray) getirdi.

Bakanlıkta Halk Terbiyesi Şubesi ile Halkı Tenvir (aydınlatma) Müdüriyet-i Umumiyesi'nin açılması da bu sıralardadır. Öğretmenlerden, vatandaşlara, yurttaşlık bilgileri vermeleri istendi. 1930'lu yıllarda, Köy Eğitim Kursları, Halk Okuma Odaları, Akşam Sanat ve Akşam-Ticaret Okulları, Halkevleri açıldı. Buralarda eğitim, yönetim ve yönlendirme ağırlığı öğretmenlerde, eğitmenlerde, validen kâtibe kadar devlet memurlarındaydı. Cumhuriyet kültürünü yaymak için açılan Çavuş Eğitmenler Ocağı düşünüldüğünde ise 10 yılda, 36 bin köye en az birer eğitmen gönderilmesi hedeflenmişti. "Köylü çavuştan eğitmen" o günkü şartlarda Türkiye için bir çareydi. Oluşturulan Köy Eğitmen Teşkilatı ile her yıl 3 bin kadın-erkek eğitmenin maarif ordusuna katılmaları planlanmıştı.

Eğitmenlerin sürekli köyde kalmaları, köye yaygın eğitim götürmeleri, köyün her türlü sorununu çözecek yeterlilikte ve yetkinlikte olmaları, köy yaşamında esaslı değişikliklere öncülük etmeleri tasarlanmıştı. Gelişmiş köylerde, kasaba ve kentlerde ise okulların yetişkinlere de açık tutulması, okuryazarlığın yanı sıra hayatî ve meslekî becerilerin herkese kazandırılması, öğretmen ve eğitmenlerin köy tarımından küçük sanatlara, kooperatifçiliğe kadar usta ve uzman, öte yandan da ödünsüz cumhuriyetçi ve inkılapçı olmaları ilkeydi. Bir çevrede yerleşip çalışabilecek, toplumla bütünleşecek, kuşaklar boyu sürecek bir eğitim sürecinin sorumluluğunu yüklenecek, doğal ki "cemiyet için ferd" anlayışını benimsemiş insanlar aranıyordu. Falih Rıfkı Atay o günlerde "Sayılarla avunmak ve savunmak istemediklerini, Osmanlı saltanatının, bir imparatorluk mirası "denemeyecek cılız kadrolar bıraktığını, sayılardaki aldatıcılığa kaliteler kadrosunun tercih edilmesi gerektiğini" yazıyor, "Köylere gidecek eğitmenlerin tatbikatında bulundum. Tereddütsüz iddia edebilirim ki, bir iki kursta yetişen bu eğitmenler ayarında, bizim devrimizde, İstanbul'un hiçbir okulunda ilk mektep muallimi yoktu" diyordu. [50] 1936'dan

başlayarak artan sayılarla 1946'ya değin 6533 eğitmen yetiştirilmesi, bunların gittikleri yerlerde geceli gündüzlü kurslar düzenlemeleri Atatürk'ü de sevindirmiş ki 1 Kasım 1938'de Meclis'te okunan söylevinde "Eğitmen okulları çok iyi neticeler vermiş ve eğitim kadrosuna bu yıl 1500 kişi daha katılmıştır" demişti.

Halk Evleri

Köy Eğitmen Kurslarının "Gezici" ve "Durağan" Ulus Okullarının (Millet Mektepleri'ne sonradan verilen adlar) getirdiği hareketlilik, Halkevlerindeki kapsamlı etkinliklerle yine bu yıllarda bütünleşmiştir. Halkevleri, Atatürk devrimlerinin benimsetilmesini, Cumhuriyetin kültür etkinliklerini, Millî Eğitim'in yanında yürütmek için, 1931'-de kapatılan Türk Ocakları'nın yerine kuruldu. 1932-1952 arasındaki dönemde 478 Halkevi ile 4322 Halk odası açıldı. Bu kuruluşların amacı "Ulusu, aynı ülküye bağlı bir kitle yapmak, kır-kent, köylü-aydın ayırımlarını kaldırmaktı. (1952'de, Demokrat Parti iktidarınca Halkevleri'nin kapatılması, binalarına ve birikimlerine CHP düşmanlığı ile el konulup tasfiye edilmesi, eğitim tarihimizin acı bir yarasıdır.) Bu kurumlar İsmet İnönü'nün tanımıyla "garazsız ve menfaatsiz birer medeniyet ve irfan yurduydu."

"Ulusal ve toplumsal hayatın temelleri, eğitim ve öğretim teknikleri uygulanarak bu evlerde atılmak istenmişti. İlk on yıl boyunca da halkı aydınlatmaya ve yaşamını çağdaşlaştırmaya dönük çalışmalar Halkevlerinde odaklandı. Belki en değerli hizmet de yurdun her köşesinde, ileri-geri farklılıkları yenilerek eş düzeyde faaliyetlere yer verilmesi olmuştur. İsmet İnönü, Halkevlerinde millî ve içtimaî hayatın odaklandığım, bu kurumların "çağdaş bir ulus" için gerekliliğini açıklarken "Bir milletin yetişip geleceğe hazırlanmasında klasik kurumlar okullardır. [51] Fakat çağdaş uluslar, bir varlık olarak yetişip örgütlenmek için okulların bilinen yöntemlerini yeterli görmüyorlar... Bu asırda, okul öğretiminin yanında mutlaka bir halk eğitimi yapmak ve halkı bir arada çalıştırmak gereklidir" diyordu.

Nitekim, "ulusal bir halk mesaisi", uzun süre ve en yoğun biçimde örgün eğitimi desteklemediğinden "bilinçli toplum ve halk kitlesi" arayışları hep uzaklarda kalmış; sonuç Prof. Suat Sinanoğlu'nun ifadesiyle "Aydınla halk adamı arasında zihinsel ve ahlakî

biçimlenme bakımından öze değer bir fark olmadığı gibi, aydınla halk adamı arasındaki fark da meslek bilgilerinden öteye gidememiştir.

Bunun da nedeni modernist eğitimin, öğretim alanını tekeline almış olmasıdır...

Gerçekten bugün - yani 1980'lerde - Türkiye'de bir ulusun kültür bilinci denilebilecek şeyin varolduğu ileri sürülemez" olmuştur. (Bkz. Türk Hümanizmi, Ankara 1980, s. 54 vdd).

Halkevleri, CHP'nin Altı Ok'u (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık) prensipleriyle çalışan, bir kültür savaşı için görev yüklenmiş, kapısı partili partisiz herkese açık kurumlardı.

Ancak yönetim kuruluna girmek ve komite üyesi olmak için partiye kayıtlı olma koşulu aranıyordu. Her Halkevi 9 şubeye ayrılmıştı.

1-Dil-Tarih-Edebiyat, 2-Ar (sanat), 3-Temsil, 4-Sosyal Yardım, 5-Halk Dershaneleri ve Kurslar, 6-Spor, 7-Kitapsaray ve Yayın, 8-Köycülük 9-Müze ve Sergi. İlginç sloganları ve yöntemleri vardı: "Mahalle kahvesinden halkevi kütüphanesine", "Bilgi seferberliğinin ileri karakolları: Köy okuma odaları", "Yurdun her yanı okuma heveslileri ile dolu!", "Bir köye, harman yeri kadar gerek olan şey: Okuma odası!", "Ümmîliğe karşı seferberlik". Türkçe'yi yayma ve öğretme girişimlerinde, Diyarbakır'ın bir köyündeki Türkçe bilen 42 kişinin, bilmeyen 55 kişiye öğretmen olarak görevlendirilmeleri, yıl sonunda en iyi öğretenle en iyi öğrenene 4'er öküz verilmesi, Mardin'de gönüllü 50 gencin Türkçe öğretmeni olarak köylere gitmeleri ilginç örneklerdir. Onca yayın, temsil, konser, şölen, yarışma, gezi, inceleme, derleme ise hem kültürü zenginleştiriyor, hem de sözgelimi Aşık Veysel gibi değerlerin ortaya çıkmasına imkân veriyordu. [52]

Halkevlerinde, harika bir metod (Andragoji) uygulanmaktaydı. Yaşam boyu eğitim ilkesi için gerekli bu metodu, yetenekleri ve yetişmeleri ile birer animatör (yetişkin eğitimcisi) olan Halkevi mensupları başarıyla götürmekteydiler. Halk eğitimi için kollegyum (konuşma-sohbet), komite (ekip), demonstrasyon (gösteri), alan gezisi, forum,

münakaşa, mülakat, panel, seminer, konferans, sempozyum vb. metodlar da bizde 1930lu 40lı yıllar boyunca Halkevleri'nde uygulanmıştır. Öteden beri çokça konuşulan "Atatürk'ün sofrası" da Halkevi çalışmalarının, Atatürk'ün çevresindeki bir sempozyumundan başka bir şey değildi. [Sempozyumlar "klasik" (yemekli) ve "modern" olarak iki türlüdür. Atatürk döneminde klasik sempozyum geçerliydi. O zamanlardaki tanımına göre "Bir evde, özel bir yemek salonunda toplanılır, nezih bir ziyafetten zevkle yararlanılırken bir yandan da sohbet havasında ve gayri resmî, bir konu 15-20 kişi arasında tartışılırdı. Grup yemeğe başladıktan sonra sempozyum başkanı, önceden belirlenmiş konuyu sunar, sofradakiler de informal olarak konuşmakta serbest bırakılırlardı. Böylece, yemeğe ayrılmış bir zaman, bir problemin çözümü için kullanılırdı] Bu yemekli oturumların gündemleri ise genellikle kültür, halk eğitimi, ulus sorunlarıydı.

Atatürk Devrimi'nin getirmek ve yaymak istediği "Cumhuriyet Eğitimi" 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı Tarih IV adlı kitapta şu amaçlara bağlanmıştı:

1-Milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, lâik cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek,

2- İlköğrenimi fiilen umumileştirmek (1931'de ilköğretimin bütün Türk çocuklarına devlet okullarında verilmesi mecburiyeti konmuştur), dağda yalnız yaşayan çobana kadar bütün vatandaşlara okuma yazma öğretmek, 3-Yeni nesilleri bütün öğrenim derecelerinde genellikle uygulamalı ve özellikle de ekonomik hayatta, dünya ve ahiret cezaları korkusundan doğan ahlâk yerine hürriyet ve düzenin uyumuna dayanan gerçek ahlâka ve erdeme kavuşmuş tarzda yetiştirmek, 4-Türk milletini, bu esaslara dayanarak medeniyet safında en ileriye götürmek, yeni nesilleri Türk olmak haysiyetinin gerekli kıldığı bu amaçlara en kısa zamanda ulaştırmak. Aslında bu belirleme, Ziya Gökalp'in "Vatandaşlar, millî harsı (kültürü) kazanmak suretiyle millîleşir ve toplum yaşamına katılırlar. Öğretimin amacı da bunu, insanlarda ruhî alışkanlıklar haline getirmekten ibarettir" görüşüne dayanmaktadır. Bu yıllarda Eğitim Bakanlığının adının "Maarif yerine "Kültür"e dönüştürülmesi (1935) de halkçı, milliyetçi ve devrimci eğitimin bir gereği görülmüştü. 1933'te ise 2287 sayılı

Kanunla Vekâletin Merkez teşkilatı ve vazifeleri yeniden belirlendi. [53]

Latin Harflerinin kabulü ile 1-2 yıl içinde bütün milletin okur yazar olacağına inananlar, Atatürk'ü de inandıranlar, aradan 8-10 yıl geçmesine ve onca kampanyalara rağmen bunun başarılamamasından elbette ki kaygı duymaktaydılar.

Atatürk 1 Kasım 1936'da Meclis'i açış söylevinde: "İlk tahsilin yayılması için sade ve pratik tedbirler almak zorundayız. İlk tahsilde hedefimiz bunun umumi olmasını bir an evvel tahakkuk ettirmektir. Bu neticeye varmak, ancak fasılasız tedbir almakla ve onu metodik tatbikle mümkün olabilir... Sanat ve teknik mekteplerine rağbet artmıştır", bir yıl sonra 1 Kasım 1937 söylevinde de: "Okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumlar yaratmak. İşte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir diyerek henüz sevindirici sonuçların alınmadığını imâ ediyordu.

Ulus gazetesinde 23 Ağustos 1938'de yayınlanan istatistikler ise, "saltanat", "Cumhuriyet" mukayeseleri ile avuntular vermeyi amaçlıyordu:

"Tam Cumhuriyet çağı olan 15-19 yaştaki kız-erkek toplam 848.909luk kesimin yüzde 44,6'sı, Meşrutiyet çağı olan 45-55 arası nüfusunun yüzde 18,9'u, İstibdat nesli olan 65-70 yaş arasındakilerin ise yüzde 9,1'i okuma yazma bilmektedir.

Meşrutiyet çağı kadınlarımız (40-45 yaş) 473.948 kişi olup bunların sâdece 21.923'ü (yüzde 5,1) okuma yazma biliyor. Saltanat nesli kadınlarımızın ise ancak yüzde 2,5'i okuryazardır. [54]

1935'teki genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Ankara'daki okur yazar oranı, ülke genelinin çok üstünde yüzde 61,8 olup bir rekordur.

Kızlarımız, 1910'a kadar yalnız iptidaî ve rüşdiyelere gidebiliyorlardı. 1923-24'te ilkokullara devam eden kız sayısı 62.954 iken, 1937-38'de 256.061'e çıktı.

1925'te ortaokullardan 12 kız mezun olmuşken, 1937'de 2422 kız mezun oldu. Lise mezunu kız sayısı ise 52'den 376'ya çıkmıştır."

Oysa küsuratlı bir yığın sayı ve oran arasında duraksamada kalmaya gerek yoktur. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü'nün 1960'ta yayınladığı bültende, 1935 Genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'nin nüfusu 16.158.018 olarak tesbit edilmiş, okur yazarlık oranı da yüzde 20,4 hesaplanmıştır. Bu demektir ki Cumhuriyet, 1927'deki yüzde 10,6lık okuma-yazma oranını 8 yılda -bir dizi çabaya, yatırıma, kampanyaya rağmen - ancak iki katına çıkartabilmiştir. [55]

BEŞİNCİ BÖLÜM

Atatürk Döneminde Okullar

9 Şubat 1926 günü, gazetecilere açıklamalarda bulunan Maarif Vekili Mustafa Necati, eğitimle ilgili ilginç rakamlar vermişti.

Tüm ülkede, 4.770 ilkokul, 32 yatı okulu, 25 yatılı İlköğretmen okulunun birer uygulama ilkokulu (toplam 4.827 ilkokul). Bunlarda 9.062 öğretmen görevli olup, 302.500 öğrenci okuyordu. Öğretmenlerin 3.960'ı Öğretmen Okulu çıkışlı, 5.102'si yeterlik belgeliydi. 25 Öğretmen okulunda 4.200 öğretmen adayı okumaktaydı.

Bunların her biri (yatılı) devlete yılda 255 liraya mal olmaktaydı. Ülkedeki 17 Öksüz yurdunda 5.160 çocuk barınmakta ve yetiştirilmekteydi. Orta Öğretime bağlı 17 erkek 4 kız lisesi, 29 İmam-Hatip Okulu açıktı. Liselerin 2 Erkek, 2 Kız Lisesi dışında, hepsi yatılıydı. Lise ve ortaokullarda 9.238 erkek, 2.126 kız, İmam-Hatip okullarında da 1.075 erkek öğrenci okumaktaydı. Yüksek Öğretim kurumları, Dârülfünûn, Eczacı, Dişçi, Mülkiye, Yüksek Öğretmen, okullarıydı.

Aynı Bakan, 22 Nisan 1928'de Meclis'teki bütçe görüşmeleri sırasında ilkokul sayısının 6.060'a, öğrenci mevcudunun 423.263'e yükseldiğini, yeni bir vergi sistemiyle yurdun her yanında yeni okul yapılarının yükseldiğini, iki yıl zarfında 1233 okulun yapıldığını açıklıyordu. Sanayiden yoksun, halkı fakir bir ülke için bu sayılar azımsanmamalıdır. Çabaların sonraki yıllarda da sürdüğü, eğitimin ihmal edilmediği, genel bütçeden maarife ayrılan payın, 1923'te 3.573.000 TL iken 1927'de 6.159.000 TL, 1930'da 8.200.000 TL, 1935'te 9.058.000 TL, nihayet 1938'de de 16.769.130 TL'na çıkmasından da gözlenmektedir. (Millî Savunmanın yüzde 23, Bayındırlığın yüzde İl genel bütçe payından sonra yüzde 5,44 ile üçüncü sırada İl özel idarelerinden ilköğretime ve ilkokul

öğretmenlerine ayrılan ödeneklerle bu oranın yüzde 10'dan fazla olduğu sanılıyor). [56]

Ülke nüfusunun 17.000.000'a ulaştığı 1935-36 Öğretim yılında ise okul, öğretmen, öğrenci sayıları şöyleydi:

Okul Öğretmen Öğrenci Öğrenci sayısının genel nüfusa oranı (yüzde)

İlköğretim Ortaokul Lise Öğretmen okulu Meslek ve Teknik Ok 6.112 100 36 13

36 13.858 1.799 564 248 507 669.344 44.551 10.882 2.805 5.772 3,9 0,26

0,06 0,016 0,033

Genel toplam 6.297 16.976 733,354 4,4

Bir savaşlar döneminden sonra nüfusu hızla ve gençleşerek çoğalan Türkiye'de, okuyan kitlenin genel nüfusa oranı hiç değilse yüzde 10'ların üstünde seyretmeliydi. Yapı ve öğretmen yetersizliği, ailelerin yoksulluğu ve çocuklarım okula göndermeyip işe koşanların, yasal zorlamalara direnişi, ulaşım, iletişim, araç-gereç imkânsızlıkları ortamında, "Başöğretmeni büyük bir önder olan" eğitim, yüzde 3-4'lük bir oran cılızlığında daha bir süre bocalayacaktı. Dahası, yönetim, bir yandan eğitimi teşvik ederken bir yandan da ilkokulu bitirenlerin, ortaya, liseye oradan üniversiteye yönelmesinin, üst okulların kapılarında yığılmaların getireceği sıkıntıları hesaba alarak bütün eğitim tarihimizin en "ince eleyip sık dokuyucu" sistemini 1930lu yıllarda yürürlüğe sokmuştu. Hasan Ali Yücel 1937-38 Öğretim yılı sayılarına bakarak şöyle demiş: "Talebe izdihamı, sınıfların, imtihan dışında, en ziyade ailelerin iktisadî ve malî durumlarının tesiriyle fazla fire vermesi rasyonel tedbirlerle karşılanmadığı takdirde devam edip gidecektir. İlk mekteplerden gittikçe fazla mezun gelmesi, ne bina, ne muallim, ne ders levazımı bakımından alınacak ve alınması mümkün olmayan tedbirlerle hiç bir zaman mütenasip olmayacaktır... Bina işi halledilse bile önümüzdeki beş sene içinde en aşağı iki bin muallime ihtiyaç vardır. Orta tedrisat

öğretmen kadrosu, senelerden beri alınan tedbirlerle bugün ancak 2585 olduğuna göre, buna yakın bir ilavenin bu beş sene zarfında kaabil olmayacağı meydandadır..." [57]

Yücel, okullar arası standardı bozacağından çift öğretime de taraftar değildir.

İlkokulu bitirenlerin tamamını orta öğretime doldurarak ve şartları bozarak yetiştirmenin, toplum hayatında çalışma alanları bulamayacak "eksik ve yarı münevver bir zümre doğuracağı" inancındadır. Atatürk'ün son Başvekili Celâl Bayar da 1 Aralık 1938'de Meclis'deki konuşmasında: "İlk tahsili bitirenlerin hepsini istidat ve kaabiliyetleri neden ibaret olursa olsun, Üniversiteye dayanan bir mekanizma karşısında bırakmak istemiyoruz. Çünkü bunun neticesi, bir taraftan, tesis ye kuvvetlendirmek istediğimiz yeni ve ileri Türkiye hayatını en zarurî elemanlarından mahrum bırakmak ve diğer taraftan yavaş yavaş memlekette bir ihtisasa varmadan sönmüş veya yarı tahsille kalmış veyahut da bizzat ekmeğini kazanmaktan âciz, sâdece diplomasına dayanan bir asebî yorgunlar kafilesiyle karşılaşmak olur" sözleriyle hükümetinin eğitim görüşünü açıklamıştır. (Bkz. Hasan Ali Yücel, Türkiye'de Ortaöğretim, s.116-117).

Yetkililer haklıydı. Ortaokullara, liselere hücum vardı. 1937-38 öğretim yılında, Antalya, Diyarbakır, İzmir kız ve erkek liselerinin orta kısımları ile Ankara, Bursa, İzmir, Manisa, Mersin, Trabzon, Üsküdar, Zonguldak, Burdur, Nazilli ve Samsun ortaokullarında çift öğretime geçilmiş. İlkokulların verdiği mezun sayısı 1928'den 1937'ye değin neredeyse ikiye katlanmış, 24.114'ten 40.234'e yükselmişti. Buna koşut olarak, 1923-24'te orta ve lise düzeyli okullarda toplam 9.674 öğrenci varken, 1937-38'de bu sayı tam on misli artarak 91.702'ye ulaşmış bulunmaktaydı. Liselerde ise artış oranı daha da yüksek olup 1923'te 910 erkek 331 kız (Toplam: 1241) öğrenci okumakta iken, 1938'de bu sayılar 14.305 erkek 3.972 kız olmak üzere 18.277'ye (15 katı) ulaşmıştı. [58]

(Öğretmen okullarına devam edenler hariç). Ortaokullardan 1925'te 178 erkek 12 kız (Toplam: 190) mezuna karşılık, 1937'de 7.497 erkek 2.422 kız (Toplam: 9.919) mezunsa 42 misli bir artış demektir. Aynı iki yılda, liselerden 137 erkek 52 kız (Toplam: 189), 1.682 erkek 376 kız (Toplam: 2.364) mezun alınması, Cumhuriyet'in ilk 13 yılında, ortaokullardan 50.542, liselerden 10.711, gencin "diplomalılar" sınıfına katılması, o günler için ürkütücü sayılar ve boyutlar demekti. Çünkü 1931'de ortaokul derslik sayısı 651 iken, 1937'de ancak iki katma, 1.394'e çıkartılabilmiş, lise derslikleri de 126'dan 355'e ulaştırılmıştı. Açıkçası, giderek dar boğaza giriliyor, eğitimin hareketli kitlesi çığ gibi büyürken, kurumsal yapısı daha çok geride kalıyordu.

Öte yandan kızların sayısındaki artış ayrıca düşündürücüydü. 1923-24'teki ortaokullu 1.182 kıza karşılık, 1937-38'de 18.450, liseli 311 kıza karşılık da 3.992 (Ortaokulda 15 kat, lisede 12 kat artış) öğrenci bulunmaktaydı. Gerçi bu, daha 1923'te Maarif Vekili İsmail Safa (Özler) Bey'in gösterdiği "Kızlarla erkekler arasında gençlik noktasından, öğrenim noktasından hiçbir fark düşünülmeyecektir. Genç kızlarımızla genç erkeklerimiz aynı sistem içinde yetişeceklerdir. Kız ve erkek aynı yolda gidecektir" hedefinde ilerlendiğinin işaretiydi. Ama ortaokul ve lise okuyan kızların ne olacağı da toplumun ihtiyaçları ile birlikte bir çözüme kavuşturulmamıştı.

Maarif/Kültür Bakanlığı, ilkokuldan liseye uzayan dar boğazı aşabilmenin çaresini, öğretmen kadrosunu, okul sayısını arttırarak bulamadığından, öğrencileri her kademe ve sınıfta olabildiğince başarısız kılarak elemekte bulmuş, günümüzde bile anılan anlatılagelen ağır sınıf geçme, imtihan koşullarını uygulamaya koymuştur. Örneğin, 1928-1929 öğretim yılında Orta birinci sınıfa kaydolan 9,692 öğrenciden ikinci sınıfa 3.501 noksanı ile 6.191, ikinci sınıftan üçüncü sınıfa 2.262 noksanı ile 3.929'u, mezun olanlardan (3.057) 2.078'i lise birinci sınıfa, bunlardan 557 noksanı ile 1521'i ikinci sınıfa, bunlardan 66 noksanı ile de 1.455'i lise son sınıfa geçmiş, 1933-34 öğretim yılı sonunda, önceki yıllardan

kalanlar ve dışarıdan bitirenlerle birlikte Türkiye genelinde 855 öğrenci lise mezunu olmuştur. [59]

Verilen firenin altı yıllık toplam oranı yüzde 86'dır. Bunun gibi, 1931-32 öğretim yılında orta birinci sınıfa başlayan 11.152 öğrenciden de 1936-37'de 2.058'i liseyi bitirebilmiştir. Daha genel sayılarla 1923-1937 arasında ortaokullardan 38.881 erkek 12.153 kız (toplam: 51.101) mezun olmuş, bu 14 yıl zarfında liselerden 8.535 erkek, 2.004 kız (toplam: 10.539) diploma almıştır.

Aynı dönemde öğretmen okullarından da 4.789 erkek, 3.450 kız (toplam: 8.239) mezun alınmıştır. Bu sayıların ortak bir başka ifadesi ise, Cumhuriyet'in ilk 15 yılında Türk toplumu, ortaokul, lise ve öğretmen okulu çıkışlı 69.879 "aydın" kazanmıştır. Lise ve ortaokulların yatılı kadroları 1927-1938 arasında ortalama yüzde 85 kapasite ile hizmet vermiş, başlangıç yıllarında 1200-1300 dolayındaki yatılılık kapasitesi 900-1200 arasında doldurulabilmiş, 1932'de 1000'e düşürülen kapasite, 750-900 arasında paralı ve parasız yatılı öğrenci bulabilmiştir.

Parasız yatılı öğrenciler imtihanla ya da ortaokulu pekiyi derecede bitirip mali durumu yetersiz olanlardan seçilmekteydi.

1933-34'te Maarif Vekâleti "talebe izdihamını" önlemek için bir yasa önerisi hazırladı. Fakat Hikmet Bayur'un (27.10.1933-8.7.1934) ayrılıp Abidin Özmen'in (9.7.1934-9.6.1935) Bakanlığa gelmesinden sonra, Maarif Vekâleti Müdürler Encümeni şu önlemleri kararlaştırdı. (Eylül 1934).

"Orta mekteplere gündüzlü gelen çocukları, bütçe ve bina vaziyetine göre tamamen mekteplere almak mümkün olamayacağı cihetle lise ve ortaokulların birinci sınıflarına başvuranların, okullara duyurulan şube sayısı ve ders cetvellerine göre fazla gelmesi durumunda, ilkokul diplomalarının derecelerine bakılacaktır.

Yaş büyüklüğü ve kayıt sırasındaki eksiklikler de dikkate alınacaktır." Ama uygulamada bu önlem geçerli olmamış, ertesi yıl orta mekteplerdeki mevcut 70 bini aşmıştır. Bu patlamada, "ortaokulu

bitirenin bir baltaya sap olacağı", inancı etkiliydi. Cumhuriyet'in çeşitli alanlarda ortaya koyduğu bürokratik büyüme ve şişkinlik, kalemi çabuk, imlâsı düzgün yarı aydınları hemencecik yutuyordu. [60]

O yıllarda baremin alt seviyelerinden, barem dışı cetvellerden 15-20 liralık bir aylık bile aile geçimine yetebiliyor, bir yaşam güvencesi sayılıyordu. Açıkçası, ortaokullar ve liseler bir tür "bürokrasi mesleği mektepleri" gibiydi. İleriyi görenler, bir doyum noktasından sonra, okuyanların devlet dairelerinde iş bulamayıp bu kez üniversite ve yüksek okulların kapılarına yığılacaklarından endişe etmekteydiler. Hikmet Bayur'dan önceki Maarif Vekili Reşid Galip (19.9.1932-13.8.1933) İlkokullular için "Türküm, doğruyum, çalışkanım..." diye başlayan, o gün bugün okullarımızın sabah şamatası olagelen bir "and", Dârülfünûn için de bir "fatiha"(!) yazmış, fakat and içen yavrucakların, üniversiteye kadar izleyecekleri ince uzun yollar konusunda ne o ne öncekiler ne de sonrakiler sağlıklı ve düzenli işleyen bir yol çözememişlerdir.

Programlar ve Okullar

1939'a kadar, eğitim ortamının düzenli bir yapıya kavuşturulması için Türk ve yabancı uzmanların raporlar hazırladıkları, projeler verdikleri biliniyor.

Amerikalı Prof. John Dewey’nin 1924 tarihli 2 raporu, Alman danışman Kühne'nin 1925'te hazırladığı Teknik Öğretim raporu, Belçikalı uzman Ömer Buyse'in 1927 tarihli programı, Amerikalı uzman Mrs. Parker'ın 1934'te verdiği öğretim raporları, Prof. A. Malche'nin 1932'de Üniversite için hazırladığı reform raporu, 1933-34 yıllarında Türkiye'de geniş çaplı ekonomik araştırmalar yapan Amerikan heyetinin verdiği raporun eğitimle ilgili bölümü vs. bunlardandır.

Sonuçlar şunu gösteriyordu: [61]

1-Politeknik Düzeyde Eğitim (ilkokul: 7-12 yaş): yüzde 100 sağlanmalı,

2- İlköğretimden sonra üçe ayırma (12-15 yaş):

a-Ortaokula (öğretim sonunda bitirme imtihanı şart)

b- Çıraklık ve sanat okullarına (hayata ve işe dönük)

c-Kabiliyetsizler için özel çıraklıklara.

3-Ortaokulu başarıyla bitiren ve imtihan verenler (15-19 yaş):

a-Yönelme sınıfı (müşterek sınıf): Öğrencinin yeteneğinin ortaya çıkacağı hazırlık dönemi,

b-Ortak kültür sınıfları (3 veya 4 yıl): Hem yeteneğe hem beşerî haz ve mevzulara göre. Opsiyon saatleri, sınıflar yükseldikçe artar.

c-Lise bitirme imtihanı.

4-Mutavassıt (ara) yıl: (Lise ile üniversite arasında, bir yıl süreyle fen, uygulama, sosyal, fizik, matematik bilimleri ile edebî bilgilerin kazandırıldığı ara dönem.)

5- Üniversite.

Okul binalarının çoğu saltanat döneminden kalma rüşdiye, idadî, sultanî binaları, konaklar, kiliseler, imece ile yapılmış derme çatma yapılardı. Araç gereç kıttı. Bakanlık bütçesinden yılda en fazla 400 bin lira gibi sembolik bir donatım ve araç ödeneği ayrılabiliyordu. Öğretmenler, belirli branşlarda, yenilenme konusunda isteksiz "takrir"e alışmış elemanlardı. İlkokuldan başlayarak modern okul binaları, atelyeler, laboratuvarlar, birbiriyle uyumlu ve bağlantılı çalışan okul ve yönetim örgütleri, yeterli ve verimli öğretim kadroları isteyen okul aşamalarını devreye sokmanın imkânı yoktu. O nedenle Bakanlık, öngörülen sistemin en kolay uygulanabilecek noktalarına ilgi duydu.

Sözgelimi imtihanlar ve programlar...

İlkokul programı esaslı değişikliği 1926'da ve 1936'da gördü. Ortaokul, Lise ve Öğretmen okulları programları daha sık, 1923, 1926, 1927, 1931, 1934 ve 1937'de değişikliklere uğramıştır. İmtihanlar da bu değişikliklere bağlı olarak ve Batı ülkelerindeki uygulamalar da örnek alınarak çok kez değiştirildi.

İlkokullarda 1926'ya kadar okutulan Ahlâk ve Malumat-ı Vataniye dersi yerine o yıl Yurt Bilgisi dersi kondu. Türkçe, Tarih, Coğrafya, Hayat Bilgisi ders saatleri arttırıldı. Eğitmenlerin okuttuğu 3 yıllık köy okulları için ayrı program düzenlendi. 1926'da din dersleri birinci ve ikinci sınıftan kaldırıldı.

1930'da ise yalnızca beşinci sınıf programında bırakıldı. Üç yıllık köy okullarında ise perşembe günleri (Henüz hafta tatili cuma günü olduğundan) üçüncü sınıfta yarım saat okutulmaya başlandı. 1926 İlkokul programı genel yaklaşımıyla "didaktik", "muhitine faal bir surette intibak eden vatandaşlar yetiştirmek" amacına dönüktü. [62]

Ama bu amacın, işlemesi sağlanamamıştı. 1936 programına ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin eğilimi doğrultusunda "ileri derecede siyasi bir içerik" verildi. (Bkz. Okul ve Öğretmen Mecmuası, sayı 11, İkincikânun 1937, sayfa 8 vd "İlkokul Programı").

Bunda da "Cumhuriyet Halk Partisi'nin, yeni Türk Devleti'nin temeli olduğu" gerekçesine dayanıldı. Programın birinci amacı "Eğitim siyasamızın temel taşı, bilmezliği gidermek", ikincisi "Kuvvetli cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, lâik ve devrimci yurttaş yetiştirmek" idi. Programı eleştirenler, "Bilmezliği gidermek, ilkokul için elbette ki bir iştir, ama bu, müfredatın hedefinden ziyade bir teşkilat ve icraat meselesidir. Eğitimle ilgisi ise yok denecek kadar azdır... Bu hususta ilkokul öğretmenine verilen ödeve gelince, mevcut teşkilat ve bu teşkilatın işlemesi bakımından bu ödev bize hesapsız ve boş bir teklif gibi görünüyor... İlk, hatta ortaokul kapılarını her yıl binlerce çocuk, hücum hâlinde zorlarken, birçok köy çocuklarına, ikinci bir öğretmeni bulunmadığı için 4. ve 5. sınıfı ne suretle olursa olsun okumayı menederken, ilkokul öğretmeninin, halkla, velilerle temas ederek çocuklarını okula göndermeğe kendilerini ikna etmesinden veya bulunduğu yerde okumamış yurttaşlar için dersler açmalarından bahsetmek ne büyük bir tezattır?" demekteydiler (Bkz. aynı makale). 1936-37 yılında Çatalca’nın bir köyünde öğretmenlik yapan İhsan Coşkun, köy-şehir, köy öğretmeni-okulu, kent öğretmeni-okulu ayırımları, imamlıktan gelen öğretmenlerin ertiğe (mesleğe) alınmalarının sakıncaları vb. gibi çok ilginç konuları eleştirdikten sonra köyde eğitim ve öğretimin özel programlar gerektirdiğim, köy kültürünün sistemleştirilmesini, iş mektebi programı uygulanmasını ve bunlar için de bilimsel ve uygulamalı bir programın şart olduğunu, mevcut programın, köydeki sosyal yaşayışın dayandığı tarım, bağcılık, sütçülük, analık, kömürcülük, balıkçılık gibi konuları kapsamadığını vurgulamış. (Okul ve Öğretmen, sayı 2, Mart 1936, sayfa 110 vdd "Dertlerimiz").

Gerçekten de o yıllarda köy okullarının hemen hepsi üç sınıflı, tek dershaneli, tek eğitmenli ya da öğretmenlidir. [63]

Onca yıl millet mektepleri açıldığı halde köylü imzasını atmaktan âcizdir. Öğretmenler, köylünün, okuma ve yazma zevkini kavrayamamış olduğu inancındadırlar. Köy çocukları, tek öğretmenden üç yıl zarfında alabildikleri eğitimle sosyal ve ekonomik hayata atılmaktadırlar. Mıntıka yatılı okullarının kurulması, iki yıllık tamamlayıcı bilgi ve becerilerin buralarda kazandırılması isteği öğretmenlerden gelmektedir. Köylü çocuklarının okullara devamı sağlanamamakta, bu yüzden köylüyle öğretmenler arasında sürtüşmeler olmaktadır.

Köyler, eski devirden kalma mescid ve cami odalarının okul olarak kullanılması ilkelliğinden kurtarılamamıştır. Oysa Köy Kanunu'nun 15. maddesi, hükümetin vereceği plana göre köylünün bir okul binası yapmasını emretmektedir. İlginç bir uygulama olarak o yıllarda bu madde Yalova'nın bütün köylerinde uygulanmış, çok modern ve ideal bir eğitim örgütü, yalnızca bu ilçede gerçekleştirilmiştir.

Hıfzırrahman Raşid Öymen, Halkevleri Köycülük kollarının, Üniversite gençliğinin, bazı illerdeki Köy Birliklerinin, Köy bürolarının 1935-36 yıllarındaki çalışmalarını, Kültür Bakanlığı'nın Köycülük tahsili için Amerika'ya öğretmenler gönderdiğini hatırlattıktan sonra: "Köy okulu şehirden artakalmış bir okuldur. Farklı yaştaki ve seviyedeki çocukları bir dershaneye doldurup tek öğretmen eli ile onlara sadece okuma yazma ve hesap öğretmek, bir iki şarkı söyletmek, Ortaçağ şehir okullarının manzarasından farklı bir şey değildir... Köy okullarımızda bu şehir kopyacılığına son vermek lâzımdır. Ortak bir noktada, ulusal ve sosyal temellerin isteklerini gözetmek şartıyla üst tarafının köye göre tutulmasından daha doğru ne olabilir?" demekte, tek dershaneli, tek öğretmenli veya eğitmenli 3 yıllık güdük köy okullarını, boşuna dönen, iş görmeden paslanmaya mahkûm çarka benzetmektedir. (Okul ve Öğretmen, Sayı 5, Mayıs 1936, sayfa 5 vdd). Köylere eğitmen, vekil öğretmen, başarısız öğretmen gönderilmesi, başarılı köy öğretmenlerinin kent okullarına alınması, köy okullarında teneffüs yapılmaması, haftalık ders saati toplamı merkezlerde 26 iken köylerde 18 olması, araç gereç noksanlığı, öğretmenin yalnızlığı Köy Okulları Talimatnamesinin

çalıştırılmaması, 1927'de çıkartılan Maarif Vergisi Kanunu’nun sağlıklı yürütülememesi ve toplanan paralardan köy okullarının yeterince yararlandırılmaması, öğretmene ev, lojman bulunmaması, haksız ve zamansız nakiller, köyde hastalanan öğretmenin kaderine terkedilmesi... gibi sorunlar, 1930ların dertleridir ve sonraki dönemlerde de sürmüştür. [64]

Mayıs 1936'da Kamutay'da (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Kültür Bakanlığı bütçesi görüşülürken söz alan Muğla Mebusu İstemat Zihni: "Gezip gördüğüm yerlerde mezhepleri muhtelif köylerin okullarını gördüm. Türkçe dersine, bu topraktan alınması lâzım gelen ilhamı esas ittihaz edecek derecede ehemmiyet verilmemektedir. Muallim orada çocuğun dış etkilerle bozulmuş yüreğine temiz bir vatandaş çarpıntısı vermeli, onu terbiye etmeli, gelecekte aradığımız adamı yetiştirmelidir" diyerek üstü kapalı tarzda, Türkçe konuşulmayan bölgelerde dil öğretimine önem verilmesini istemiştir.

1936'da yürürlüğe konan İlkokul Programı, daha yayınlandığında eleştirilere uğramış, "prensipler ve direktifler yerine, ana konuların neden ayrıntılanmadığı?" sorulmuş, üzerinde durulması gereken en hayatî noktalara temas bile edilmediği vurgulanmıştır. Buna karşılık, 1926 programına göre ders programlarının daha iyi bir düzene konulduğu, önceki birtakım sıkıntıların giderildiği de anlaşılmaktadır. "Ferdiyet" (bireysellik) ilkesinin öne çıktığı 1936 programı, Şehir ve Köy ilkokullarının derslerini şöyle düzenlemişti: [65]

Şehir Okulları
Sınıflar
Ders 1. II. III. IV. V.
Türkçe 10 7 7 6 6
Tarih - - 2 2
Coğrafya - - 2 2
Yurt Bilgisi - - 2 1
Tabiat Bilgisi - - 3 3
Hayat Bilgisi 5 6 7 - -
Aile Bilgisi - - ,- 2 2
Aritmetik-Geometri 4 4 4 4 5

Resim-iş 4 4 4 2 2
Yazı - 2 1 1 . 1
Müzik 1 1 1 \ 1
Cimnastik 2 . 2 ' 2 1 1
26 26 26 26 26
Köy Okulları
Sınıflar
Ders 1. II. »1, IV. V.
Hayat Bilgisi 3 3 4 - .
Türkçe 10 9 8 5 5
Tarih - - - 2 2
Coğrafya - - 2 2
Yurt Bilgisi - - - 2 2
Tabiat Bilgisi - - - 2 2
Aile Bilgisi - - - 1 1
Aritmetik-Geometri 4 4 '4 3 3
Resim 1 1 1 1 1
Yazı - 1 1 1 1
18 18 18 18 18

Okullarda öğretmenler, öğrencilerinin davranış ve temizlik alışkanlıklarını da izleyerek Hâl ve Gidiş, Temizlik, Diş Koruma değerlendirmeleri de yapmakta, bunlar için not vermekteydiler.

Eğitmenli okullarda, haftalık dersler Okuma ve Yazma, Yurt ve Yaşama Bilgisi, Aritmetik, Ziraat'ten ibaretti. Her 5-10 Eğitmenli okul, bir "Gezici Başöğretmen Bölgesi" teşkil eder, Gezici başöğretmenler, bu okulları sık sık yoklayarak programı izler ve eğitmenleri yetiştirirlerdi. Eğitmenli okullara 9-13 yaş arası çocuklar alınır, bunlar 3 yıl okutulduktan sonra yeni bir tertip alınırdı. 1938-39'da, 3.815 Eğitmenli okul Ve buralarda okuyan 119.683 öğrenci vardı. [66]

Ortaokul ve Lise programlarında, Fransız ve Latin kültürlerinden alınma müfredatların yerine daha millî programların gündeme gelmesi 1923'ten sonradır.

Birinci ve ikinci Heyet-i İlmiye toplantılarında Liselerde, Fen ve Edebiyat kollarının ayrılması, Cumhuriyet ülküsüne hizmet edecek programların hazırlanması benimsendi. 1 Eylül 1924 tarihinden başlayarak eski bir devreli idadilere "ortamektep", buna dayalı 3 yıllık, genel kültür veren resmi okullara da "lise" denildi.

Hazırlanan programlarla da her ne kadar Fransız ve Latin etkisinden büyük oranda kurtulma sağlandıysa da, ders kitapları program doğrultusunda yazılamadığından "Belçika tipi okul-Fransız tipi kitap" ikiliği doğdu. 1927'de "1924 tarihli Orta mektep ve Lise müfredat programlarına zeyl" olarak bir program değişikliği yapıldı. Tarih ve edebiyat konularında bir takım eklentilere gidildi. Riyaziye (Matematik) ve Fizik programları da değiştirildi. 1928'de Lâtin Harfleri kabul edilince 1929-30 öğretim yılında Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı. Bunların yerine ikinci bir yabancı dil konulması kararlaştırıldı.

Ancak öğretmen bulmaktaki güçlükler sonunda 1932-33 öğretim yılında bu ikinci yabancı dil kaldırıldı. Yeni Türk alfabesinin süratle benimsetilmesi, bu alfabeyle kültürün en kısa zamanda zenginlik kazanabilmesi için, 31 Ekim 1929'da "Orta Mektep ve Lise Türkçe Müfredatı" yürürlüğe kondu. Türkçe ve edebiyat öğretiminde asıl hedef "millî ve medenî hayatın muhtelif cephelerini yansıtan eserlerle öğrencilerin duygu ve düşüncelerinin geliştirilmesi" olduğundan, Divan Edebiyatı'na liselerde yalnızca bir yıl ve haftada 1 saat zaman ayrılması öngörüldü. Önceki Türkçe ve Edebiyat ortak ders adı da dil öğretiminin bir bütün hâlinde gösterilmesi için Türkçe yapılmıştı. Ortaokulun 1. 2. ve 3. sınıflarında (7-5-4) toplam 16 saat, Lisede (3-3-3) 9 saat (Edebiyat kolunda ayrıca 2 saat Edebî Tetkikler dersi vardı) Türkçe okutulmaya başlandı. Türkçe'nin alt alanları, Ortaokulda Kıraat, Gramer, Tahrir, Lisede Kıraat, Tahrir ve Edebiyat Tarihi idi.

1930'da Ortaokul ve Lise programlarında köklü değişikliğe gidilerek muhtelif zamanlarda düzenlenmiş öğretim programlarının hepsi yeniden hazırlandı. [67]

En önemli yenilik de Tarih programında yapıldı ve Türk Tarih Kurumu'nca hazırlanan kitaplardaki konular programa alındı. Bu program "Türk ırkının üstünlüğü ve bütün uygarlıklara Türk uygarlığının beşiklik ettiği" iddiasına dayandırılmıştır. İkinci bir yenilik Yurt Bilgisi (kitaplarını Recep Peker ile Afet İnan hazırlamışlardı) dersinin konmasıdır. Fizik, Kimya ve Tabii İlimler de Amerika'dan alınan örneğe göre birleştirilip Fen Bilgisi dendi.

1934'te Lise programında yeni bir değişiklikle felsefe ve estetik derslerine ağırlık verildi. Edebiyat programı da, Batı edebiyatına ağırlık verecek yönde değiştirildi. Kimya programı hafifletildi, matematik ders kitaplarından da bazı konular çıkartıldı. Programlar için "kılavuz" kitaplar yayınlandı. 1935-38 seneleri arasında, öğretim üyelerinden, uzmanlardan oluşan komisyonlar, programlar üzerinde çalıştılar. Gündemler genellikle, ilkokul Riyaziye, Tabiiye dersleri ile ortaokul Riyaziye, Fen Bilgisi ve Biyoloji, lise Riyaziye, Fizik, Kimya ve Tabiiye derslerinin gözden geçirilmesi; üniversiteye bırakılması gereken konuların tesbiti, programlara aynen uyan Almanca ders kitaplarının belirlenmesi; bunlara göre yeni ders kitaplarının yazılması esasları, programlar için ne gibi ders araçlarının gerektiği vb. idi.

Oysa Üniversiteden gelen raporlardan da anlaşıldığı üzere henüz Bakanlık bir "Genel Öğretim Programı" hazırlamamış; her öğretim kademesinin her dersi için ayrı ayrı öğretim programları ile uğraşmaktaydı. (Bu büyük noksanlık, günümüze kadar sürmüş, hatta genel bir programın gerekliliği unutulmuştur. İleri bütün ülkelerde, her okul aşamasının genel programı, öncelikle bir Okul Öğretimi Sistemine ve programına bağlı olagelmiştir).

Sonuçta İstanbul Üniversitesi profesörlerinin belirlediği müfredata göre ders kitapları kişilere ve komisyonlara yazdırılmaya başlatılırken, 1937-38 yılı bir "geçiş dönemi" sayıldı. Bu yıldan itibaren yine Ortaokullarda Fizik, Kimya ayrı ayrı, ikinci ve üçüncü sınıflarda Biyoloji yerine Tabiî İlimler (Nebatat ve Hayvanat) okutulmasına geçildi. [68]

Ders Çizelgeleri

A-Ortaokullar

1931'de
Dersler Sınıf ve ders sayısı
Türkçe 6 5 4 f
Tarih 2 2 3
Coğrafya 2 2 1
Yurt Bilgisi 1 1 1
Hayvana 2 2
Nebatat - 2 2
Arziyat - 1
Fizyoloji ve Hıfzıssıha - 3
Fizik 2 2
Kimya - 2 2
Riyaziye 5 4 4
Fen Bilgisi 3
Yabancı Lisan . 5 5 5
Elyazısı 1 1 1
Resim 2 2 1
Musikî 2 2 1
Jimnastik 2 2 1
Askerlik D. (Erkek) - 2 2 ' '..
Çocuk Bakımı (kız) . . - - 1
Serbest Zaman 3 1 2
34 34 34
193Tde
Dersler Sınıf ve ders sayısı [69]
1. 2. 3.
Türkçe 5 4 4
Tarih 2 2 2
Coğrafya 2 2 2
Yurt Bilgisi - 2 2
Fen Bilgisi ve Kimya - 3
Tabiî İlimler 3 -

Fizik 3
Biyoloji-Hıfzısıhha
Matematik
Yabancı Dil'
El Yazısı
Jimnastik
Resim
Müzik
Askerlik (erkek-kız)
Dikiş-Biçki
Ev İdaresi
Çocuk Bakımı
Serbest Saat (Er)
- 2 3
5 4 4
5 4 4
2
1 1 1
1 1 1
1 1 1
2-1 2-1
2^ 1 _
1
2 29
29
29
Dersler

B-Liseler

1931'de
Sınıflar 2.
Edebiyat
Felsefe
Tarih
Coğrafya

Riyaziye
Tabiiye
Fizik
Kimya
1. Yabancı D
2. Yabancı D Cimnastik Askerlik Yurt Bil. Serbest
Z.
Toplam
2
2
5
3
3
3
5
3
1
1
1
2
34
3 2 2 2
, 4 2 2 2 5 3 1 2 1 3
34
2/5
2/6
2/3
1/1
9/2
1/1
2/1
2/1
5/5
2/3
1/1
2/2

3/3 34/34

Dersler [70]

1934'te
Sınıflar 1. 2.
Edebiyat (Türkçe) Felsefe ve İçtimaiyat 2/5 2/6
Psikoloji 2 -
Tarih 2 2 3/3
Coğrafya 2 2 1/1
Riyaziye 5 4 8/2
Tabii İlimler 3 2 1/1
Fizik 2 2 2/1
Laboratuvar 1 1 1/1
Kimya 2 2 2/1
Laboratuvar 1 1 1/1
Yabancı Dil 5 5 4/6
Jimnastik 1 1 1/1
Askerlik (erkek) 2 2 2/2
Toplam 29 29 30/30
1937'de
Dersler Sınıflar
1. 2. 3.
Edebiyat 3 3 2/5
Filozofı ve Sos. - 3/7
Psikoloji 2 -
Tarih 2 2 1/3
Coğrafya 2 2 3/1
Matematik 5 4 . 8/2
Tabii İlimler 3 2 1/1
Fizik 2 2 2/1
Fizik Labort. 1 1 1/1
Kimya 2 2 2/1
Kimya Laborat. 1 1 1/1
Yabancı Dil 5 5 3/5
Jimnastik 1 1 ' 1/1

Askerlik (Erkek) 2 2 2/2
Askerlik (Kız) 1 1 1/1
Laboratuvar (Kız) 1 1 1/1
Toplam 29 29 30/30

(Son sınıflar her üç programda da "Fen" ve "Edebiyar şubelerine ayrılmıştır. [71]

C-Muallim Mektepleri

İlk Öğretmen Okullarının Ortaokul sınıflarından sonraki lise muadili 2. devresinde, 1937'deki Haftalık program:

Dersler
Sınıflar 2.
Edebiyat 3 2 2
Pedagoji 2 1
Psikoloji 2 2
Terbiye Tarihi 2
Tedris Usulü ve Tatbikatı 2 7
Sosyoloji 2
Tarih 2 2 2
Coğrafya 2 1 2
Riyaziye 4 4 1
Fizik-Kimya 4 4
Tabii Bilimler ve Sağlık B. 2 2 3
Okul Sağlığı Bilgisi 1
Yabancı Dil 3 2
Cimnastik 1 1 1
Resim 1 1
Elişi 2 1 1
Müzik 1 1
Askerlik (Erkek) biçki-Dikiş (K) 2 2 2
Toplam 29 29 29

D-Köy Muallim Mektepleri

Denizli ile Kayseri Zenci Dede'deki iki okulda 1927-28 Öğretim yılından başlayarak köyde yetişmiş çocukları, ilkokul öğrenimi üzerine 3 yılda "köy öğretmeni" olarak hazırlayan program, şu dersleri kapsıyordu: [72]

Dersler
Sınıflar 1.
Türkçe 5 5
Millî Tarih ve Medeniyet Tarihi 2 2
Coğrafya 2 2
Yurt Bilgisi - 1
Din Dersler 1
Ruhiyat, Terbiye ve Mekt Hıfzıssıhhası - 3 2
Usul-ü Tedris - - 6
Tatbikat-ı Dersiye - - , 2
Riyaziyat 4 3 2
Tabii İlimler 2 2 -
Hayatiyat, Hıfzıssıhha ve Ziraat 2 ,1 1
Resim 2 2 1
Elişleri 1 1 1
Musiki 2 2 1
Yazı : 1
Toplam 24 24 24

Bu okullarda her gün öğleden önce 4 saat ders gösteriliyor, öğleden sonra 2 saat "ameliyat ve nazariyat"a (Uygulama ve teori) ayrılıyordu. Bu çalışmalar, tarım, elişi, doğa gözlemleri, inceleme gezileri alanlarındaydı. Okul doktoru, ilkyardım, salgın hastalıklar için aşı pratikleri öğretiyor ve "aşı yapma belgesi" veriyordu. Köy Muallim Mektebi belki de o dönemin halka en yararlı bir eğitim kurumuydu. Ama ne yazık ki, bu iki okuldan Kayseri'deki 1932'de, Denizli'deki de 1933'te birer İlköğretmen Okulu yapılarak kapatıldı.

Bakanlık 1937'de konuyu yeniden gündeme getirerek Eğitmen Yurtları adı altında bir örgüt planladı. Eskişehir-Mahmudiye'de, İzmir’de Kızılçullu'da birer okul oluşturuldu. Bunların bünyesinde üç

sınıflı köy ilkokullarından gelecek çocuklar için 4. ve 5. sınıflar da vardı. Asıl 3 sınıf ortaokul eşidi meslek okuluydu.

Buralarda, köy hayatı için gerekli inşaatçılık, demircilik, kooperatifçilik vb. programlar uygulamaya konuldu. Mezunlar, başarı düzeylerine göre liseye veya İlköğretmen okullarına devam edebiliyorlardı. 1938'den sonra, Kızılçullu'nun "Köy Eğitmenleri" bölümüne köy kızları ve kadınları da alınmaya başladı. Köy Eğitmen Yurtlarının tarım uygulama tarlaları, bahçeleri, bağları, ahırları vardı. Diğer meslek dalları için de atelyeler kurulmuştu. Mahmudiye'de 100, Kızılçullu'da 200 öğrenci okuyordu. [73]

1937-38'deki Ders Çizelgesi

Dersler
Sınıflar 2.
Türkçe - 5
Millî Tarih ve Medeniyet Tarihi 2
Coğrafya 2
Yurtbilgisi
Din Dersleri , 1>
Ruhiyat, Terbiye ve Mekt Hıfzıssıhha -
Usul-ü Tedris x -
Tatbikat-ı Dersiye
Riyaziyat
Tabii İlimler
Hayatiyat, Hıfzıssıhha ve Ziraat
Resim
Evişleri
Musiki
Yazı
Toplam 24
4 3
2 2
2 .1
2 2
1 1

```
2 2
1
24
2 2 6
2
1 1 1 1
24
```

Meslekî ve Teknik Eğitim

Meslekî ve Teknik öğretim okulları, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bir duraklamadan sonra, 1935'ten itibaren canlanmıştır.

Maarif Vekâletinin Dr. Kühne, Prof. Ömer Buysse, Dr. Yung gibi uzmanları getirterek incelemeler yaptırtması, doğrudan meslekî ve teknik öğretimle ilgiliydi. Her meslek alanında uzmanlar yetiştirilmek için de yurt dışına öğrenciler ve öğretmenler gönderildi. Okullarda kurslar açıldı. Kız meslek okulları için ilk Meslek Muallim Mektebi 1934'te Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde faaliyete geçti. 1936'da da yine Ankara'da demircilik ve ağaç işleri öğretmenleri yetiştirmek için Erkek Teknik Öğretmen Okulu açıldı. 1937de adı Erkek Meslek Öğretmen Okulu oldu. Kız Meslek Muallim Mektebinin 3 yıllık bölümünden mezun olanlar, Kız Teknik öğretim kurumlarına, 2 yıllık bölüm mezunları da ortaokullara (Biçki-Dikiş öğretmeni) atanmaktaydılar. [74] 1938'de Erkek ve Kız Meslek öğretmen okullarının bütün şubeleri üçer yıla çıkartıldı. Ankara'da İnşaat Usta Okulu, İstanbul'da Terzilik Okulu, düzenli eğitim almamış kadınlar ve yetişkin kızlar için Akşam Sanat Okulları, 1934-35 öğretim yılında da il merkezlerinde Erkek Sanat, Erkek Yapı, Kız Sanat okul ve enstitüleri, Ticaret okulları, Kız Teknik, 1937-38'de de Erkek Teknik Yüksek Öğretmen okulları açılmıştır. Orta sanat okullarına ilkokul mezunları alınmakta, bunlar haftada 36-44 saat atelye ve kültür dersleri görmekteydiler.

Okul sayısı 1930'da 29 iken 50'ye, öğretmen sayısı 30'dan 607'ye çıktı.

1938'de Meslekî ve Teknik Öğretim kapsamındaki Erkek, Kız Sanat ve Teknik, Sağlık, Ticaret, Tarım ve diğer meslek okullarında 9.390 öğrenci okumaktaydı.

Bu sayı, aynı yıl 91.000 dolayındaki Ortaokul-Lise genel mevcudunun 1/10 düzeyinde olup tarım alanlarında ve muhtelif

işkollarında yetişmiş elemana ihtiyaç duyulduğu bir sırada son derece yetersizdir. O yıl öğretmen okullarındaki 2.962 öğrencinin katılmasıyla meslekî eğitim 12.000'i aşan bir kapasite gösterebilmektedir.

Meslekî ve Teknik öğretimde en önemli sorun, bu okullara yoksul aile çocuklarının, yetim ve öksüzlerin, kısa yoldan bir meslek sahibi olmak için başvurmalarına rağmen, okul masraflarının o günkü şartlara göre yüklü olmasıydı.

Okullar 1927'den sonra yasa ile Maarif Vekâletine bağlanıp, 1935'de Döner Sermaye örgütüne kavuşturulurken bu sakıncanın giderilmesi de düşünülmüş; yataklık imkânlarından da durumu elverişli okullarda öğrencilerin yararlanması sağlanmıştır. 1936'da bir komisyonca hazırlanan Teknik Eğitim Planı, denilebilir ki Cumhuriyet Maarifi'nin en önemli ve akılcı girişimlerindendir. Teknik Eğitim Genel Müdürü Rüştü Üstelin çabaları sonucu 10 yıllık bir programın uygulanmasına geçilmiştir. 1941'de 4304 sayılı yasa çıkartılarak Bakanlıkta Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulması bundan sonradır. [75] Alan okulları da a) Erkek Sanat Okulları,

b) Kız Sanat Okulları,

c) Orta Ticaret Okulları,

d) Orta Erkek Terzilik Okulları ve

e) Orta Yapı Okulları.

Birinci devre;

a) Erkek Sanat Enstitüleri

b) Ticaret Liseleri,

c) Yapı Usta Enstitüleri.

İkinci devre;

a) Yüksek Teknik okulu, Motor Usta Okulu,

b) Yüksek Ticaret Okulları.

Yüksekokul;

a) Erkek Teknik Öğretmen Okulu,

b) Kız Teknik Öğretmen Okulu da bu alana öğretmen yetiştiren kurumlar olarak örgütlenmiştir.

Kadınların eğitimine dönük çalışmalar da 1938'de Bursa'da Gürsu Bucağı'nda Köy Kadınları Gezici Kursları ve Akşam Sanat Okulu açılmasıyla başlamıştır. Bu alan, gördüğü rağbet, eğitimin pratikliği ve hitap ettiği kitleye sağladığı imkânlar nedeniyle daha hızlı ve yaygın gelişmiş, Pratik Kız Sanat Okulları, Olgunlaşma Enstitüleri (ilki 1945'te Ankara'da) Halk Eğitimi kapsamındaki Gezici Biçki-Dikiş, Ev ekonomisi, Halıcılık, Yorgancılık, Çiçekçilik vb. kurslar, bu kurslara öğretmen yetiştirme amacıyla da okul bünyelerinde ayrıca kurslar açılmıştır.

(1938'den 1964'e kadar Kız Meslek Liseleri ile Pratik Kız Sanat okullarına bağlı kalan Gezici Kadın Kursları bu tarihte Köy İşleri Bakanlığına verilmiştir.) İlk örnekleri 1928'de hizmete sokulan Pratik Kız Sanat okulları, okuryazarlık kazandırmaya öncelik tanıyan, 14-70 yaş arasındaki kadınlara açık, Okuma-Yazma, Vatandaşlık (Yurt) Bilgisi, Giyim, El Sanatları, Nakış, Uygulamalı Resim, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Aile Ekonomisi ve Beslenme dallarında (günümüzde dal sayısı 80'e ulaşmıştır) 7-8 ay süreli kurslardır.

Bankalara, ekonomik hayata hizmete dönük İstanbul'daki Ticaret Mektebi (Lisesi) ve Yüksek Ticaret Mektebi dışında da ticaret kollarında ve iş hayatında çalışanlar için Akşam Ticaret okulları açılmıştır.

Yüksek Öğretim

İsviçreli Prof. Malche'nin raporu üzerine, Cumhuriyet hükümeti başlangıçtan beri yeniliklere ve devrimlere arzulanan sıcaklıkta yaklaşmayan İstanbul Dârülfünûn'una eğilerek 31.5.1933 tarih ve 2252 sayılı yasa ile bu tarihî kurumu, kapattı. 1.8.1933'te de İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuna geçildi. [76] Eski Dârülfünûn müderrislerinden seçilenler ve Almanya'dan göçen çoğu Musevi asıllı yabancı profesörlerle o günkü deyimle "Berlin dışında en büyük Alman Üniversitesi" oluşturuldu. Ama Üniversite Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altındaydı. 1935'te Yüksek Mühendis Mektebi de Bayındırlık Bakanlığına bağlandı. 1933'te Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1934'te yine Ankara'da Millî Musikî ve Temsil Akademisi, 1935'te adı Siyasal Bilgiler Okulu'na çevirilen ve Ankara'ya taşman İstanbul'daki Mülkiye Mektebi, özel yasalarla Ankara'da açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935), Devlet Konservatuvarı (1936), Ankara Fen Fakültesi (1943), yasası 1937'de çıkmakla birlikte açılışı geciken Tıp Fakültesi (1945) yüksek öğretim ağırlığının, Saltanat payitahtından Cumhuriyet başkentine kaydırılması siyasetinin sonuçlarıdır. İstanbul'da Üniversite'den başka Yüksek Mühendis Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Deniz Ticaret, Yüksek Ticaret ve Yüksek Öğretmen okulları kalmış; Harp Okulu da 1935'te Ankara'ya taşınmıştır. 1926'da Konya'da açılan, 1927-28'de Ankara'ya taşınan Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü, 1932'de, Türkçe, Tarih-Coğrafya, Matematik, Fizikî ve Tabiî Bilimler bölümlerini kapsayarak 4 yıla çıkarılmış 1935'ten sonra Yabancı dille hazırlık bölümü kaldırılmıştır. Sonraki yıllarda Müzik, Beden Eğitimi, Resim, Yabancı Dil bölümleri de eklenmiştir. 1935-40 döneminde Türkiye'deki Üniversite ve Yüksekokullarda genel öğrenci mevcudu 3000-4000 arasında değişmiştir. Genel nüfusa göre yüzde 0,02 gibi çok düşük bir düzeyi göstermektedir. Yüksek tahsil gençliğinin - ailelerinden uzakta olanların - yaşama şartları ise parlak değildir. Dönemin basınında "Medrese köşelerinde okuyan gençlik!" gibi başlıklarla sık sık röportajlar yer almaktadır. (Bir

örnek; Yeni Mecmua, sene 1, Cild 2, No:35,29. Aralık 1939, sayfa 10 vdd).

Azınlık ve Yabancı Okulları

Saltanatın sona ermesiyle "Hususî" (özel) okullar da birer ikişer kapanmaya başlamıştır. Lozan Antlaşması ile kendi dillerinde eğitim yapmalarına imkân verilen azınlıklar ile Yabancı Okulların, 1924-1931 arasındaki düzenlemeler sonunda da özel okulların eski havalarını yitirdiği görülür. [77] Bu sayılan okullarda Türkçe ve Türkçe kültür derslerinin zorunlu okutulması, azınlık ve yabancı okullarda din propagandalarının yasaklanması, devlet okullarında öğretimin parasız hale getirilmesi, ders programlarında, devlet okullarına paralelliklerin gözetilmesi gibi birçok nedenden ötürü beklenmedik bir yönelişle resmî okullar cazip duruma gelmiştir. 1931'de ilköğrenimin resmi okullarda zorunlu olması kararına ise dönemin basını "Maarif kapitülasyonunun ilgası" gözüyle bakmıştır. (Örnek; Resimli Şark Mecmuası, No: 5, Mayıs 1931, sayfa: 4 vdd). Daha on yıl önce sayıları 300'e varan bu tür okulların öğrenci yokluğundan kapanması sonucu, 1938'de İstanbul'da 1 Özel Ana okulu, 2 Özel İlkokul, 1 Özel Orta ve 7 Özel Lise, azınlıklardan Ermenilerin 34 ilk, 1 orta, 3 lise, Musevilerin 6 ilk, 1 lise, Rumların 43 ilk, 3 Orta, 4 lise, Yabancı okul olarak da 3 Fransız, 1 İran, 5 İtalyan, 1 Alman, 3 Amerikan, 2 Avusturya, 1 Bulgar, 7 Fransız, 2 İngiliz, okulu olmak üzere, ilk orta, lise ve meslekî kurumun faal olduğu tesbit edilebilmektedir. Yabancı Meslek ve Dil dershaneleri: İstanbul Amerikan Hastabakıcı Okulu, Amerikan Lisan ve Ticaret Dershanesi, Amerikan Lisan ve Sanat Dershanesi ile Berlin Asrî Lisanlar Okuludur. Yabancı ve Azınlık okullarında 30 bin dolayında öğrenci okumakta, 2 bin kadar Türk ve yabancı öğretmen görev yapmaktadır.

İmtihanlar ve Öğretmenler

Okullarda imtihan, sınıf geçme ve mezuniyet işleri, Cumhuriyet'in ilk on beş yılında çok ağır, hatta "insafsız" tutulmuştur. Bunun nedenini de açıklamaya gerek yok: Bir üst okulun kapısındaki yığılmaları önlemek, devleti, planladığının ya da yapabileceğinin ilerisinde eğitim ve öğretim yatırımlarına mecbur olmaktan kurtarmak, - her ne kadar yegâne sebep gibi gösterilmişse de ancak üçüncü bir sebep olarak da - kaliteli, kültürlü insanlar, elemanlar, vatandaşlar yetiştirmek... [78]

1923'te Liseler için düzenlenen Talimatname (yönetmelik) bir bakıma sonraki düzenlemelerin de kaynağı ve dayanağı olmuş, bu talimatname ise genel yaklaşımı ile Fransa'daki "Bakalorya" sistemini hatırlattığından, 1935'e kadar Türkiye'de de Orta ve Liselerde Bakaloryanın uygulandığı kabul edilmiştir. [Fransa'da, lise ve dengi okul mezunları, üniversiteye girebilmek için ayrı ve kapsamlı bir sınava girerek "Bakalorya" derecesini alırlar. Türkiye'de ise 1868'de açılan Galatasarayı Sultanîsinde model Fransa okulları olduğu için Bakalorya benzeri bir imtihan öngörülmüş, bu sistem biraz değişiklikle 1869 Maarifi Umumiye Nizamnâmesi'ne de girmiştir, idadilerde, bitirme sınavlarında başarılı olanlara Bakalorya yerine mülazemet rüusu veriliyordu. 1908'den sonra, buna Bakalorya dendi. Bu adlandırma 1926-1935 arasında ortaokul ve liselerde de geçerli oldu] 1927'den sonra değiştirilen talimatname şu esasları içeriyordu: 1-Sınıf İmtihanı: (Bir yıl içerisinde öğrencinin neler öğrenebildiğini belirlemek için).

2-Mezuniyet imtihanı: (Bir okulun öğrenim süresi boyunca öğrencinin kazandığı bilgi ve becerileri ölçmek için).

Sınıf imtihanı, ders öğretmenlerince Aralık, Mart ve sene sonunda her öğrenciye verilecek notların ortalaması ile belirlenir. Bu notlardan ikisi tahriri (yazılı) biri de yıl boyunca yapılan şifahî (sözlü)

yoklamalarda öğretmenin edindiği kanaate göre yıl sonunda verilir. Notlar çok iyi (5), iyi (4), orta (3), zayıf (2), fena (1) sıfır (0)'dır. 3'ten yukarı not alan öğrenciler ayrı bir sınava tâbi olmadan sınıf geçer, 3 dersten, 2'den aşağı not alan doğrudan sınıfta kalır. Bu iki durum dışında, 3'ten aşağı not aldığı derslerden "yoklama imtihanı"na girer. Yoklama sonunda 2 dersten 3'ten aşağı not alan "ikmâle kalır.

İkmâl yoklamasında da en az 3 numara almak gerekir.

Ortaokullarda müzik, beden eğitimi dersleri notları ayrıca verilir ve sınıf geçme-kalmada etkili değildir.

Mezuniyet imtihanları 3 ders zümresinden tahrirî, (yazılı), ötekilerden şifahî (sözlü) yapılır. [79] Ortaokullarda yazılı mezuniyet imtihanları: Türkçe, Tarih-Coğrafya ve Mâlumat-ı Vataniye, Fizikî ve Tabiî Bilimler, sözlü mezuniyet imtihanları: Riyaziyat, Ecnebi Lisanı, Ev İdaresi, Çocuk Bakımı (kızlar için)'dır. Liselerde mezuniyet imtihanları, Edebiyat, Tarih ve Coğrafya, Felsefe, Tabiiyat, Fizikî İlimler, Riyaziyat, Arabî ve Farisî (1929'dan sonra kaldırılmıştır), Ecnebi Lisanı zümrelerinden, Muallim Mekteplerinde ise Edebiyat, Tarih-Coğrafya ve Mâlumat-ı Vataniye, Terbiye, Usul-ü Tedris ve Tatbikat, Tabiat, Fizikî İlimler, Riyaziyat, Ecnebi Lisanı derslerindendir. Resim, El-işleri, Müzik, Beden Terbiyesi, Biçki-Dikiş gibi derslerden imtihan yapılmaz. İmtihanlarda soruların bütün bir öğrenim devresinde okutulan konular dikkate alınarak hazırlanması şarttır. 1927-34 arasında 7 yıl yürürlükte kalan bu yönetmelik, okullarda standardizasyonu, öğretmen kadrosunun yeterli olmasını, sınıf mevcutlarının normali aşmamasını, bina, donatım, araç ve gereç imkânlarını gerektirdiğinden, o yıllarda ortaokul ve liselerde okumak bedbahtlığını yaşayanların gözünde, sistemi bir belâ ve kıyım durumuna soktu. Öğretmenlerden bir bölümü, çok sübjektif yaklaşımlarla uygulamayı daha da kötüleştirdiler. Yakınmaların giderek artması, okullardaki başarının düşmesi sonunda da Bakanlık 1934-35 Öğretim yılında sistemi değiştirdi, 1935'de yeni Yoklama Talimatnamesi, 1937'de de Sınav Talimatnamesi çıkartıldı.

Bu yeni sistemde, 3 kanaat notu, Orta ve Lise son sınıflarında 2 kanaat notu verilmesi, son sınıf öğrencilerinin bitirme imtihanına tâbi tutulması, notların (10) esası üzerinden verilmesi (9-10 pekiyi, 7-8 iyi, 5-6 orta, 3-4 gevşek, 1-2 pek gevşek, O boş), ara sınıf öğrencilerinin sınıf geçebilmek için 3 kanaat notu ortalamasının 5'ten aşağı, 3. kanaat notunun da 4'ten düşük olmaması, notu aşağı ve düşük olanların sözlü imtihana alınması, Muallimler Meclisi'nin belirli şartları dikkate alarak öğrenciyi bir üst sınıfa geçirebilmesi, son sınıfta ise kanaat notu ile sözlü imtihan (bitirme imtihanı) notu ortalamasının 5'ten, imtihan notunun da 4'ten aşağı olmaması vb. şartları konmuştur. Liseler için getirilen önemli yenilikler, laboratuvar dersleri ile bunlara ilişkin imtihanların öngörülmesi, Fen ve Edebiyat kolları imtihanlarının zümre derslerinden yapılması, olgunluk imtihanlarıdır. [80]

Lise son sınıf öğrencilerinin sözlü imtihanda aldıkları notlar kanaat notu yerine geçer. Bu ve yıl içi yoklama notlarının farklı ağırlıkları vardır. Örneğin, birinci yazılı notu "1" ile ikinci yazılı ve sözlü imtihan notları "2" ile çarpılıp toplamı "5"e bölünür.

Bulunan not 5 ve yukarı ise o dersten geçilir. 3 dersten başarısız olanlar ikmâle, 4 ve fazla dersten başarısızlar sınıfta kalırlar, iki ikmâl hakkını kullanıp başaramayanların liseyle ilgileri kesilir.

Olgunluk imtihanları iki türlüdür: Fen Kolu imtihanları: Türkçeden bir kompozisyon, Matematik, Fizik-Kimya, Tabiiye; Edebiyat Kolu: Türkçe'den bir kompozisyon, Edebiyat, Tarih ve Coğrafya, Felsefe ve İçtimaiyat derslerindendir.

Kompozisyon yazılı, diğerleri hem yazılı hem sözlü iki aşamalıdır. Sözlüde en az 4 alınması, sözlü yazılı not toplamının ise 10'dan az olmaması gerekir. İmtihan soruları gerektiğinde Bakanlıkça hazırlanıp gönderilir. (Bu yöntem uzun yıllar devam etmiştir). Olgunluk imtihanını veremeyen üniversiteye kaydolamaz. (Bu imtihan, 1955'te kaldırılmıştır). Bu ince eleyip sık dokumanın sonuçlarına bakmakta yarar var. 1936-37 Öğretim yılında Türkiye'de 109 ortaokulda toplam 36.044 öğrenci okumakta olup, bunlardan

26.585'i (% 73) geçmiş, 9.459'u (% 27) sınıfta kalmıştır. Fakat daha ilginç sonuçlara rastlanmaktadır. Örneğin Adana Ortaokulu'nda 180 öğrenci kalıp 294 öğrenci geçerken, İnebolu Ortaokulu'nda 3 kalan, 103 geçen vardır. İmtihan ve sınıf geçme sonuçlan, Türkiye'nin her tarafında yaklaşık sayılarla inandırıcı olmaktan ve sistemin uygunluğu kanaatini vermekten uzaktır. 72 Erkek, Kız ve Karma lisede, yine 1936-37 öğretim yılı sonuçlarına göre 13.882 öğrenciden 9.419'u (% 68) geçmiş veya mezun olmuş, 4.463'ü (% 32) kalmıştır. 17 Öğretmen okulunda okuyan 2690 öğrenciden ise 2.228'i (% 83) geçmiş, sâdece 462'si (% 17) kalmıştır.

Öğretmenlerin Durumu:

"Mektepli Muallim" yetiştirme girişimi 1848'e dayanırken, Cumhuriyet'e gelinceye kadar geçen 75 yıllık uzun zaman sonunda nitelik ve nicelikçe yeterli bir kadro sağlanamadı. 1923'te bir kısmı sözde "açık" 20 Muallim Mektebi vardı. [81]

Bu okullarda uygulanan programın yüzde 80'i genel kültür derslerine, ancak yüzde 20'si mesleğe dönüktü. (1973'te 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu çıkıncaya kadar da öğretmenlerin formasyonlarıyla ilgili bir tanım getirilmemiştir.) Maarif Vekâleti, artan öğrenci ve okul sayıları karşısında "çavuş öğretmenlerden", "eğitmenlerden", "ehliyetnâmelilerden" Üniversite ve Lise ara sınıflarından terk kimselerden... Akla gelen ve gelmeyen her meslekten, sınavlar ve kurslar düzenleyerek öğretmen kadrosunu takviyeye çalışmıştır.

(Denilebilir ki; 1739 sayılı Yasa ile (43. Madde) öğretmenin "Alan bilgisine, mesleki formasyona ve genel kültüre sahip olması" kuralı konuncaya kadar (1923-1973 arasında) öğretmen kadrolarını oluşturmadaki belirsizlikler sürmüş; ne yazık ki 1973'ten sonra da Millî Eğitim Temel Kanunu'nun tanımladığı öğretmenleri yetiştirecek kurumlar, Yüksek Öğretim Kurumları içerisinde kaybolup gitmiştir).

Öte yandan, Müslüman Türk halkının hocaya bakışında da Tanzimat öncesi ve sonrasında değişiklikler olmuştur. Kişinin kendi başına, kitaplardan bilgi edinmesinin günah ve sakıncalı olduğuna inanan eski "âlimlerimiz", "Belânın en büyüğü sayfaları hoca edinmektir!"

hikmetini buyurmuşlardır. Kitabü'ş Şekvâ'da "Hocası olmayanın dini de yoktur. Üstadı olmayanın rehberi şeytandır" deniyor.

Bu yaklaşımlardandır ki atalarımız az okumayı, fakat hoca ağzına çok bakmayı gelenek edinmişlerdir. Cevat Fehmi Başkut, Paydos piyesinde, Muallim Murtaza Beyi şöyle konuşturur: "İlkmektep hocası hakir, fakir, hayâl peşinde koşan, açlıktan nefesi kokan meczup bir adam... Fakat şimdi bir de beni dinlemeniz lâzım... Şu istikbâle doğru yürüyen insan sellerine bakın! Bir kısmı hekim olacak, adalet terazisini elinde tutacak, bir kısmı asker olacak, parlak nişanlar, yaldızlı düğmeler, sırmalı apoletler takacaklar. Şu çember çeviren şansını büyük bir tüccar görüyorum, şu muharrir onun yanındaki politikacı... Eğer onlarda namus, şeref, doğruluk, merhamet hisleri bulunacaksa, eğer onların vicdanları olacaksa, eğer vatanlarını tanıyacak, fazilet nedir bilecek, hayasızlık karşısında şahlanacaklarsa işte bunları ben yaratacağım. [82]

Şu namuslu hâkim bir hırsız, şu faziletli anne bir orospu, şu vatansever kumandan bir casus olabilir, olabilir eğer ben olmasam..." Bu tirad aslında, Türk milletinin öğretmene ve onun elinde biçimlenenlere bakışını özetliyor.

Fakat II. Meşrutiyet'te, ilerici öğretmenlere yakıştırılan "dinsizlik, imansızlık", Cumhuriyet ilkelerine yine öğretmenlerin heyecanla sahip çıkmaları sonucu bir zaman daha gündemde kalmıştır.

Atatürk'ün ve Mustafa Necati Beyin düşledikleri öğretmen, yalnız okulda ders vermekle yetinmeyen, müsamereler, konferanslar, oyunlar, kurslar tertipleyen, halkı Cumhuriyet ülküsüne ısındıracak ideal bir tipti. 1923-24'teki Muallim Mektepleri ıslahatı da bu amaçla yapılmıştı. Köylere gidecek öğretmenler, köylüyü cehaletten kurtarmayı iş ve övünç nedeni bilecek aydınlar olmalıydı.

1924'te Türkiye'ye gelen Amerikalı John Dewey de, öğretmeni "köyün mimarı" olarak tanımlamıştı. Bir dizi yasaların çıkartılması, köy ve kent öğretmenleri için statülerin belirlenmesi hep öğretmeni güçlendirmek ve etkili kılmak içindi.

Fakat ülkenin demografik bünyesi, sayıları 40 bini bulan köylerden 20 bininde nüfusun 400'den az, 10 bininde ise 150'den az oluşu, okullaşmayı ve her yere öğretmen göndermeyi imkânsız kılmaktaydı. Muhafız Alayında çavuşluk edip de köylerine döndükten sonra bilmeyenlere okuma yazma Öğretenler, bu ortamda bir umuttu. "Eski Çavuşlardan köy önderi!" herkesi sevindirdi. Okuldan ve öğretmenden yoksun 35 bin köye çavuş eğitmenler gönderilmek üzere 1937'de yasa çıkartıldı. Emin Soysal'ın raporu doğrultusunda hazırlanan programlar yürürlüğe kondu. "Köye, Kant'ı Kont'u okumuş muallim lâzım değildi". O yıllarda eğitim ve öğretime dönük yayınlanan Okul ve Öğretmen, Muallimler, Muallimler Birliği, Terbiye, Fikirler, Öğretmen Sesi, Okul ve Ulus, Sınıf Muallimi, Yeni Kültür mecmualarında ve Öğretmenler Gazetesi'nde bu konuda hayli yazı vardır. Düşünce ve yaklaşım, Köy Enstitüleri yolunun başlangıcıdır. [83] İ. Hakkı Sunat bir de "Kültür Marşı" bestelemiştir: "Ören demirden ağları / Çözen düğümlü bağları / Yetiştiren dimağları / Yüce kültür ocakları /"

Kozak Aşağı Cuma Köyü Öğretmeni Vahit Özben de "Köyümü Görmeyen Gözlere" başlığını atıp neler yazmış: "... Köyümün sabahlarında Tanrıyı bile coşturan güzellikler kaynıyor. Bu varlığı görmeyen gözler, size ne kadar açınırsa yeri var... İçimin her türlü acılarını avutan uyutan güzel köycüğüm! Ben güzelliğin sonsuzluğunda yaşarken hiç olmazsa ertikdaş ve yurttaşlarım da senin sönük gölgelerinde gözlerinin öksüzlüğünü dindirsin vs." Ama her yer Kozak yaylası değildi. 1924-1952 arasında, Atatürk döneminde çizilen öğretmen politikası iyi kötü izlenebildi.

1954'te İlköğretmen okulları kurularak kaynakların birleştirilmesi amaçlanacaktır.

Onca gayrete rağmen, 1940'a doğru ilkokullardaki öğretmen sayısı ancak 14.760'a çıkartılabildi. Bu kitlenin, deneyimli, başarılı, işini bilen 7.788'i kent okullarında, 6.972'si ise köylerdeydi. Toplu tedris esasına göre çalışan ilk devreli (1. 2. 3. sınıfları olan) Eğitmenli okullarda da 5.200 Eğitmen görev yapıyordu. Ziraat Vekâleti eğitmenlere tarım araçları, tohumluk, hayvan vermekte, eğitmenler

eğitime hizmet ederlerken bir yandan da 20 liralık aylıkla geçinilemeyeceği için köyde tarımla uğraşmaktaydılar. Bunların okuma yazma ve temel bilgiler öğrettiği köy çocukları, en yakın kasaba veya kente yaya gidip gelerek ilköğrenimlerini tamamlıyorlar veya okulu bulunmayan köylerden çocukların alındığı Köy Yatı okullarına kaydolup 4. ve 5. sınıfları okuyorlardı.

İlkokullardaki "öğretmen okulu çıkışlı" öğretmen sayısı yılda 300-350 dolayında artabilirken bunların dağılımında da dengesizlikler giderek büyüyordu. Örneğin 1930'larda İstanbul'da ortalama 459 kişiye 1 öğretmen düşerken, Ankara'da 936 kişiye, Sinop'ta 1565 kişiye, Mardin'de de 3594 kişiye 1 öğretmen düşüyordu.

Ortaöğretime öğretmen yetiştiren kurumlardan (Gazi Eğitim, Yüksek Öğretmen Okulu, Kız Teknik, Erkek Teknik Öğretmen Okulları, İstanbul Üniversitesi'nin Fen, Edebiyat Fakülteleri, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi...) yılda 20'şer 30'ar mezun, öğretmenlik için başvurduğundan kadro açıkları, kısa süreli kurslardan geçirilen ehliyetnâmeli (yeterlik belgeli), yardımcı ve ücretli öğretmenlerle kapatılmaya çalışılıyordu. [84]

Yüksek öğrenimli branş öğretmenleriyle yardımcı ve ehliyetnâmeli öğretmenlerin mevcudu, 1920lerde 2000 dolayında iken, yirmi yılda ancak üç katma çıkartılarak 6000'i bulmuştur. (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nun 1923-1963 arasındaki 40 yılda yetiştirdiği toplam öğretmen sayısı ise sâdece 630'dur. Yılda ortalama 15 öğretmen!) Fakat asıl sorun, sayılardan değil, yetersizlik ve isteksizliklerden kaynaklanmaktadır. Dar bütçe olanakları içinde onarılamayan, yenilenemeyen, muayyen merkezlere yapılmış okulların çoğu, modern 5-10 okul ile hayırseverlerin (örneğin, Nuri Demirağ'ın Divriği'de yaptırdığı, 1937'de öğretime açılan ve kendi adıyla anılan ideal ortaokul) kazandırdıkları dışında, saltanat devrinden kalma ve yetersizdi. İl merkezlerinde Selçuklu dönemi medreselerinde, şifahanelerinde hizmet veren okullar vardı. Hamamlar, hanlar, eski konaklar, virane köy mescitleri, tabutluklar... derme çatma değişikliklerle okula dönüştürülmüştü. Araç gereç, donatım, ısınma, temizlik sorunları, her zaman için "geleceğe dönük

tatlı vaadler" arasında geçmekteydi. Öğretmen kadroları ise kurumlaşmadaki standart yetersizliğine şu sorunları katmaktaydı: Öğretim tekniklerini bilmemek, düzen ve disiplin sağlamada noksanlık, Öğretim programını kavrayamamak ve hatta bilmemek, göreve karşı soğukluk, çaba duygusundan yoksunluk, teşebbüs yeteneksizliği, uyum sağlayamamak, sağduyu ile hareket edememek, bedensel güçsüzlük (gizli ya da açık hastalıklar, sakatlıklar), kendisinden istenileni kavrayamamak, cesaret kırıklığı, başaramama korkusu, göreve bağlanamamak, aile sorunlarını kişisel isteklerini önde tutmak, öğrenciyi taramamak ve anlayamamak, okula ve öğrenciye sempati duymamak, toplum içinde eziklik ve çekingenlik (öğretmenleriyle alay eden, onlara aşağılayıcı adlar takan öğrenciler en çok bu yıllarda görülmüştür), kişiliksizlik, moral tutarsızlık... (Bkz. Mansur Tekin, "Öğretmenlerdeki Muvaffakiyetsizlik Sebeplerinin Tasnifi" Okul ve Öğretmen Mecmuası, No: 1, İkincikânun 1936, sayfa 26-27) 1933'te bestelenen ve okul marşlarından en coşturucusu olan Çıktık açık alınla on yılda her savaştan ne yazık ki okullar için bir gerçeği haykırmıyordu. [85]

ALTINCI BÖLÜM

Millî Şef Dönemi (1938-1950)

Cumhuriyet eğitiminin en çok tartışılan bu 12 yıllık döneminde, Hasan Ali Yücel'in (1897-1961) (Bakanlığı 28.12.1938-5.8.1946) damgası vardır. Hükümet değişikliklerine rağmen, Cumhurbaşkanı ve Millî Şef İsmet İnönü ile olan yakınlığı ve eğitim işlerindeki ortak anlayışları sayesinde 8 yıl görevde kalabilmiş; ne Osmanlı Maarif nazırları ne de Cumhuriyetin kendisinden önceki ve sonraki Maarif-Kültür-Millî Eğitim bakanlarından hiçbiri, Yücel kadar uzun süre ve esaslı girişimlere önayak olarak bu mevkide kalamamışlardır. Eğitimci kökenli oluşu, öğretmenlikten genel müdürlüğe, müfettişliğe kadar kademelerde görev alması, ozanlığı, yazarlığı onu ötekilerden ayıran özellikleridir. Ama asıl, döneminin Türk eğitiminde bir altın çağ olması; "millî şef siyasetine içten bağlılığı ile önlenmiştir.

Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliğine atanması, Atatürk'ün ölümünden 48 gün sonra, 28 Aralık 1938'de, Celâl Bayar kabinesindeki Saffet Arıkan'ın istifa ettirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu ivedi karar, 26 Aralık 1938'de toplanan CHP Büyük Kurultayı'nda İ. İnönü'nün "Değişmez Genel Başkan ve Millî Şef ilân edilmesiyle ilgilidir. Dünyada tek parti-tek şef sistemlerinin revaçta olduğu, sıcak savaşın yaklaştığı o günlerde; "Altın saçlı zafer kartalı Ebedî Şefin bir masal kişiliğiyle ağıtlara terkedilmesi, akılların duyguların yeni ve ulaşılmaz bir "şefin çevresinde kenetlenmesi doğal ve doğru bir siyasetti. Ne basının, ne radyonun yeterince etkili olamadığı o yıllarda, bu yeni siyasetin propagandası ancak eğitim yoluyla mümkündü. [86]

Köy okullarında bile Yusuf Ziya Ortaç'ın Bir dağ başısın ak saçın alnında bulutlar diye başlayan şiiri ezberlettirilecek; okuldan çıkan Anadolu çocukları başı karlı, bulutlu dağlara bakarak şefin büyüklüğünü tahayyül edecekler, bu şiiri söyleyerek evlerine gideceklerdi. İsmet Paşa'ya sivil Millî Şef üniformasının giydirilmesinde bir, belki de baş usta yeni Maarif Vekili olacaktı.

Bakan olur olmaz 9 Ocak 1939 tarihinden itibaren T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi'ni yayın hayatına sokan [Birinci sayısı 9 ikinci Kânun 1939 pazartesi günü çıkan haftalık Tebliğler Dergisi, günümüze kadar aralıksız yayınlanmış; Resmî Gazete'den sonra ikinci önemli süreli resmi yayın olmuştur] Yücel'in, ilk sayıdaki göreve başlama, Saffet Arıkan'ın da ayrılma mesajları anlamlıdır: "Büyük Millî Şefimiz Cumhur Reisi İsmet İnönü'nün yüksek teveccühleri ve Sayın Başvekil Celâl Bayar'ın değerli itimatlarile çağrıldığım Maarif Vekilliği vazifesine başladım.

İrfanımıza, kuvvetli hamlelerle yeni bir hayat veren Atatürk'ün ve Büyük Türk Milletinin şuur ve iradesini temsil eden Millî Şefin direktiflerine uyarak; Cumhuriyet Halk Partisinin Kültür meselelerinde

tesbit ettiği prensiplerle, Hükümet programımızda yazılı esaslara dayanarak muhterem selefim Saffet Arıkan'ın bıraktığı faaliyet noktasından hareketle mesaide bulunacağım.

Aralarından yetişmiş olmakla büyük iftihar duyduğum meslektaşlarımın üstlerine aldıkları işleri, memlekette her gün biraz daha yükselen irfan seviyesine ve biraz daha artan kültür ihtiyacına uyan bir dikkat ve itina ile yapmaları, aldığım bu mühim vazifenin başarılmasında bana büyük güven olacaktır. Maarif teşkilâtımızın bütün mensuplarına, emeklerinin karşılığı olacak büyük muvaffakiyetler dilerim. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel."

"Sıhhî vaziyetim sebebile Vekâletten ayrıldığım şu anda bana üç buçuk yıldan beri bütün varlıkları ile yardım etmiş olan kıymetli ve feragatli arkadaşlarıma içten gelen şükranlarımı sunmağı en zevkli bir vazife bildim. [87]

Büyük Millî Şefimizin emrinde tek vücud olarak birleşmiş olan büyük milletimizin güzide ve fedakâr irfan rehberlerinin, milletimizin daima ve daima nurlanması ve yükselmesi uğrunda sayın halefime şimdiye kadar olduğundan daha fazla bir gayret ve sadakatle yardım edeceklerine eminim.

Cümlenize saygılarımı sunar ve eşsiz başarılar dilerim. S. Arıkan Erzincan Mebusu."

Yücel Bakanlık koltuğuna oturduğu sırada Merkez örgütü; Kültür Kurulu (Tâlim ve Terbiye) Başkanlığı, İspekterlik (Teftiş) Kurulu Başkanlığı, Yüksek Öğretim, Orta Öğretim, İlk Öğretim, Ertik ve Teknik Öğretim, Ar (Sanat) Genel Direktörlüklerini; Özel Okullar, Beden Eğitimi ve İzcilik, Yayın, Antikite ve Müzeler, Kitapsaraylar, Okul Müzesi, Zatişleri, Özelbüro, Gereç, Arşiv, Millî Seferberlik Direktörlüklerini; Umum Müfettişlik ve Maarif Müfettişliğini kapsamakta, her ilde de Maarif Müdürlükleri bulunmaktaydı.

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ve Fakülte Dekanlıkları, Dişçi, Eczacı, Ankara Tarih Dil Coğrafya Fakültesi, Siyasal Bilgiler Okulu, Yüksek Öğretmen Okulu, Gazi Terbiye Enstitüsü, Yüksek Ticaret

Okulu, Güzel Sanatlar Akademisi, Kandilli Rasathanesi, Prevantoryum ve Sanatoryum, Devlet Basımevi, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü, Devlet Konservatuvarı ve Tiyatro Okulu, Müzeler, Kütüphaneler de Bakanlığa bağlıydı.

1938 sonunda ülkede 6.700 ilkokul, 13.500 öğretmen, 546 eğitmen, 864.590 öğrenci vardı. Oysa Hasan Ali Yücel dönemi biterken ilkokul sayısı 13.655'e (yüzde 100 artış) öğretmen mevcudu yüzde 50 artışla 19.658'e, eğitmen sayısı yüzde 1500 artışla 8.751'e öğrenci sayısı da yüzde 70 çoğalma ile 1.360.000'e çıkacaktır.

1938'deki 43 Erkek ve Kız meslek okulu sayısı 1946'da 227'ye, köy kursları da l'den 309'a ulaşmıştır. 496 ciltlik klasikler dizisi, Batı ve Doğu kültürlerinin yüzlerce yıllık birikimlerini Türkiye'ye getirirken, 14 ayrı meslekî ve edebî dergi ile ansiklopedi de bu dönemde yayınlandı. Üniversite özerkliği, Yücel'in yüksek öğretime dönük ödeşilmez bir hizmetidir. [88]

Türkiye'de Orta Öğretim, çağdaş eğitim kurumlarına yine onun döneminde kavuşmuştur.

Yücel, müsteşarlığa getirdiği İhsan Sungu ile o zamanlar "Büyük Şef de denilen İsmet İnönü'den aldıkları "İlköğretim ve okuma-yazma meselelerini kökünden hallediniz!" direktifi doğrultusunda çalışmaya koyuldu. Tesbitler iç açıcı değildi. Erkek nüfusun daha yüzde 23,3'ü, kadınların ise ancak yüzde 8,2'si okuma yazma bilmekteydi. Nüfusu 10 binden az yerleşim yerlerinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 89'du. Daha kötüsü, İstatistik Genel Müdürlüğü'nün verdiği resmî rakamlara göre şehir ve kasabalardaki ilköğretim çağında bulunan çocukların yüzde 40'ı, köylerde ise yüzde 78'i okulsuzdu. Türkiye'deki yaklaşık 3.500.000 dolayındaki 7-16 yaş kesiminde okuma yazma oranı henüz yüzde 30'du.

(2,5 milyonluk çağ nüfusu okula gidememekteydi). İlköğretim çağ nüfusundan olup şehir ve kasabalarda oturanların yüzde 60'ına, köylerde ise yüzde 20'sine "zorunlu ilköğretim" verilebilmekteydi. Ülke nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan müstahsil (üretici) kesim, okul nimetlerinden tam yararlanamıyordu. Sonuç: Acilen 20 bin

öğretmene ihtiyaç vardı. O tarihlerde İlk Öğretim Genel Müdürlüğü görevini yürüten İsmail Hakkı Tonguç'un (1897-1960) 1939'da Birinci Eğitim Şûrası kararları doğrultusundaki "Eğitmen yetiştirme ve Köy Enstitüleri" projesinin uygulamaya konması, altı yıl sonra, bir hedefe hızla yaklaşıldığını gösterdi: 21 Köy Enstitüsünden 16 bin öğretmen ve eğitmen yetişecekti.

Köy Enstitüleri

Tonguç, Köyde Eğitim kitabında, yazgısını köy yaşamıyla kaynaştıracak ideal" öğretmene seslenir. Köylünün hayatına, çalışmasına katılmasını, köyün iş alanlarında, yaratıcı, yapıcı sorumluluklar üstlenmesini, modern Türk köyünün böylece gerçekleşeceğini savunur. Canlandırılacak Köy adlı eserinde de kapıldığı heyecanla "Köy kalkınması ülküsünü, köy eğitiminin hedefi gösterir" Köy Enstitülerini belki de en doğru tahlil eden Fay Kirby ise Türkiye'de Köy Enstitüleri'nde, gelişimin başlangıcını Yaban romanına bağlar. [89] Türkiye'de bu romanın okunmasından sonradır ki Türk köyünü ve ulusal kalkınma işlerini realistçe düşünme ve anlama devri açılmıştın (Sayfa: 66, 67).

Köycülük Cemiyeti, Halkevleri ilk adımlardır. Dr. Reşit Galip'in kısa bakanlığında (19.9.1932-13.8.1933) her meslekten genç aydınların "halka doğru" gitmeleri prensibi işlenmiş, Kemalizme ve devletçiliğe hizmet edecek çâreler düşünülmüştür. Yatılı Bölge Okulları da kısa bir süre için popüler bir çözüm görülmüştü. 1933'ten sonra, yabancı uzmanlarla ve ithal modellerle çözümler aramaya da artık fazla ilgi duyulmadığı fark edilir.

Öte yandan, aylıklarını düzenli alamayan, aldığıyla geçinemeyen öğretmenler, her yıl yüzde 10'u geçen yüksek bir oranla meslekten ayrılmaktaydılar.

Örneğin 1928-1933 arasında emeklilik, ölüm ve istifa nedenleriyle kadroda 4.565 azalma olmuştu. Aynı sürede mesleğe katılanlar bu sayıyı telâfi etmekten uzaktı.

Köye zorla gönderilen öğretmenler ise etkin ve verimli olamamaktaydılar. Bu sıkıntıların ilk çözümü "Çavuş eğitmenler"de aranmış, alınan olumlu sonuçlardan sonra 1937'de "Köy eğitmenlerinin Maarif ve Ziraat Vekâletleri tarafından ziraat işleri yaptırmaya elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda

yetiştirilmeleri, kurs giderlerinin bu iki bakanlıkça karşılanması, köylerin eğitim ve öğretim işlerini görmek, ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılmasında rehberlik etmek üzere, öğretmen verilmesine elverişli olmayan köylere Eğitmenli Okullar açılması" yasalaşmıştı. Yine 1937'de Köy Enstitüleri'nin deney evresini oluşturan Köy Öğretmen Okulları açılmıştı. Bu okullarda, Öğretmen Okulları programı ile birlikte tarım ve sanat çalışmalarını da içeren uygulamaların başarıları görüldüğünden, 17 Nisan 1940'ta Köy Enstitüleri'nin Kuruluş Kanunu yürürlüğe kondu. Yasanın gerekçesi, 1935 nüfus sayımı sonuçlarına ve yukarıda verilen okuma-yazma oranlarının düşüklüğüne, 31 bin köyde okul bulunmamasına dayandırılmış ve şu tesbitlerle görüşler sıralanmıştı: [90?]

- Pratik çözüm bulunmazsa daha yüz yıl sorun sürecekti.

- Kentli öğretmenler, köylere uyum sağlayamamaktaydılar. Köy kökenli bir öğretmen kitlesi kazanılmalıydı.

- Köy yaşamına ve koşullarına uyabilen öğretmenleri yetiştirecek bir program ve ortam gerekliydi. Bu program, öğretmeni köyden uzaklaştırmayan, onu, iyi bir çiftçinin bilgileriyle de donatacak ve başarılı bir uygulayıcı kılacak kapsamda olmalıydı, - Yeni öğretmenler, köyde geçerli demircilik, yapıcılık, dülgerlik, kooperatifçilik, kadınlar için (bayan öğretmenlerin) çocuk bakımı, dikiş, ev idaresi bilgileri kazandırıcı, tarım işlerini, hasta bakımını öğretici olabilmeliydiler.

- Öğretmen olamayacaklar, öğrendikleri diğer işlerden birini yapmak üzere köy hayatında geçerliliği olan sahalara yönelmeliydiler.

- Köyde açılacak okullar, köye gerekli unsurları yetiştiren birer kurum işlevinde, öğrencinin ihtiyaçlarını karşılayan ve üreten, arazisi bulunan yeni okullar olarak düşünülmeliydi. Böylece, okulun ve öğretmenin devlete getirdiği yük de azalacaktı.

Yasa tasarısının Meclis'te görüşülmesi tartışmalı geçti. Bakan Yücel: "Köylerden gelecek çocukları imtihan edip karakterini ve beden kaabiliyetini yoklayarak enstitülere alacağız, içtimaı bir sınıf yaratmak

istemiyoruz. Çiftçilikle uğraşanların çocuklarını okutmak, kendi hayatını daha iyiye götürmek, fakat değiştirmek istemiyoruz. Köyün içinde bilgili, sağlıklı, ülkesine bağlı, üretici vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlıyoruz." derken, Kâzım Karabekir: "Köylülerimizi böyle bir kültür sahasında az görgülü, yan münevverlerin nüfuzu, hatta maddi ve manevî tahakkümüne bırakmayı, gelecek için tehlikeli görüyorum" iddiasındaydı. Emin Sazak, tasarının en ateşli savunucularındandı. Yücel, "getirdiklerinin bir kopya, indî ve uydurma bir model olmadığını, Bulgaristan ve Meksika'da başka biçimlerde olduğunu, bunları bildiklerini, memleket gerçeklerine göre bir tarz bulduklarını, bunun "bizim" olduğunu, başkalarının bizden alabileceklerini, sorunun, köylü çocuğunu, hayat bakımından köylülük vasfını yitirmeden yetiştirmek istediklerini vs." belirtti. [91]

Yasa, oturuma katılan 278 mebusun oybirliği ile kabul edildi ama 148 mebus oturuma katılmamıştı. Bu, "Tek Parti ideolojisiyle uygulanan bir deney" (Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi, Ank. 1986, s. 243) izlenimi veren Köy Enstitüleri'ne, daha başlangıçta, parti içinde ciddi bir muhalefetin bulunduğunu gösteren ilk işaretti. Ama o günlerde ne kamuoyu, ne basın konuyla ilgilenmedi.

Yönetim de Köy Enstitülerinin kuruluşunu bir propaganda aracı yapmamaya özen gösterdi. İnönü, ortalığı yaygaraya vermeden, Halk Odaları gibi, Köy Enstitülerinin de kısa zamanda yaygınlaştırılmasını, 200 bin köy öğretmeni ve tarımcı yetiştirilmesini istiyordu. Cumhurbaşkanı "Kırk yılda yapamadığımızı dört yılda yapmalıyız!" diyordu.

3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'nun uygulanması için 1940-1945 arasında 3.000.000 TL'sı inşaat giderleri olmak üzere 25.000.000 TL harcandı. Bu dönemde 18 Köy Enstitüsü'nde 20.000 öğretmen adayı okudu.

Kuruluş yılları ve öğrenci kontenjanları ile Köy Enstitüleri şunlardır: [92]

Kuruluş Tarihi Erkek Öğ. Kız Öğ.

İzmir-Kızılçullu 1937/1940 1365 139

Eskişehir-Çifteler 1937/1940 1310 79

Kırklareli-Kepirtepe 1938/1940 850 187

Kastamonu-Gölköy 1940 1125 90

Antalya-Aksu 1940 848 108

Isparta-Güven 1940 975 91

Kocaeli-Arifiye 1940 1065 102

Kayseri-Pazarören 1940 1113 34

Malatya-Akçadağ 1940 1025 40

Seyhan-Düziçi 1940 1065 49

Samsun-Akpınar (Lâdik) 1940 645 158

Trabzon-Beşikdüzü 1940 645 158

Balıkesir-Savaştepe 1940 990 158

Kars-Cılavuz 1940 1025 65

Ankara-Hasanoğlan 1941 581 136

Sivas-Yıldızeli/Pamukpınar 1942 545 32

Konya-Ereğli/İvriz 1942 415 63

Erzurum-Pulur 1943 365 53

Diyarbakır-Ergani/Dicle 1944 Kontenjan uygulanmamıştır.

Aydın-Ortaklar 1944 Kontenjan uygulanmamıştır.

Van-Erciş (Emiş) 1948 Kontenjan uygulanmamıştır.

Listedeki 21 Köy Enstitüsü'nden 1948'e değin mezun olan öğretmen sayısı 25.000 olarak belirlenmiştir.

Tam devreli (5 sınıflı) köy ilkokullarından mezun, sağlıklı ve yetenekli çocukların alındığı enstitülerde öğretim-eğitim süresi 5 yıldı. Okuldan, sağlık nedeni dışında ayrılan ve uzaklaştırılanlar, kendilerine harcananları faiziyle ödemek zorundaydılar. Mezunlar, Maarif Vekâletince, atandıkları yerlerde 20 yıl çalışma şartını kabul etmiş sayılıyorlardı. Aksi halde bir daha devlet memurluğuna giremezlerdi. Ayrıca, okuldayken kendilerine harcananları da 2 misli ödemeleri gerekiyordu. Enstitü çıkışlı öğretmen, gittiği köyün her işiyle ilgilenir, rehberlik ederdi. Ayda 20 TL maaşı, 6 yıl sonra 30 TL'ya, 15 yıl sonunda 40 TL'ya yükseliyordu. Öğretmen, yolluğunu alıp gittiği köyde, ayrıca 60 TLlık sermaye ile kendi tarım işletmesini de kurar, üretim için araç gereçler devletçe verilirdi. Öğretmenin ve ailesinin geçimine yetecek ölçüde tarıma elverişli, köy toprağından ayrılan arazi dışında öğrencilerine yaptırtacağı tarım uygulama dersleri için de uygun bir arazi tahsis ediliyordu. Müfettişin ve Başöğretmenin gözetiminde, köyün okul binasını, öğretmen evlerini, Maariften ayrılan para ve köy ihtiyar heyetinin imece programı ile öğretmen yapardı.

Enstitü çıkışlı öğretmenlerin hangi köylere atanacağı 3 yıl önceden belirlenerek köy bütçesinde buna göre önlemler alınır, öğretmen işe başladığı yıl, inşaatları tamamlardı. Sonraki onaranlar da köy bütçesinden ödenekle yapılıyordu. Köy Enstitüleri binalarının yapılması için ise 3704 sayılı yasa çıkartılmıştır.

Bozkırın, esmer, çelimsiz, bakışları canlı ve sıcak, başları özensiz berber makinesinden geçmiş, hem umutlu hem kuşkulu çocukları, sığırtmaç sopalarını bırakıp azık çıkınlarını bellerinden çözerek, analarının aşın sevecenliğinden uzaklara, tırnaklarının arasında getirdikleri köy topraklarını enstitü topraklarına katmaya, hem kalem hem kazma kürek tutmaya akın akın gelmeye başladıklarında, ileriki ithamların, suçlamaların ilk tohumları da atılıyordu. [93] Muhalifler "Yönetimin amacı yeni sol atılımlara destek ve öncü kadrolar yetiştirmek!" diye söylenirlerken, onları haklı çıkartacak başka gelişmeler vardı: Köylü atılımın tüm yükünü sırtlanmış, angaryaya koşulmuştu. Bezgin, bitkin ve yoksul köylüler, süregelen jandarma,

tahsildar yılgınlığının yanında bu kez de enstitülü öğretmen tahakkümüne katlanmak durumundaydı. Bu daha işin başında enstitülere ters bakmanın nedeni oldu. Girişimciler, onca samimiyetlerine, heyecanlarına rağmen köy halkından destek bulamadılar. Kuruluş yıllarındaki yetersizlikler ve hazırlıksızlık da girişimin şansını azaltıyordu. Güçlüklere dayanamayan, köyüne kaçan öğrenciler bir daha dönmemek için, yaşadıklarını, hayal ürünü başka olumsuzluklarla abartıp anlatmaktaydılar. Günde 5 saat ders, 5 saat bedenen çalışma, az uyku, az ve kalorisi düşük yemek, gizli açık hastalıklar, gelişme çağındaki çocukları yıpratmakta, her enstitünün yanı başında özel birer mezarlık oluşmaktaydı [Emekli Öğretmen Mehmet Dinç, Kastamonu Gölköy Enstitüsü'ndeki kabristanda 25-30 mezarın bulunduğunu, kendisinin de zatülcenp olduğunda köyüne gönderildiğini, mucize kabilinden iyileşip tekrar okuluna döndüğünü anlatmıştır (Amasra: 25.7.1985)]

Düziçi Köy Enstitüsü'ne 1949'da giren Mahmut Mazı'nın (Emekli Öğretmen) şu anıları ilginçtir: "Henüz lojmanlar arasında yollar yoktu. Biz bir yıl yapıcılık dersi gördük.

Bizden öncekiler Toroslar'dan kestikleri keresteleri, Sabuncu Deresi'nden yararlanarak taşımışlar. Bize de 4. ve 5. sınıflardan birer çavuş tâyin edip Bulgaristan'dan gelen göçmenlere evler yaptırttılar. Kerpiçleri dahi biz döktük... İlk girdiğim yıl, evimden götürdüğüm ayakkabıların tabanı ve yüzü beş-altı ayda gitti. Benim gibi arkadaşların çoğunun da ayağı çıplak kaldı. [94]

Alman binasındaki banyodan takunyalar dağıttılar. Aylarca takunya ile dolaştık. Sonra bir hayırsever 25 çift, içi bez lastik ayakkabı göndermiş. Kura çekildi, bana da bir çift düştü. Sevincimi unutamam! Biz hazırlıkta okurken, üst sınıflardan bir öğrenci, galiba ya solculuk ya casusluk ile suçlanmış, öğrenciler linç edeceklermiş. Güç kurtarıldı. Tüm öğrencileri toplayıp çocuğu teşhir ettiler. Köy Enstitüleri'nde milliyetçilik duyguları çok aşırıydı." (16 Temmuz 1989 tarihinde alman notlardan).

Türk aydınlarının Köy Enstitüleri'ne bakışları ve bu kurumları değerlendirmeleri en menfi noktalardan en iyimser ve müsbet doruklara değin öylesine geniş bir yelpaze oluşturur ki geleceğin tarihçileri belgeleri, görüşleri, yazıları, birikimleri, izleri nasıl değerlendireceklerdir, bilemeyiz. Hem reformist hem devrimci popülizmin Türkiye'ye özgü ideolojisinin biricik gerçek uygulaması diyenlerden, II. Dünya Savaşı öncesi Rusya'daki komünlere benzer kuruluşlar diyenlere, Tek Parti diktasının temelleştirilmesi için düşünülmüş harika bir model tanımını getirenlere kadar öylesine çok yaklaşım ve yakıştırma vardır ki tüm bunlar, epeycesi zaman süzgecinde eriyip gittikten sonra, yirminci yüzyıl eğitimimizin ilerideki irdelenişinde kullanılacaktır.

19 Haziran 1942'de çıkartılan 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Yasası, enstitülere yeni bir güç ve hız imkânı getirmiştir. Yücel'in, yasayla ilgili genelgesi valileri de harekete geçirir. Onlar da köy dâvası için çizme giymek mecburiyetini duyarlar, ama istekli, ama isteksiz... Bu konuda başarısız kalacak valilerin "teşhir edilecekleri" dahi açıkça bildirilir. Köydeki her yurttaş (18-50 yaş arasında) köy ve bölge okullarının kurulmasına, su getirilmesine, onarımların zamanında yapılmasına, yılda en az 20 gün çalışarak katılacaklardır. Bu kampanya, halkın yönetime kızgınlığını arttırır ama sonuçta 5500 köy okulu birkaç yıl içinde yapılıverir. Çoğu bunu "Türk köyünün, köylüsünün ölümden sonraki dirilişi" görmektedir. Sözde yüzyılların derebeylik ve ağalık düzenleri çökecek, öğretmenin, klasik hocalığı ve muallimliği bitecek, önderliği başlayacaktır. [95]

Doğu-Batı, Güney-Kuzey farklılıkları da kalkacaktır. 1942-43'te ilk mezunlar, gittikleri köy okullarında kıdemli öğretmenlerin bile üstünde bir onurlulukla "başöğretmen" atandılar. Başarılıları da Hasanoğlan'daki Yüksek Köy Enstitüsü'ne gitti. Köy Enstitülü öğretmenler, köylerine 150 kitaplık bir kültür seti ile gidiyorlardı.

Bunlarda, köylünün kulluk, ümmetlik saplantılarını yenecek bilgiler, öyküler, düşünceler yazılıydı ve bakanlıkça veriliyordu. Enstitülü öğretmenlere toplam olarak 1,5 milyon dönüm toprak tahsis edilmiş,

150 bin büyük ve küçük baş hayvan, 2 milyon parça da araç gereç verilmişti. Bu, muazzam bir güç demekti.

Köy Enstitüleri'nde "bilgiyi bilince dönüştüren, bilgiyi hayat için veren" bir sistem olduğu ileri sürülür. Bunun için de ilkelerde ve yöntemlerde, çevreye uygunluk, insana uygunluk, kendi kendini yönetme, iş içinde kendi kendine karar vererek çalışma, esas alınmıştır. Dersler 3 kümede toplanmıştı: 1-Kültür Dersleri. Haftada 22 saat.

2-Tarım Dersleri. Haftada 11 saat.

3-Teknik Ders ve Çalışmalar. Haftada 11 saat.

Beş öğretim yılında 114 hafta kültür derslerine, 58 hafta Tarım çalışmalarına, 58 hafta da Teknik çalışmalara ayrılmıştır. Toplam 230 hafta, 5'e bölündüğünde, her öğretim yılına 46 haftalık bir çalışma düşmektedir ki, öğrencilere tatile girip köylerine gidebilmek için her yıl 1,5 aylık izin tanınmış olmaktadır.

1943'e değin enstitülerde ne tür programların uygulandığına ilişkin kesin bilgiler mevcut değildir. 1940-43 kuruluş döneminde "dersten çok çalışma" esasıyla yollar, yapılar, kanallar, alanlar yaptırtıldığı, ekim, dikim işlerinin önde olduğu anlaşılıyor. 1943'te hazırlanan ve uygulamaya konulan programın içerdiği dallar ve dersler şunlardı: 1-Kültür Dersleri: Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi, Matematik, Fizik, Kimya, Tabiat ve Okul Sağlığı, Yabancı Dil (Programa konmasına rağmen bu dersin okutulduğu Köy Enstitüsü herhalde yoktu), El yazısı, Resim-İş, Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar, Müzik, Askerlik, Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı (Kızlar için), Öğretmenlik Bilgisi, Ziraî İşletmeler Ekonomisi ve Kooperatifçilik.

2-Ziraat Dersleri ve Çalışmaları: Tarla Ziraati, Bahçe Ziraati, Sanayi Bitkileri Ziraati, Zootekni, Kümes Hayvanları Bilgisi, Arıcılık ve İpekböcekçiliği, Balıkçılık ve Su Ürünleri, Ziraat Sanatları.

3-Teknik Dersler ve Çalışmalar: Köy Demirciliği, Köy Dülgerliği, Köy Yapıcılığı, Köy El Sanatları. Programda 1947'de yapılan değişiklikle kültür derslerine ayrılan süre arttırılmış, Teknik derslere Atelye

Dersleri denilmiş, bu alan için öğretim yılının 1/3'lük zamanı yeterli görülmüştür. Bu değişiklik, kimi çevrelerce Köy Enstitüleri için sonun başlangıcı sayılmıştır. 1953'te kültür ve meslek derslerinin ağırlığı daha da arttırılmış, en son 1954'te, 6234 sayılı Yasa ile Enstitüler, İlköğretmen Okullarına dönüştürülmüştür. [96]

Her ne kadar programda sınıf içi derslerle tarım teknik ve çevre çalışmaları "dengeli" tutulmuşsa da uygulama öyle değildi. İş yoğunluğuna, yöneticilerin plânlamalarına göre güçlüsü güçsüzü, hastası sağı ayrılmaksızın öğrenciler bazan gün boyu, bazan mevsimlik işe koşuluyorlar, bazan gruplara muayyen işler bir zamana bağlı olarak veriliyordu. Örneğin Mahmut Makal, Konya, İvriz Köy Enstitüsü'ndeki çalışmaları, şartların ağırlığını anlatırken: "Kışın 3 ay ders yapardık: Günde 8 saat. Yılın diğer 9 ayında da elimiz yüzümüz harç, kireç içinde, ameleden aşağı bir şekilde çalışırdık. Üç senede koca koca 25 bina meydana geldi, sırf öğrenci emeği ile çalışmanın aleyhinde bulunduğum sanılmasın; öğleye kadar dört zeytin, öğleye kuru bulgur pilavı ile temelimiz kurudu... Yarım yamalak bir kitaplığımız vardı. Henüz okumak bilmeyen köy çocuklarıydık..." demiştir. Buna karşılık, Malatya-Akçadağ Köy Enstitüsü'nün Müdürü Şerif Tekben bu tür çalışmaları "çağdaş ve gerekli" saydıklarını dile getirmiştir: "Öteden beri okumayı kara tahta, defter ve kalem bilgisi olarak kabul ve devlet kapısından geçinmeye yarar bir vasıta olarak telakki eden bazı babalar, çocuklarının ellerinde kazma küreği görünce bu işi yadırgadılar. [97]

Böylelikle, çocuklarını enstitüden kaçıran veya çalışmayı göze alamayarak tahsilini bırakanlar oldu. Fakat hayatı toprakla uğraşarak geçmiş, dayanıklı köy çocukları çetin çalışmalara göğüs gerdiler..." (Prof. Dr. Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989, s.436).

1942-1945 yılları arasında 140 bin metrekarelik bir alana yerleşen, 26 lojmanı, derslik binaları, toplantı, yemekhane salonları, yatakhaneleri, laboratuvar ve kütüphanesi, banyosu, su deposu, elektrik santralı, ambarları, müzikevi... öğrencilerce yapılan Düziçi Köy Enstitüsü, yetkililerin sık sık ziyaret ettikleri kurumlardan olmuştur. Burada, ilginç birkaç ziyaret anısı ile bir denetimin

sonucunu karşılaştırmakta yarar var! 29 Mart 1943'te Konya Mebusu Sadi Irmakla okula gelen Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, okulun şeref defterine şunları yazmış: "Sınıfta ders, atölyede demir ve tahta işi, tarlada çapalama, ahırda at, meydanda oyun, sıhhatli kız ve oğlan çocuklarının gözlerinde neşe ve Türklük alevi, Müdürünün ve bütün öğretmenlerinin yüzünde vazifelerine bağlı insanların bahtiyarlığı... Bunların hepsini kalp gözümle gördüm ve başlama mesuliyetini aldığım bu davanın yürüdüğüne bir kere daha inandım. Türk milletinin hayrına çalışanlar, var olsun, çok olsun ve aziz olsun." Dr. Sadi Irmak da şunları eklemiş: "Haruniye (Düziçi) Köy Enstitüsü'nü gördüm. Her zaman inandığım bu milletin çocukları gözümde kudsileşti. Yeni bir Türkiye yuğruluyor. Ona emek vermek saadetine erenlere ne mutlu!"; 7 ay sonra gelen Millî Şef İsmet İnönü ise şeref defterine "Düziçi Enstitüsü'nü ziyaret. Eyigün, eyi hatıra. Teşekkür. 6.10. 1943" sözcüklerini yazmış.

Köy Enstitüleri programını değiştirdiği için çokça eleştirilen Maarif Vekili Reşat Şemsettin Sirer (5.8.1946-9.6.1948) ise 3 Ocak 1947 de uğradığı okulda, şeref defterine Köy Enstitüleri hakkındaki düşüncelerini özetlemiş: "Köy Enstitüleri, Türk Milletinin dörtte üçünün yaşadığı Türk köylerinde ilk öğretimi yayacak ve köyün kalkınmasında en büyük vazife ve hizmet payını alacak öğretmenlerin yetiştirilmesi için kurulmuştur. Milletimiz bu kurumlara büyük umutlar bağlamıştır. Bu kurumları Milletin umutlarına ve dileğine uygun bir derece ve kuvvete çıkarmak Enstitülerde vazife almış öğretmenlerin ve eğitim idarecilerimizin kutsal ödevidir." [98]

Aynı okulu, 1948'de denetleyen Bakanlık Müfettişlerinin raporuna göre ise "yatakhanelerde ranzalar çok sık; çarşaflar, yastıklar temiz değildir. Yatakların çoğu çarşafsızdır, yırtılmıştır, soğuk havalarda battaniye olmadığı için çocuklar üşümekte, tabure bulunmadığından yemeği ayakta yemektedirler. Masalarda muşamba yoktur. Çatal, kaşık, sürahi, bardak ihtiyaçları karşılanamamıştır. Çamaşırları, kız öğrenciler tokmakla yıkamakta ve bu yüzden derslerden geri kalmaktadırlar. Hela akıntıları binaların önünden geçer. Etin muhafazası için tel dolap bile yoktur. Depodaki su bardakları

öğrencilere dağıtılmayıp saklanmaktadır. Dersliklerdeki sıralar kırık döküktür, duvarlar badanasız, yerler çok kirlidir ve mazotlanmamıştır. Mutfak çok perişan ve kirlidir. Hamam soğuk, soyunma yeri yetersiz ve pistir. Öğrenciler, peşkirlerini yastıklarına sermekte, elbiselerini duvara çaktıkları çivilere asmaktadırlar. Gazyağı fenerlerinin yanına asılan elbiselerden yangın çıkması muhtemeldir vs."

1949'daki denetimde de "Yatakhane çok pis, düzensiz, yatak takımları çok kirli, helalar içine girilmeyecek kadar berbat bulunmuştur". Bu tesbitler, 1958'e (İlköğretmen Okulu olduktan sonraki yıllar) kadar değişmemiştir.

1946'da, Çok partili ilk genel seçim süreci başlayınca Demokrat Parti, Köy Enstitüleri'ni baş hedef seçti. Demokratlar, bu kurumlar için, "öğretmenler için gerekli bilgileri vermemek, gelenek ve görenekleri hiçe sayıp ahlâk töresini tahrip etmek, halkın çocuğunu zorla çalıştırmak, halka angarya yükleyip eza etmek, milliyetçiliği öldürmek..." suçlamalarını yönelttiler.

Talip Apaydın, Köy Enstitüleri'ni "Yüzyıllardır karanlıkta bırakılmış Türk köylüsünü, kendi gücüyle aydınlatmak, çağdaş bilince kavuşturmak çabası, köy çocuklarını kendi yaşamlarına yabancılaştırmadan yetiştirmek, çeşitli meslek grupları hâlinde gene köylere göndermek, onların eliyle köyleri içinden canlandırmak" olarak tanımlıyor (Öğretmen Dünyası, Sayı 4, Nisan 1980, s. 8). [99]

Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim tarihinde öteki ciddi reformları (Öğretim Birliği, Harf Devrimi) hemen neredeyse toplumun tamamına yakın kesiminden tasvip görürken, her yıl 17 Nisan (Köy Enstitülerinin kuruluş günü) geldiğinde bu konunun lehte ve aleyhte yeniden yeniye tartışmaya açılmasının gerisindeki nedenler netleşmiş değildir. Şu gerçek ki, Köy Enstitüleri, - beğenilsin beğenilmesin, yan aydın, tam aydın görülsün - 25 bin öğretmen yetiştirmeseydi, Türkiye bugünkü bilinç ve uyanış düzeyini elde edemeyecek, köy ve köylülük eski ilkelliğinden kurtulmuş olamayacaktı. Kaba bir hesapla, her Köy Enstitülü öğretmenin yılda 10 kişiye okuma-yazma öğrettiği gibi en düşük bir sayı kabul edilse

bile, 20 yılda 5 milyon insanımızın onlardan ışık aldıklarını anlarız. Bu ise 19601ardaki nüfusumuzun 1/6'sıdır.

Fay Kirby, yalnız Köy Enstitülüleri değil, imparatorluktan Cumhuriyet'e geçişteki hizmetleriyle bütün öğretmenleri, daha doğru bir bakışla değerlendirir: "Satı ve bilhassa Edhem Nejat gibi eğitimcilere düşen şeref, bu kadar zorluklara rağmen, Muallim Mektebi öğrencilerine yepyeni bir idealizm aşılamada ne kadar başarı gösterdiklerini görünce, büsbütün artıyor.

İmparatorluktan Cumhuriyete geçişte görev almış memleketin bu fakir delikanlıları, Batı'daki mukabillerinden çok daha üstün anlamıyla uygarlığın gerçek askerleri oldular. Unutulmamalıdır ki, köy ilköğretim dâvasının pratik çözümlenmesi onlardan gelmiştir ve Köy Enstitülerini kurmak için mahrumiyetlere katlanmayı göze alanların bir kısmı yine onlar arasından çıkmıştır." (Türkiye'de Köy Enstitüleri, İmece Yayınları 2, Ank. 1962, s.27).

Düşlenen modern Türk köyleri için birer model konumunda plânlanan Köy Enstitüleri'nden 1946-47 öğretim yılı sonuna kadar 5447 öğretmen, 8756 eğitmen, 541 sağlık memuru mezun olmuştu. Bu öğretim yılında, 20 enstitüdeki öğrenci mevcudu da 16.400'e ulaşmıştı. Köy çocuklarının yetiştirilmesi için 1945'e değin açılan bölge okulları da 380'di. 1947'de, o yıla kadar toplam 104 mezun veren Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı. Enstitülerin tüm yöneticileri, eğitim şefleri değiştirildi. İlköğretim Genel Müdürü İ. Hakkı Tonguç da görevinden alındı. [100]

Demokrat Parti iktidara geldikten bir süre sonra, 1951'de Bakan Tevfik İleri, bu kurumlardaki karma eğitime son verdi ve kız öğrenciler ayrıldılar.

1954'te, 6234 sayılı kanunla Köy Enstitüsü adı da kaldırılarak bu kurumlar birer İlköğretim Okulu yapıldı. 1940'daki kuruluş gibi, 1954'teki kapanış da basının ve kamuoyunun tepkisinden uzak, sessizlik içinde oldu. Aslında, toplumda önemli değişiklikleri gerçekleştirebilecek bir potansiyel oluşturan Köy Enstitüleri'nin yazgısı, 5 Ağustos 1946'da Hasan Ali Yücel'in bakanlıktan istifasıyla

değişmiş, II. Dünya Savaşı sonrasındaki siyasal ortamda, muhalif kampanyanın baskısı ile enstitülerin felsefesi temelinden yıkılmış bulunuyordu.

Eğitim Faaliyetleri, Şûralar

1933'te yürürlüğe giren 2287 sayılı Maarif Vekâleti Teşkilat Kanunu, yürürlükte kalmakla birlikte 1935-41 arasında Kültür Bakanlığı adını taşıyan merkez örgütü, 1941-46 arasında yine Maarif Vekâleti, 1946-1950 arasında da Millî Eğitim Bakanlığı adını almıştır. Bu yıllarda kadroların genişlediği, 1941'de çıkartılan 4113 sayılı kanunla da Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı ile Hususî Öğretim Müdürlüğü, Seferberlik Müdürlüğü, Neşriyat Müdürlüğü, Teknik Büro ve Meslekî-Teknik Öğretim Müdürlükleri oluşturulmuş, 1960'tan sonra bu birimlerden yeni birçok genel müdürlükler (Yayımlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri, İşletme ve Donatım, Meslekî ve Teknik Öğretim Yapı İşleri, Teknik Öğretim, Kız Teknik Öğretim, Ticaret Öğretim, Güzel Sanatlar, Kütüphaneler, Eski Eserler ve Müzeler, Millî Kütüphane, Devlet Tiyatroları, vdd) doğmuş, bunların kültür ve sanatla ilgili olanları bilahare Kültür Bakanlığı'na geçmiştir. 1946'da çıkartılan 4926 sayılı yasa ile Tâlim ve Terbiye Kurulunun büro ve uzmanlık kadroları genişletilmiştir. 1949'da Teftiş Kurulu'nun çalışma tarzında da bir yenilik düşünülerek Teftiş Bölgeleri oluşturulmuşsa da, 2287 sayılı kanunun öngördüğü yönetmeliği çıkartılmadığından bu sistemden vazgeçilmiştir. [101] 1923'te 10 Bakanlık Müfettişi varken 1946'da sayı 39'a çıkmış, yurt dışında görevlendirilen Talebe Müfettişi de 3 olarak belirlenmiştir. Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, bakanlığın bilimsel toplantılara, konferanslara onca yer vermesine karşılık, Üçüncü Heyet-i İlmiye'nin yapıldığı 1926'dan 1939'daki Birinci Maarif Şûrası'na kadar benzeri bir başka önemli toplantının yapılmadığı görülmektedir. 1933'te çıkan 2287 sayılı yasanın öngördüğü şûralar ise 1939'dan itibaren yapılabilmiştir.

17-29 Temmuz 1939'daki Birinci Şûra'da, yeni İlkokul Programı, Millî Eğitim Müdürleri, Memurları ve İlköğretim Müfettişleri yönetmelikleri kabul edilmiş, bir öğretmenli üç sınıflı köy ilkokullarının 5 sınıfa

çıkartılması benimsenerek 1940'da yürürlüğe konmuştur. Şûrada, eğitmenlerce ilk 3 sınıfı okutulan ve nüfusu 400'den az olan köylerin çocukları için 4. 5. sınıfları okuyacakları bölge merkez okulları oluşturulması da kararlaştırılmıştır. Orta Öğretim için sınav yönetmelikleri, Disiplin Yönetmeliği ve öğretim programları yeni biçimleri ile kabul edilmiştir. Şûrada, Orta öğretim mevcutlarının ileriye dönük Hesaplanması ve 5 yıllık bir plâna bağlanması da onaylanmıştır. 1939 Şûrası, yüksek öğretim için de bir takım yenilikler getirmiş, İstanbul Üniversitesi ile Ankara'daki fakülte ve yüksek okulların eğitim, öğretim, sınav, öğrenci işleri, doktora çalışmaları yönetmelikleri incelenerek uygun bulunmuştur. Yayın işlerinin Bakanlıkça üstlenilmesi ve okul kitaplarının Devlet Matbaasında basılması, Teknik Öğretim programları ve yönetmelikleri, Meslekî öğretimin geliştirilmesi, en az 200 ilkokul mezunu veren yerleşim yerinde, mesleğe dönük değişik programlar uygulayan kurs veya okulların açılması, Ticaret Orta ve Liselerinin çoğaltılması, öğretmen yetiştirme, okullaşma, verimlilik ve kapasite, öğretmenin refahı ve çalışma şartları, aynı düzeydeki okullar arasında eşitlik (muadelet) sağlanması, Yüksek Öğretim Yasa tasarısı vb. birçok eğitim-öğretim konusu ilk Şûranın çalışmalarıyla şekillenmiştir. [102]

15-23 Şubat 1943 tarihleri arasındaki İkinci Millî Eğitim Şûrası'nın gündemi, okullarda ahlâk eğitiminin geliştirilmesi, bütün okullarda anadili çalışmalarının veriminin arttırılması, Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metod ve vasıtalar yönünden incelenmesi konularını içeriyordu. Ahlâk eğitimi, Anadili öğretimi, Tarih öğretimi, en önemli üç hassas konu olarak belirlenmişti. Meslek ahlâkı yüksek öğretmenler yetiştirilmesi, öğretmenleri aydınlatıcı kitaplar yazılması, büyük kültür merkezlerinde Ahlak Danışma Kolları kurulması, Türk diline, kültürüne, devrimin esas ve eserlerine, Türklük idealine bağlı vatandaşlar kazanılması bu şûrada benimsenen önerilerdir. İlk, Orta tarih programlarının çocukların seviyelerine uygun olmadığı, mevcut konuların düşünceyi, millî duyguları, karakteri geliştirici nitelikte bulunmadığı, Anadili öğretiminin arzulanan düzeyde yürütülemediği açıklanmış, Türkçe, özellikle de "yazma" öğretimine ağırlık verilmesi,

resmî yazılarda dil ve ifade birliğinin sağlanması, Türkçe terimlerin Yüksek Öğretimde de kullanılması, Ortaokul Türkçe Programının yeniden gözden geçirilmesi benimsenmiştir.

2-10 Aralık 1946'daki Üçüncü Şûra'da, Ticaret Ortaokulları, liseleri program ve yönetmelikleri, Erkek Sanat Orta ve Enstitüleri, Kız Enstitüleri, İstanbul Teknik Okulu, Ortadereceli Teknik Öğretim Okulları program, yönetmelik, öğretmen ve öğrenci işleri görüşülmüş, alternatifler önerilmiştir."

Tek Parti dönemi biterken, Dördüncü Millî Eğitim Şûrası 22-31 Ağustos 1949 tarihinde gerçekleştirilmiş, gündem, eğitim ve öğretimde demokratikleşme, ortaokul ve liselere öğretmen yetiştiren Eğitim Enstitüleri ile Yüksek Öğretmen Okullarının yenileştirilmesi, 1948 İlkokul Programının sonuçlarının değerlendirilmesi, yeni Ortaokul programı projesinin incelenmesi, lise öğretim programının 4 yıllık devreye göre düzenlenmesi konularını kapsamıştır.

Bu şûraya, 1946'daki siyasal alanda demokrasiye geçişin yansıması ve 1948 İlkokul programının demokrasi anlayışına ne derece uygun olduğunun şûra oturumlarında tartışılması gerçekten önemlidir. [103] Demokratik eğitim kavramı ilk kez bu şûrada konuşulmuş, okul içinde her öğrencinin yeteneğine ve gücüne göre başarılı olmasının gözetilmesi ve uygun gelişme imkânlarının sağlanması, okul dışında da okul öncesi eğitimin ve halk eğitiminin yine demokratik eğitim ilkeleri çerçevesinde algılanması üzerinde durulmuştur. Ankara'da yeni bir Yüksek Öğretmen Okulu'nun açılması da IV. Şûra'da alınan kararın sonucudur. Yeni Ortaokul programı tasvip görmüş, anadili ve yabancı dil öğretimleri bakımından, ayrıca, 3 yıllık sürede öğrencilerin ancak yüzde 35'nin başarılı olabildiği gerekçesiyle liselerin öğretim süresinin 4 yıla çıkartılması da kararlaştırılmıştır.

İlk kez, kapsamlı bir eğitim programının 1949'da yürürlüğe konan Ortaokul Müfredat Programı ile gündeme geldiği görülmektedir. O tarihe değin, müfredat denilince, okul ders cetvelindeki her bir derste işlenecek konuların başlıklarını içeren liste anlaşılıyordu. 1949 programında ise okulun bir eğitim süreci olduğu gerçeğinden

hareketle programın ve dersin genel, özel amaçları, hedefleri, öğretim stratejisi belirlenmişti. İkinci aşama ise ders kitabı yazarlarının bu programın amaç ve hedeflerine uygun eserler yazmaları, öğretmenlerin de derslerini aynı amaçlar doğrultusunda işleyebilmeleriydi. Fakat bu ikinci aşamadaki noksanlık ve başarısızlık, her zaman sürdüğünden doğru yaklaşımlı programlar hedeflerine ulaşamadı.

Eğitimci H. Hüsnü Cırıtlı bir yazısında "Anlamak sadece ilk okuma yazma öğretiminde değil, her insan için ömür boyu, hatta her ulus için, uluslararası ilişkiler için, turizm için sözkonusudur. Ulusal yaşamımızın çıkmazlarından biri de uluslararası ilişkilerimizle ilgilidir. Gerek ekonomide, gerek toplumsal işlerde sorunların asıl çözüm yeri ilköğretim tabanıdır. Üretimin de kamu iletişiminin de oluşum ve birikim yeri orasıdır..." diyor. ("İlköğretim", Cumhuriyet Devrinde Eğitim, İstanbul 1983, sayfa 261-279). Gerçi, İlk, Orta ve Lise programları, bu düşünceye yaklaşan ilkeleri her zaman içermişse de "mekteplilerin, okuyan insan, dünya ile toplumla, ülke sorunlarıyla ilgili kişiler olabilmeleri sağlanmıştır denilemez. [104] Ulusçuluk konusunda da yönetmelikler, programlar çok ileri ve (ideal çerçeveler çizmiş, hedefler göstermiştir. Örneğin, İlkokul Yönetmeliklerinde daima "Eğitimin ilk ve son amacı, çocukların ulusal hayata gereği gibi uyum sağlamalarıdır. Eğitimde Türklük ve Türk vatanı esas çizgidir" vb. açıklamalar yer almıştır. Hasan Ali Yücel 1943 yılı bütçe görüşmelerinde şöyle demiştir: "Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar o ölçüde bir vicdan ve kültür meselesidir..." Yücel 1939 Şûrasında da liseleri tanımlarken "Müsbet bilim zihniyetinin, millî kültürün ve hümanizm ruhunun hâl ve istikbâlini bu müesseseler tâyin edecektir " diyor, 1949'daki IV. Şûra'da ise dönemin Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, liselerin hayata değil yüksek tahsile aday hazırlayan çok yönlü kültür kurumları olduğunu vurguluyordu.

Netice şudur ki, Türkiye'de "Eğitim programı" yerine "öğretim programı" veya "ders programı" geçerli olmuş, bir başka deyimle "en genel'in yerini, en özel alagelmiştir". Eğitimci Fatma Varış, eğitim

programını şöyle tanımlıyor: "Bir eğitim kurumunun, çocuklar, gençler ve yetişkinler için sağladığı, millî eğitimin ve kurumun amaçlarının gerçekleşmesine dönük tüm faaliyetleri kapsar.

Öğretim, ders dışı ve kol faaliyetleri, özel günlerin kutlanması, geziler, kısa kurslar, rehberlik, sağlık vb. hizmetler ve fonksiyonlar bu çerçeve içine girer" (Prof. Dr. Fatma Varış, Eğitimde Program Geliştirme, Ankara Eğitim Fak. Yay. 1978, sayfa 17-19). Eğitim en kestirme yoldan "Bireyin davranışında istendik değişme ya da değişiklikler oluşturmak amacıyla yapılan ayrıntılı plân" olarak da tanımlanır. Bu demektir ki, analar, babalar, bir eğitim programını izleyen çocuklarında iyiye, doğruya, güzele dönük gelişmeler görmelidirler. Oysa Türkiye'de eğitim programından, ders ve basan anlaşılageldiğinden bu tür beklenti, hemen neredeyse olamamıştır. Batı kopyacılığındaki yüzeysellik, (örneğin, daha 1860larda Fransa'da "Leçons des choses" dersi var diye bizde de okullara "Eşya Dersi, İlm-i Eşya, Dürus-ı Eşya, Malumât-ı Nafia" gibi dersler konulması) uzun boylu yarar sağlamadığı halde, aynı yolda ısrar edilip Cumhuriyet döneminde de Yurttaşlık Bilgisi, Malumat-ı Vataniye vb. dersler okutulmuş, hocanın derste birtakım konular anlatmasıyla çocuklarda milliyet, hakimiyet, bağımsızlık, özgürlük, vicdan özgürlüğü vb. kavram ve duyguların gelişeceği umulmuştur. [105] Temeli özgürlük fikri olan ahlâk ilkeleri eğitim programlarımıza girememiştir. Yalnız 1940larda, Hasan Ali Yücel, klasik Batı eğitiminin temel kaynaklarının Türkiye'de de okunması sürecini başlatmış, liselerde "klasik kol" açtırtarak Latince öğretilmesine çalışmış; Tercüme Bürosu'nu kurdurmuştur.

Kuşkusuz amaç, hümanizmayı ve çok yönlü bir eğitimi ülkede yerleştirmekti. Ama Klasik kol, 1949'da kaldırıldığı gibi, Tercüme Bürosu da 1950'den sonra neredeyse çalıştırılmamıştır. (Resmen kapanışı 1966'dadır).

Okul kitaplarının revizyonu, 1945'ten beri yalnız Türkiye'nin değil, UNESCO'nun da gündemindedir. Halklar ve insanlar arasında fikrî yakınlaşmanın gerekliliği, bunun en etkili yolunun ise yetişmeleri sırasında gençlere yanlış izlenimler ve kanaatler vermemek olduğu,

dolayısıyla ilkin tarih kitaplarından yanlış yargılara neden olan olayların çıkartılması girişimleri, henüz sonuçlanmamıştır. Türk Hükümetlerinin muhtelif devletlerle imzaladığı kültür anlaşmalarında da "ders kitaplarının, aşağılayıcı, düşman tanıtla açıklamalardan arındırılması" cümlesi daima yer aldığı halde bu bile gerçekleşmemiştir. Programların ve ders kitaplarının hazırlanmasında, başlangıçta atılan, bir bakıma o dönemlerin mecburiyetlerinden, rejimlerinden kaynaklanan yanlışlıklar da ısrarla korunmaktadır. Örneğin, tarih program ve kitaplarının, siyasal ve askerî konulardan çatılmış yapısı gibi. Siyasi tarihle desteklenmiş, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel tarih örgüleri yerine, 1930'lardan beri üstün ırk, uygarlığın atası ırk tezleri öne çıkmış, bu yaklaşım 1950'den sonra da sürmüştür.

Öte yandan, 1942'de çıkartılan ve öğretmene, köy halkını yetiştirme, halkın kültürünü, köy ekonomisini yükseltme vb. önderlik görevleri yükleyen 4274 sayılı yasaya paralel, halk eğitimine dönük özel bir programın hazırlanması ve uygulanması şöyle dursun, 1946'dan sonra yaygın eğitim çalışmaları hız kesmiş, hatta bu yüzden IV. Şûra'da "Halk eğitimi örgütünün bulunmadığı, çalışmaların sınırlı, sistemsiz, yaz çizciliğe (bürokrasi ve kırtasiyecilik) yolaçar nitelikte olduğu" vurgulanmıştır. [106] 1951'de Türkiye'deki Halk eğitimi çalışmalarını değerlendiren Amerikalı Profesör W. Dickerman raporu da bu doğrultuda tesbitler içermektedir.

Savaş Yılları ve Sonrası

1939-1945 Dünya Savaşı buhranının, bu yıllardaki eğitime verilen önem bakımından bir şanssızlık olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte 1940'ta, 268.476.000 TL.lık genel bütçeden Millî Eğitime 17.796.000 TL. (% 6,62) bir pay ayrılmış, 1945'e değin pay ve oran yükseltilerek o yıl 603.405.000 TL'nın, 51.013.000 TL'sı (% 8.45) ayrılmıştır. Bu dönemde, İlköğretimdeki hızlı yapılaşma ve öğretmen kadrolarının arttırılması yükünün ise tamamen İl bütçelerine bırakıldığı unutulmamalıdır. Bu yıllarda Yüksek öğretim gençliği 16 binlerde, Liseliler 30 binlerde, Ortaokulların genel mevcudu 100 bini aşma noktasında, İlköğretimden yararlanan çocuklar da 1 milyona ulaşmıştır. Öyle bir noktaya gelinmiştir ki Başbakan Recep Peker 14.8.1946'da hükümet programını Meclis'te sunarken "Köylünün de katkısı ile 10 yıllık bir sürede okulsuz köy bırakılmamasının hedeflendiğini, kentlerde köy çocukları için yatılı bölge okulları açılacağını, okullara laboratuvarlar kazandırılacağını, her seviyede ve branşta öğretmen yetiştirmeye önem verileceğini ve Teknik Öğretimin geliştirileceğini rahatlıkla söyleyebilmiştir. Nitekim, 1946'ya kadar, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu ile Ankara Gazi Orta Muallim dışında branş öğretmen yetiştiren kurum yokken o yıl, İstanbul, Balıkesir Eğitim Enstitüleri açılmış, bu okullarda Toplu Dersler bölümleri de oluşturulmuştur. Ancak, Köy Enstitüleri'ne dönük ilgi, kent merkezlerindeki İlköğretmen Okullarından (eski Muallim Mektepleri) her nedense esirgenmiş, daha önce sayısı 20 olan bu okullar, 1943-44 öğretim yılında 11'e, toplam öğrenci mevcudu da 2.558'e düşmüştür. [107]

Türkiye'de, liselerin ve ortaokulların en verimli ve başarılı dönemi olarak da 1940lı yıllar gösterilir. Bunun da nedeni, okul sayılarının, öğretmen kadroları ile öğrenci mevcutlarının dengeye ve kaliteye ulaştırılmasıydı. Örneğin, 1949-50 öğretim yılına girilirken 406 ortaokulda, 4.364 öğretmen, 65.169 öğrenciyi (Her okula 11

öğretmen, 160 öğrenci), 83 lisede 1.931 öğretmen, 21,440 öğrenciyi (Her okula 23 öğretmen, 258 öğrenci) okutmaya hazırdı. Bu dengeler sonraki yıllarda bir daha yakalanamamış, eğitim ve öğretim aleyhine giderek bozulmuştur. Okul ortamlarının eğitime uygunluğu, öğretim kadrolarının da pedagojik formasyonları ve eğitime öncelik tanımaları, yine 1940lı yıllarda okuyanlar için bir şanstı.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin Batı dünyasında yer alması, çok partili demokratik hayata geçiş gündeme gelince, özerk Üniversite ve din eğitiminin okul programlarına girmesi gibi iki gelişme görüldü. 13 Haziran 1946 tarihli 4936 sayılı yasa ile İstanbul Üniversitesi, 1944'te Teknik Üniversite adını alan eski Yüksek Mühendis okulu, Ankara'daki fakülteleri bünyesinde toplayan Ankara Üniversitesi özerklik elde ettiler. Ama o yıllarda daha devrimci bir karakter sergileyen, öğretim üyelerinin bir bölümü de solculukla itham edilen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi'nin dışında bırakılarak özerklikten yararlandırılmadı. Buna karşılık, 1948'de Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1950'de de Siyasal Bilgiler Okulu birer fakülte olarak üniversiteye bağlandı.

1946'da çok partili rejim, Halk Partisi iktidarını, güçlü Demokrat Parti muhalefeti karşısında halka yönelik yeni birtakım ödünlere zorladı. O yılki CHP Kurultayı'nda okullarda din dersi okutulması önerildi. 1948-49 Öğretim yılında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına din dersi kondu. Sonraki yıllarda bu uygulama ortaokul ve liselere kadar yaygınlaştırılacaktır. 1949'da Ankara Üniversitesinde bir İlahiyat Fakültesi açıldı. 1948'de Millî Eğitim Bakanlığı'nca açılan, 10 aylık imam ve Hatip yetiştirme kurslarının yetersiz bulunması gerekçesiyle de, 1951'de 19 yıllık bir kapalılık döneminden sonra İmam-Hatip Okulları açılmaya başlandı. Mevcut İmam-Hatip kursları, ilkokula dayalı 4 yıllık birer meslek okulu oldu. 1955'te, bunlara 3 yıl süreli ikinci devreler (lise) eklenecektir. [108]

1940-1950 döneminde meslekî ve teknik öğretime, savaş sonrası sanayileşme ihtiyacına bağlı olarak eğilindiği, 1930larda sayısı 4O'ı bulmayan Meslekî ve Teknik okulların, 1946'da 200'ü aştığı (6 kat), öğrenci mevcudunun 5 binlerden 50 bine (10 kat) ulaştığı, bu

okullardaki öğretmen ve usta kadrolarının da 500'den 3 bine çıktığı (6) kat görülmektedir. Bir yanda, ortaokul ve liselerde "kalite" kaygısı ile sayıların yavaş artması güdülürken, meslekî ve teknik eğitimde, bir anda beliren vasıflı eleman ihtiyacını karşılayacak pratik ve kısa süreli yetiştirmeye öncelik verilmiştir.

Tablolar

A) Okuma-yazma nüfus ve oranları:

Yıllar	Genel nüfus	Okuryazar nüfus ve oranı
1935	16.158.018	3.296.235 (% 20.4)
1945	18.790.174	5.674.632 (% 30.2)
1950	20.936.590	7.244.060 (% 34.6)

Not: Sadrettin Celâl Antel, 1950-51 Öğretim yılında İstanbul Üniversitesindeki bir dersinde "Bizde okuryazar nisbeti % 20 kadardır. Diğer Balkan ülkelerinde % 70'i buluyor. 1935'te erkeklerimizin % 31,5'u, 1945'te % 39,5'u kızlarımızın ise 1935'te % 11,5'u, 1945'te de % 14,6'sı okuryazardı. Köylerimizin nüfusu, umumî nüfusun % 75'ini teşkil eder. Son zamanlara kadar köylerin 2/3'nde mektep yoktu. Halen 40 bin köyün yarısında mektep bulunmamaktadır" demiş. (Basılmamış Ders Notları, s. 27, "Umumî Tahsil Tablosu"). 1981'de yayınlanan Türkiye istatistik Yıllığı ve Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı adlı kaynakta da 1935'teki okuma-yazma oranı % 19,2, 1945'teki % 29,1950'deki de % 33,6 olarak gösterilmiştir.

B) İlkokullar:

Yıllar	Öğrenci	Okul	Öğretmen	Öğrenciler/ genel nüfus
1935-36	688.000	6 275	13.858	% 4,25
1940-41	956.000	10.596	17.245	% 5,4
1945-46	1.358.000	14.010	26.428	% 7,22

1949-50 1.591.000 17.106 34.821 % 7,6

Not: 10 yılda (1940-50) öğrenci mevcudunun % 70, Okul sayısının % 70, Öğretmen mevcudunun da % 100 oranında artışı, Köy Enstitülerinin devreye girmesi, köylerin okullaşması için alınan yasal ve idarî önlemlerle doğrudan ilgilidir. [109]

C) Resmi ve Özel Ortaokullar:

Öğrenci Öğretmen Öğrenci/Genel nüfus

Kız Erkek Toplam Bayan Bay Toplam Oranı Okul

Yıllar

1940-41 26.235 69.097 95.332 1.445 2.422 3.867 %0,5 252

1950-51 19.037 50.262 68.765 2.091 2.437 4.528 %0,3 440

D) Resmi ve Özel Liseler:

1940-41 5.981 18.881 24.862 434 1.110 1.544 %0,14 82

1950-51 4.643 17.526 22.169 834 1.120 1.954 %0,1

Not: Okul ve öğretmen sayılarının artışına karşılık ortaokul ve lise öğrenci mevcutlarındaki düşüş nedeni, savaş ekonomisinin getirdiği güçlüklerle okul yönetmeliklerinin ve imtihan sistemlerinin "eleyici" ilkelere dayalı oluşudur.

E) Meslekî ve Teknik Okullar:

Okul

Öğrenci 1938-39 1950-51

Öğretmen okulları, Köy Enstitüleri Erkek Sanat ve Teknik okullar Kız Sanat ve Enstitüleri Ticaret okulları Ziraat, sağlık, diğer meslek okulları

2.962 3.387 2.150 1.873 2.000

Toplam:

16.306 20.098 8.646 4.154 4.085

12.352

53.289

Not: Meslek ve teknik eğitim veren okulların sayısı, 1938'de 36, toplam öğretmen sayısı 507 iken, 1949'da 184 okul, 3,258 öğretmen bulunduğu saptanıyor.

F) Üniversite ve yüksek okullar:

Öğrenci

Yıl Kurum Sayısı Kız Erkek Toplam Öğretim üyesi

1949 20 4.000 22.400 6.400 1.336

YEDİNCİ BÖLÜM

[110]

Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

Demokratik bir devrimle başlayıp askerî bir ihtilâlle kapanan bu döneme, eğitime bağlanan umutların söndüğü, demokratik eğitimin yaygınlaşması beklenirken yeni yeni kökleşen eğitim felsefesinin terk edilip "bir müdür bir mühür!" ciddiyetsizliğinin başlatıldığı, oy kaygılarıyla plânsız ve hesapsız okulların açıldığı, buna karşılık iyileştirilmesi yoluna gidilmeyerek Köy Enstitüleri'nin kapatıldığı yıllar olarak bakmamak güçtür. Çok partili yaşam, halka ve kitleye dönük köklü, ama tepki çeken atılımlar için adeta bir fren olmuştur. Açılan yeni dönemin gösterişe dönük eğitim politikaları ne yazık ki 1960 sonrasında da sürüp gidecektir. Örneğin, 1951'de ülke genelinde gürültülerle İmam-Hatip okullarının açılışı, Müslüman halkın ihtiyacını karşılama gibi haklı bir gerekçe yerine, "dinsiz bir yönetimden kurtulma" demagojisine oturtulmuştur. Bu kötü başlangıç, ilköğretimin 1960'a değin ilgi odağı olmaktan uzak tutulması, Halkevleri'nin kapatılması Köy Enstitüleri'nin aynı akıbete uğraması, öğretmen kitlesine "solcu ve muhalif gözüyle bakılması, millî eğitim politikasının, kısa vadeli politik kaygılarla özdeşleştirilmesi ile sürmüştür. Bununla birlikte otuz yıldan beri oluşturulan sağlam temel ve eğitim gelenekleri yozlaşmayı önlediği gibi, sağduyulu kimi Bakanlar ve yöneticiler de her şeye rağmen birçok ilkeyi yaşatabilmişlerdir.

Demokrat Parti'nin onca suçlamalar yönelttiği CHP iktidarından devraldığı eğitim mirası 17.428 ilkokul, 1.617.000 öğrenci, 406 bağımsız ortaokul, 68.000 öğrenci, 88 lise, 22.000 öğrenci, Köy Enstitüleri'yle birlikte 326 Meslekî ve Teknik okul, 53.000 öğrenci, 34 Üniversite ve yüksek okul, 25.000 öğrenci, 7.200.000'i okur yazar (% 34,6) kabul edilen 20.936.590 genel nüfus, tüm okullara ve bu genel nüfusa kültür, sanat, meslek eğitimi vermekle yükümlü toplam 47.700 kişilik, eğitmenden profesöre kadar bir eğitim ordusuydu. [111] Türkiye, 1923-1950 arasında sayıları dörde katlamış, okur yazar

sayısını 1.400.000'den beş kat fazlasıyla 7.200.000'e ulaştırırken, genel nüfusa oranı 1/1100 olan öğretmen sayısını da dört kat arttırarak 1/440'a çıkartmış, ilk kez 40.000 köy sayısını aşan ve büyük çoğunluğu köy eğitimi için yetiştirilmiş bir kadroya sahip olabilmişti.

Yeni iktidar, 1940lardan beri işbaşında olan ve Millî Eğitim'i yönlendiren kadroları değiştirmekle işe başladı. Teknik eğitimin öncüsü Rüştü Uzel de, Köy Enstitüleri'nin kurucusu Tonguç'u da uzaklaştırılanlardandı. O sıradaki uluslararası esintiler, Türk-Amerikan yakınlaşmaları, klasik Batı örneği arayışları da sona erdirdi. Tüm bunlara rağmen iyi gelişmeler de oldu. Dönemin en güçlü Maarif Vekili sayılan Tevfik İleri'nin ilk bakanlığında (11.8.1950-6.4.1953), Amerikan patentli eğitim yaklaşımları geldi. Müsteşar Reşad Tardu, yeni dönemin mimarıydı. Türkiye'ye çağırılan Florida Üniversitesi Profesörü Kate Wafford, ile Boston Üniversitesi'nden W. Kvvaraceus ve Dickerman, 1951'de incelemeler yaptılar. Amerika'ya da 25 eğitimci gönderildi. İzleyen yıllarda da 600 dolayında eğitimci ve eğitim yöneticisi inceleme gezileri için gittiler, geldiler. Bu trafik, ülkeye yepyeni kavramlar, projeler taşımıştır: "Program Geliştirme", "Araç Geliştirme", "Beslenme Eğitimi", "Deneme Lisesi", "Fen Lisesi", "Barış Gönüllüleri", "Vakıf Bursları" bunlardandır. 1958'de kurulan Eğitim Millî Komisyonu da yapacağı çalışmalarda bir yanlışlığa düşmemek için(!) Japonya, Amerika, Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya ülkelerini kapsayan bir dünya turuna çıkmak zorunda kaldı.

Geriye Adımlar, Yeni Arayışlar

1948'de başlatılan ve köy şehir okullarının farklılığını kaldırmayı amaçlayan girişimlerin önemli bir adımı, 1950'de 3 sınıflı köy okullarının 5 sınıflı konuma getirilmesi oldu. [112]

5166 ve 5210 sayılı iki yasa ise, 1942'de çıkartılan 4242 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasası’nın koyduğu köylüye dönük okul yapımı yükümlülüklerini kaldırdığından ilköğretim hamlesinde gerileme yaşandı. Bu gerileyiş, Köy Enstitüleri'nin İlköğretmen okuluna dönüştürülmesi, Halkevleri'nin kapatılması, okuryazarlığın yaygınlaşmasını da olumsuz etkiledi.

1955'e doğru genel nüfus 24 milyonu bulduğunda, gerçi resmî rakamlar okuma-yazma bilenlerin oranını yüzde 40'a yaklaşmış gösteriyordu ama, 1950'deki okuma-yazma bilmeyen 13 milyonluk nüfusa 1,5 milyon daha eklenmişti. 1960'a gelindiğinde ise 27.800.000'lik genel nüfusun ancak yüzde 39'u olan 11 milyon insanımız okuma-yazma biliyor gözükürken, bu fırsattan yararlanamayanların sayısı 18 milyona yükselmişti. Oysa, okuma ve yazma bilmenin çok daha önem ve gereklilik kazandığı kentsel ağırlıklı toplum sürecine girilmişti. Bir başka kıyaslama ile Saltanat'ın Cumhuriyet'e bıraktığı 10 milyon dolayındaki "ümmî"ye mukabil, Cumhuriyet'in 40. yılına yaklaşılırken 20 milyon cahilimiz var demekti. Demokrat Parti döneminin, eğitim tarihimizdeki bir sorumluluğu bu sayıda somutlaşmaktadır. Öte yandan, sanki bir önceki dönemde milliyetçilik, halkçılık gözardı edilmiş gibi ya da CHP'nin bu iki ilkeye sol ideoloji pencerelerinden baktığı savıyla, ümmetçi-Türkçü ilkeler ortaya atılarak akılcı ve çözüm getiren politikalar yerine, duygusal ve kaderci yollar aranması da 1950-60 arası on yılının gündeminden eksilmemiştir.

İlköğretim ve okul öncesi eğitim düzeylerinde önemli bir çalışma, 1953'teki V. Millî Eğitim Şûrası kararlarına bağlı olarak 1948

Programı'nın bütünüyle ele alınmasıdır. Bu amaçla 1953-54 yıllarında Bolu'da ve İstanbul'da deneme ilkokulları açılmıştır. Ovide Decroly, Fanny Dann ve Effie Bathurst'in etkilerini yansıtan, köy okulları için ilgi odaklarını içeren, dönüşümlü köy okulu programının hazırlanması ve uygulanması Bolu'da gerçekleştirildi. Bu çalışmalarda, 1952'de Türkiye'deki köy okullarını inceleyen K.V. Wofford'un raporundan da esintiler vardır. [113] Öğrencilerin serbest bir atmosferde çalışmaları, sosyal faaliyetlere yer verilmesi, konu seçiminde ve aktarımında öğretmene esneklik ve inisiyatif tanınması bu yeni sistemin özüydü. Ama deneme okulları, devamlı ve sistematik bir değerlendirme yaklaşımıyla birer program geliştirme laboratuvarı içeriği kazanamadı. İlköğretimde gündeme gelen ikinci bir yenilik 4. ve 5. sınıflarda, Coğrafya, Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin "toplum ve ülke incelemeleri", Tabiat Bilgisi, Tarım, Aile Bilgisi derslerinin de "Fen ve Tabiat Bilgileri" adı altında birleştirilmesidir. Yedi yıl süren ve "denemeliği" daha ziyade kâğıt üzerinde kalan bu çalışmalara paralel "temel kaabiliyet testleri" de 1957-61 arasında uygulanmıştır. Fakat asıl değerli sonuç, 1954-1955 Öğretim yılından itibaren esnek çerçeveler içinde yürütülen ve deneysel mahiyette olan faaliyetlerin, 1961'de yenilenecek olan İlkokul Programına önemli bazı yenilikleri katmış olmasıdır.

Yönetim, İlköğretim çağındaki nüfusun tamamına yetecek okul ve öğretmeni sağlayamamanın yarattığı sorunu çözebilmek için, - Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilatı'na alternatif de bulunamadığından - Silahlı Kuvvetler'in imkânlarına başvurmuş, 15 Nisan 1959'da, Kara, Hava, Deniz ve Jandarma Komutanlıkları'na bağlı 2 ay süreli "Okuma Yazma Taburları" kurulduğu gibi, 1952'de kapatılan Halkevleri'nin yerine de kitle eğitimi amacına dönük olarak Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Halk Eğitim Bürosu kurulmuş, bu büro aracılığı ile kasabalarda Halk Eğitimi Merkezleri, köylerde de Halk Okuma Odaları açılmaya başlanmıştır. Bu örgüt, 1960'ta Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü adı altonda yenilenecek ve Türkiye'deki yaygın eğitim faaliyetlerinin beceri kurslarına ağırlık veren evresi başlayacaktır.

1930lu yıllarda önce kent okullarında, sonra da köy ilkokullarında kaldırılan din derslerinin Şubat 1949'da CHP Hükümetince "program dışı ve ebeveyn isteğine bağlı" olarak ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına konması ardından, DP yönetimi iktidara gelişinden altı ay sonra Kasım 1950'de Din Dersleri'ni program içine almış ama çocuğun bu dersi izlemesi kararını yine ebeveyne bırakmıştır. [114]

(Okullara zorunlu Ahlak dersinin konulusu 1974-75 CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, Din Dersi ile Ahlak Dersi'nin birleştirilip ilkokuldan liseye kadar zorunlu ders durumuna getirilmesi 1982-83 öğretim yılında Askerî Yönetim zamanındadır). 1956-1957 Öğretim yılında da ortaokul ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına Seçmeli Din Dersleri konulmuştur. (Lise ve Dengi okullara Seçmeli Din Dersleri konulması 1967-1968'dedir).

1930'larda herhangi bir yasal önleme başvurulmaksızın, öğrenci yazılımlarının giderek düşmesi sonucu kendiliğinden kapanan İmam-Hatip Okulları, aynı biçimde yasal bir düzenlemeye gerek duyulmadan, 1951 ve sonraki yıllarda açılmaya başlamış, ilkin İstanbul, İzmir, Konya başta olmak üzere 7 il merkezinde açılan bu kurumlar için, İlim Yayma Cemiyetleri aracılığı ile geniş yardım ve katilim kampanyaları gerçekleştirilmiştir. İki devreli (ortaokul-lise) meslek okulu konumundaki bu kurumların birinci devreleri 4, ikinci devreleri 3 yıldı.

1959'da, gerek bu okullara meslek dersi, gerekse ortaokullara Din Dersleri öğretmeni yetiştirmek için İstanbul'da ilk Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı. 4 yıllık olan bu kurumların diğerleri, Konya, Kayseri, İzmir ve Erzurum gibi bölgesel merkezlerde, yüksek din eğitimi ve öğretimi için elverişli kentlerde kuruldu. Buradan mezun olanlar, Diyanet İşleri Bakanlığı'nın müftülük ve vaizlik hizmetlerine de atanmaktaydılar.

Bu gelişmenin, DP aleyhine değerlendirilmesi mümkün değildir. Ama, durum, bir olumsuz gelişme ile aynı zamana rastladığından haklı tepkilere ve eleştirilere konu olmuştur. Hemen hatırlanacağı üzere olumsuz gelişme, Köy Enstitüleri'nin kapatılmasıdır. 1953'te,

programı son bir, kez daha değiştirilen ve kuruluş amaçlarından bütün bütün uzaklaştırılan bu kurumlar, 27 Ocak 1954 tarihli 6234 sayılı yasa ile birer ilköğretmen okuluna dönüştürülmüştür. Öğretim süresi 6 yıl ve ilkokula dayalı olan bu yeni ilköğretmen okullarına, her yıl imtihanla ve yüzde 75'i köy ilkokulu mezunlarından" öğrenci alınması hükme bağlanmıştır. [115]

Bunun acısı ve kötü sonuçları 1960'a değin örtbas edilmiş, ancak 27 Mayıs'tan sonra, doğan açığı süratle kapatabilmek için 11 Ekim 1960'ta 97 sayılı yasa ile Üniversite ve yüksek okul mezunları, başka kurumlardan mezun olanlar, yedeksubaylığa alınmayarak yedeksubay öğretmen sıfatıyla Millî Eğitim Bakanlığı'nın emrine verildiği gibi, 5 Ocak 1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile de ortaokul ve dengi okul mezunlarından 18 yaşını tamamlamış olanlara kurs görmek şartıyla muvakkat öğretmenlik, lise ve daha yüksek okul mezunlarından istekli olanlara da meslek derslerinden ve bunların uygulamalarından imtihana girmek kaydıyla öğretmenlik yolu açılmıştır.

Nihayet 18 Temmuz 1963'te de 291 sayılı kanunla askerliklerine karar alınmış ilköğretmen okulu mezunlarının temel askerlik eğitiminden sonra Millî Eğitim kadrolarına verilmesi sağlanmıştır. Ancak bu önlemlerledir ki, 1960'ta yüzde 39'a gerileyen okuryazarlık oranı 1965'te yüzde 48 düzeyine çıkartılmış, okullardaki büyük öğretmen açığı da iyi kötü onarılmıştır. Dernekler aracılığı ile ve ilk zamanlar gayriresmî tarzda, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na da tamamen aykırı biçimde ortaya çıkan Kur'an Kursları ise hafızlık tâliminin ve konsantrasyonun daha verimli olabilmesi için, küçük yaştaki ve zorunlu ilköğretim çağındaki çocukları kaçak olarak almayı amaçlamış, böylece devlet ilkokullarında okuma hakkını yitirenler "medrese"de okuduklarına inandırılarak avutulmuşlar; Arapça okur fakat yazamaz, Türkçe ne okur ne yazar ilginç bir zümre ortaya çıkmıştır. Bunlardan çoğu, kadrolu imam ve müezzin olabilmek için dışarıdan ilkokul bitirme sınavlarına girmek zorunda kalmışlardır. Bu zümre ile, İmam Hatip mezunları arasında da daha o yıllarda karşılıklı suçlamalarla bir rekabet doğmuştur.

Orta Öğretimde önceki dönemin "nitelik" kaygısı bir tarafa itilip "nicelik" kaygısı öne çıkmış gözükmektedir. Örneğin, 1949'daki IV. Şûra'da Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun "Lisenin hedefi nedir? Lise, ortaokul gibi, yüzde 70'i hayata atılacak yüzde 30'u yüksek tahsile devam edecek talebe yetiştiren bir müessese midir? Lise bu değildir. Lise hiç değilse nazarî olarak mezunlarının tamamı yüksek tahsile gidebilecek bir müessesedir" açıklaması bir tarafa bırakılıp en küçük yerleşim merkezlerinde bile plansız, binasız, kadrosu yetersiz, donatımsız liseler açılarak umudunu üniversiteye bağlayan milyonluk işsiz gençler ordusunun kapısı aralanmıştır. [116]

Dönemin birkaç iyi uygulaması özel programlı lise yeniliğinde görülüyor. 1953-1954 Öğretim yılma rastlayan ve orta dereceli okullarda program geliştirme kapsamında yer alan bu uygulamaların en başarılı örneği İstanbul Atatürk Kız Lisesi'nde gerçekleştirildi. II. Dünya Savaşı sonrasında hızla artan nüfusa ve eğitimde demokratizasyon kavramına bağlı olan yenilik, Türkiye'de 1953'te gündeme geldi. Hazırlanan Deneme Okulu Program Taslağı adı geçen lisede 1955-56 öğretim yılında uygulamaya kondu. Bunu, Ankara Bahçelievler Lisesi izledi. Ford Vakfınca desteklenen çalışmalarla 6 Erkek Koleji de deneme okulları listesine alındı. Bu okulların tek ya da çok amaçlı olabilmesi esnekliği öngörüldü. Ama ilke olarak okul programlarının amaçlarını, öğretim metodlarını, öğretilen konulan, öğrenme zevkini, öğrenciyi çalışmaya yönlendirmeyi, öğretmeni işbaşında yetiştirmeyi denemek gözetildi. İstanbul Atatürk Kız Lisesi'nde uygulanan programın ders dağıtım cetvelinde orta kısım için, haftada toplam 27 saat ana dersler ile 8 saat özel dersler olmak üzere 35 saat çalışma vardı. Türkçe, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi, Matematik (A ve B kurları), Beden Eğitimi, Din Dersi, Rehberlik, Serbest Çalışma; ana dersler kapsamındaydı, 8 saat özel dersi öğrenci her yıl kendisi seçerdi. Bunlar; Almanca, Fransızca, İngilizce, Resimiş, Biçki-dikiş, Müzik, Yemek Pişirme, Ev İdaresi, Çocuk Bakımı, İlk Yardım ve Daktilo idi. Lise sınıflarında ise öğrenci; Türk Dili ve Edebiyatı, Sosyal İncelemeler, Coğrafya, Tarih, Psikoloji ve Sosyoloji, Cebir, Geometri, Genel Fizik, Genel Kimya, Biyoloji, Yabancı Dil (A-B-C kurları), Millî Savunma, Rehberlik "ana

dersler" zümresini, Türk Folkloru, Arkeoloji, Eski Edebiyat Metinlerini İnceleme, Sanat Tarihi, Yabancı Dilde Edebiyat, Ekonomik Coğrafya, Felsefe, Mantık, Jeoloji, Astronomi, Daktilografi, Fizyoloji, Laboratuvar Saati, Teknik Resim, Ruh Sağlığı vb. "özel dersler"den, 2 veya 3'ünü seçerdi. Ölçme ve değerlendirmede, Otis Beta genel kabiliyet testi, Temel Kabiliyet testi, program testleri uygulandı. Fakat tüm bu girişimler, yaygınlaştıramadığı gibi, deneme okulları da bir süre sonra Fen Lisesi veya Anadolu Lisesi programlarına yönelmişlerdir. [117]

1951-1954 arasında genel liselerde öğretim süresi 4 yıla çıkartılmış, buna karşılık olgunluk sınavları kaldırılmıştır. 1954-55 öğretim yılında yeniden 3 yıla dönüldüğünde ise olgunluk sınavı konmamıştır. Lise Müfredatı, 1957'de yeni baştan düzenlenmiş, derslerde ve konularda önemli bir değişikliğe gidilmemekle birlikte, eğitimde ileri ülkelerin programları örnek alınmaya çalışılmıştır. Bunlardan birçoğu (örneğin Türk Dili ve Edebiyatı) aradan 35 yıl geçmesine rağmen hâlâ yürürlüktedir.

1956'da çıkartılan 6660 sayılı "Güzel Sanatlarda Fevkalâde İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Kanunu" bu alandaki ihtiyaca cevap vermiştir. Öte yandan, Orta Öğretimdeki fırsat eşitliği dengesinin, 1955'te, ülkenin Batı bölgeleri lehine giderek daha çok bozulduğu, bunda da politik yaklaşımlardan daha ziyade ailelerin sosyo-ekonomik yapısının, bölgesel kalkınma imkânlarının rol oynadığı görülmektedir. Liselerin, küçük ve seçkin bir azınlığın okulu olmaktan çıkıp ortaokullarla beraber kitle öğretimine yönelmesi, Öğrenci kompozisyonlarının değişmesi ve her tipten ailelerden gelen öğrencilere açılması, bunun sonucunda da lise ve ortaokullarda zihin, yetenek, motivasyon, değer yargıları ve davranış bakımından daha zengin bir çeşitliliğin ortaya çıkması 1955'ten sonradır.

Bundan dolayıdır ki 1960'lardan başlayarak "seçkin azınlık" olmak özlemini koruyan ailelerin öncülüğünde hızlı bir akım; Özel Okullar, Anadolu Liseleri heveslerini kamçılayacaktır. Yine, 1950lere gelinceye kadar liseler yüksek öğretime öğrenci hazırlama amacında

iken ve 1960'a kadar da her lise mezununun bir yüksek öğretim programı seçebilmesi imkânı varken, 1950-60 arasındaki kaliteyi gözardı eden okullaşma çabaları, üniversite ve yüksek okulların kapasitelerini birkaç misli aşan lise mezunlarının birikimine neden oldu. [118]

1940-50 arasında meslekî ve teknik orta öğretime önem verilmesine karşılık 1950 sonrasında, klasik ortaokulların hızla artışı; teknik okulların aleyhine oldu. Bu, yalnız okul sayılarında değil, okul programlarında da kendini göstermiştir. 1956-1957 öğretim yılından itibaren meslek ortaokulları bir bakıma, iş programları ağır basan birer ortaokul kimliği kazandı.

1950’li yılların sonlarında, öğretim sistemlerinin ve kurumlarının, halkın eğilimlerine göre yönlendirilmesi süreci başlatılınca, üniversite ve yüksek okulların da bölgelere yaygınlaştırılması kaçınılmazdı. 1955-57 arasında 4 yeni Üniversite ve birçok Yüksek okul açıldığı bilinmektedir. Ege Üniversitesi (1955), Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955), Ortadoğu Teknik Üniversitesi (1956), Erzurum Atatürk Üniversitesi (1957), 1959'da ise İstanbul, İzmir, Ankara ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, Bursa, Buca Eğitim Enstitüleri, öğretime açıldı. Ancak, DP İktidarı, 1946'da özerklik elde eden İstanbul ve Ankara üniversitelerinin tutumlarından duyduğu rahatsızlık sonucu yeni üniversitelere özerklik vermedi. Hatta, 1954'te Millî Eğitim Bakanını, ilgili Üniversite Senatosundan görüş almak şartıyla öğretim üyelerini görevden alma yetkisiyle donattı. Bundan dolayı da 1950-60 dönemi Üniversite çevrelerinin en ziyade rahatsızlık duyduğu yıllar olmuştur.

Beşinci ve Altıncı Eğitim Şûraları

5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında toplanan V. Millî Eğitim Şûrası'nın gündeminde "Okul Öncesi Eğitim ve Öğretim", "İlkokullarda Sağlık konusunda alınması gereken önlemler", "Özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi", "İlköğretim ve Eğitim Yasası tasarısı ve İlköğretimin planlanması", "İlkokul Programı", "Yeni ilkokul yönetmeliği", "İlkokullara Öğretmen yetiştirme ve yeni ilköğretmen okulu programı" vardı. On gün boyunca komisyonlarda ve genel kurulda tartışılan bu gündemden, ancak sekiz yıl sonra gerçekleşen hayırlı bir sonuç çıkmıştır ki, o da 6 Ocak 1961'de Millî Birlik Komitesi'nce yasalaştırılan 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'dur. [119]

18-23 Mart 1957'deki VI. Şûra'da, Meslekî ve Teknik Öğretimle Halk Eğitimi tartışılmış, Enstitülerin 3 yıla çıkartılması, ortaokul (birinci devre) kısımlarında, genel ortaokullardakine denk kültür verilmesi vb. eğitimimizin ikinci ve üçüncü sıradaki sorunları konuşulmuş; Halk Eğitimi alanında ise "gönüllü eleman yetiştirilmesi", "Görme Ve işitme yolu ile eğitim", "Köycü Kardeş Kolları", "Ordunun ve öteki Bakanlıkların yardımı" gibi, çoğunun gerçekleştirilemeyeceğini, gündeme getirenlerin de bildiği hususlar irdelenmiştir.

Tablolar

A) İlköğretim:

Yıllar Okul Öğretmen Öğrenci Öğrenci/Genel Nüfus

1950-1951 17.428 35.871 1.616.626 12

1955-1956 18.724 43.721 1.996.202 12

1960-1961 24.398 62.526 2.866.501 9,6

B) Ortaokullar:

1950-1951 440 4.528 68.765 0,3,2

1955-1956 573 7.305 133.000 0,5,5

1960-1961 716 13.269 318.138 1,3

Not: (A) ve (B) sayıları kıyaslandığında, dönemin sonlarına doğru öncelikle ilköğretimde artması beklenen oranın düştüğü; ortaokul düzeyinde ise arttığı görülmektedir. Başbakanlık istatistik Umum Müdürlüğü'nün 1961 Bültenindeki verilere göre, 1957-58 öğretim yılı itibariyle ilköğretim, çağındaki 3.318.000 nüfustan 1.038.779'u okulsuzluk ve öğretmensizlik yüzünden okuma hakkından yoksun kalmıştır. Bunların 917.524'ü köylerdedir. Aynı sırada kent ve kasabalardaki toplam 1.988 ilkokulda 17.917 öğretmen, 823.947 öğrenciye eğitim verirken (45 öğrenciye 1 öğretmen, 414 öğrenciye 1 okul), 18.785 köy okulunda, 30.909 öğretmen, 1.455.254 öğrenci bulunmaktadır (47 öğrenciye 1 öğretmen, 77 öğrenciye 1 okul). Eğitim tarihimize "Bir müdür, bir mühür" deyimi, bu sıralardaki rastgele ortaokul açılışlarıyla yerleşmiştir. Uydurma, basit bir bina, deneyimsiz bir yönetici ve eline de bir mühür yeterli görülmüş, dışarıdan toplama öğretmenlerle, laboratuvarsız, kitaplıksız, araçsız ve gereçsiz garip bir "ortaokul tipi" yaratılmıştır. On yılda, ilköğretimdeki okul, öğretmen ve öğrenci artışlarının yüzde 70lerde kalmasına karşılık, Ortaokul düzeyinde sayıların, okullarda iki katı, öğretmen kadrosunda yüzde 120, öğrenci mevcudunda da yüzde 400 artması buna bağlıdır. Ama düşen kalite ve giderek ciddiyet kazanan verimsizlik, 1990'ların eğitimini bile etkileyecek boyutlarda sürüp gitmiştir. [120]

C) Liseler:

Yıllar Okul Öğretmen Öğrenci yüzde

1950-1951 88 1.954 22.169 0,1

1955-1956 95 1.673 30.995 0,1,3

1960-1961 194 4.2.97 5.632 0,2,7

D) Öğretmen Okulları; Meslekî ve Teknik okullar:

1950-1951 326 4.430 53.289 0,2,5

1955-1956 415 4.693 106.153 0,4,4

1960:1961 530 4.697 128.330 0,4,5

E) Yüksek Öğretim:

Kurum	Sayısı	Toplam Öğrenci	oranı
1950-1951	34	25.000	0,1,1
1955-1956	40	37.000	0,1,5
1960-1961	55	65.000	0,2,3

Not: Üniversite ve yüksek okullar, 1950-1955 döneminde genel liselerden mezun olanlarla, Meslek ve Teknik öğretim görüp lise fark imtihanı verenlerin tamamını alabilecek bir kapasiteye sahipken, 1955'den sonra durum değişmeye başlamış; 1960'ta Yüksek öğretimin kapasitesi 65 binde iken liselerdeki öğrenci mevcudu 75 bini aşmıştır. Meslek ve Teknik öğretim görenlerin en az yüzde 20'sinin (22 bin dolayında) de yüksek öğrenimi amaçladığı ve ayrıca Yüksek öğretimin, 3 yıllık ortaöğretime göre daha uzun süreli olması (3-4-5 ve 6 yıl) hesaba alındığında dar boğaza nasıl girildiği daha net görülecektir.

F) Millî Eğitime Genel Bütçeden ayrılan ödenek:

Yıllar	Genel Bütçe	Millî Eğitim	Oran (yüzde)
1950	1.487.209.000	176.000.000	11,8
1955	2.940.727.000	372.358.000	12,6
1960	7.281.695.000	943.200.000	12,9
1961	8.678.703.000	1.298.394.000	14.9

[121]

SEKİZİNCİ BÖLÜM

[122]

1960-1990 için Genel Bir Değerlendirme

"Aş taşınca kepçeye paha yetmez" (Türk Atasözü)

Eleştirel tarihçilik noktasından, eğitimimizin 1960-1990 arasında geçirdiği evreler ve yaşadığı olgular henüz irdelenemez. 27 Mayıs'tan sonra esen olumlu hava; izleyen koalisyonlu yıllardaki arayışlar; ilk kitlesel öğrenci eylemlerinin, öğretmen boykotlarının 1971'e değin getirdikleri ve götürdükleri; okul, öğretmen ve öğrenci kalitelerinin erozyona sürüklendiği, öğretim kurumlarında çalkantı ve anarşinin yaşandığı 1975-1980 yılları; 12 Eylül Dönemi ve sonrası; geleceğin araştırmacılarına sayısız doküman bıraktı. Fakat şu gerçek ki, bu otuz yılın belgelerine eğilenler ne kadar iyimser ve objektif olsalar da eş zamanlı evrensel eğitim gelişmelerinin yanında, Türk millî eğitiminin giderek kalite yitikliğine uğradığını, bir iç acısıyla saptamaya mecbur olacaklardır. Bu gerçeğin gerisindeki asıl neden ise 30 yılda genel nüfusunu yüzde 250 arttıran ve okul çağı nüfusunu 20 milyonun üzerine çıkartan ülkenin demografik yapısıdır.

İşte o vakit akla gelen, yukarıdaki Türk atasözüdür!

1850lerde başlayan eğitim çabaları, yine bu son 30 yılda, barış gönüllülerinden, yedeksubay öğretmenlerden, hızlandırılmış) öğretim gülünçlüklerinden, kırk yılda aşılamayan okuryazarlık kördüğümünü dört ayda aşabilme safdilliğinden medetler umarak hedefleri kovalarken daima daha geriye düşmüş; eğitimimiz onca ilginç deney yaşamasına rağmen şartlarına uygun modelleri yakalayamamıştır.

Bütün bu çalkantılar arasında, oturmuş birçok ilkeleri, yöntemleri, disiplinleri terk ettiğimiz de reddedilemez. Örneğin, ilkokul, ortaokul, lise bitirme sınavlarının kaldırılması, Türkçe'nin bir baraj dersi olmaktan çıkartılması, okullardaki yığılmaları önlemek için "reform" denilerek yönetmeliklerde yapılan değişiklikler; üniversitelere

ortaokul düzeyinde Türkçe dersi konulması gibi düşündürücü sonuçlar getirmiştir. Her yüzeysel ve yapay deneme, topluma "Millî Eğitimde reform!" olarak tanıtılmış; ama hiçbiri, şartlarımıza uygun, kalıcı, verimli, başarıyı arttırıcı yenilikler getirmemiştir. Bunda da gelip geçici bakanların "az zamanda çok işler yapmış olmak" hevesleri vardır. 1920-1960 arasında 27 Bakanla temsil edilen Millî Eğitim, 1960-1990 arasında da bir o kadar bakan görmüş; hükümetler daha sık değişmiştir. Yönlendirici üst düzey kadrolar ise, 1960'lara kadarki tasfiyelerden sonra, ülkenin eğitim sorunlarına vakıf olanlardan ziyade, politik, bölgesel yakınlık ve ilişkilere göre doldurulduğundan, bakan trafiğindeki hızlılığa koşut bir bürokrat trafiği de kaçınılmaz olmuştur.

1961'e girilirken ilkokuldan üniversiteye kadar 3.400.000 dolayında öğrenci 26.000 okulda eğitim imkânı bulurken (genel nüfusun yüzde 12'si), 1990'da gerçi, 64.000 okulda 12.600.000 öğrenci (genel nüfusun yüzde 22'si) okuma fırsatı elde etmiştir ama bu sayı ve oran, okuma yoksunu çağ nüfusunu azaltmadığı gibi, okuyanların da çağdaş eğitim-öğretim görebildiklerini ifade etmemektedir. Bu husus; 1976'dan beri Millî Eğitim Bakanlığının görev ve yetkilerinin tanımında geçen "Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk devrimlerine ve Anayasa'nın başlangıcında ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine bağlı, kaderde, kıvançta, tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde millî şuur ve ülküler etrafında yetiştirmek" savı açısından ayrıca düşündürücüdür. [123]

Yedinci - On Üçüncü Eğitim Şûraları

1960 sonrası yönetimlerinin, yoğunlaşan, sorunlara çözüm bulur umuduyla Millî Eğitim Şûrası'nı toplantıya çağırdığı görülmektedir: 5-15 Şubat 1962'de; tüm yurtta eğitim ve öğretimin belli bir sistem içinde yaygınlaştırılması, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun belirlediği biçimde ilköğretimin ve ortaöğretimin düzenlenmesi, yaş ve beceri düzeylerinin her eğitim-öğretim kademesinde dikkate alınması, öğretimde, çevrenin ekonomik özelliklerinin de göz önünde bulundurulması ve ortaokullarda, zorunlu derslerin yanına seçmeli dersler de konması, ortaokul sonrası için okul yönetimlerinin velilere yöneltme tavsiyesinde bulunması, tek amaçlı lise yerine, ortaokula dayalı çok amaçlı lise programlarının hazırlanması, lise ve dengi meslek okullarını bitirenlerin, tek elden yönetilecek, çeşitli olgunluk sınavlarından geçirilmeleri; Kız Teknik öğretiminin, çevrenin yaşama koşullarını geliştirici yönde ve sanat zevki verecek tarzda belirlenmesi; Erkek Teknik öğretiminin amacının, ülkenin teknik alandaki insan gücü ihtiyacını karşılayacak biçimde düzenlenmesi; Eğitim Enstitülerinin tüm bölümlerinin üç yıla çıkartılması; 28 Eylül-3 Ekim 1970'de; "Eğitim sisteminin toplum ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduğu, ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedef alan bir eğitime ihtiyaç bulunduğu" vurgulanarak biri diğerine bağlı üçlü sistemin (ilköğretim-ortaöğretim-yükseköğretim) sağlıklı bir yapıya kavuşturulması; ilköğretimin 222 sayılı yasanın öngördüğü tarzda ıslahı; ortaöğretimin genel kültür ve yurttaşlık eğitimi veren, öğrencileri ilgi ve yeteneklerine göre yönlendiren iki devreli konumda düşünülmesi; programlar arasında yatay ve dikey geçiş imkânlarının hazırlanması; küçük yerleşim birimlerinde çok amaçlı (genel, mesleki ve teknik programların yan yana uygulandığı) liseler açılması; 24 Haziran-4 Temmuz 1974'te; Millî Eğitim Temel Kanunu'nun getirdiği esasların irdelenmesi; buna bağlı olarak, ortaokulun, ilköğretimin ikinci kademesi sayılması; ortaöğretimde hem mesleğe hem yüksek öğretime, bir yönüyle de hayata ve iş alanlarına hazırlayan

programlara yer yerilmesi; ortaöğretimde ders geçme ve kredi sisteminin uygulanması (bu satırların yazıldığı 1991'de bu konu yine gündemdedir); öğrenci akışında, ölçme ve değerlendirme işlemlerinin ilkelere bağlanması; bakanlık merkez ve taşra örgütlerinin yeni okul sistemi bütünlüğüyle bağdaşacak tarzda yeniden ele alınması; 23-26 Haziran 1981'deki X. Şûra'da; eğitim programları, öğrenci akışını düzenleyen kurallar; okul öncesi eğitim, Temel Eğitime başlama yaşının 7'den 6'ya indirilmesi (uygulamaya 1983-1984 öğretim yılında başlanmıştır); 8-11 Haziran 1982'de; öğretmenlik ve sorunları; 18-22 Temmuz 1988'de Türk Eğitim Sistemi, yüksek öğretim, öğretmen yetiştirme, eğitimde yeni teknolojiler, Türkçe ve Yabancı Dil eğitimi-öğretimi; eğitim finansmanı, öğretim programları; nihayet 15-19 Ocak 1990'daki XIII. Şûra'da da yaygın eğitim konuları ele alındı. [124] Şûralar, millî eğitimin gerçek ve çok boyutlu sorunlarına çözümler aranan geniş kapsamlı birer forum olmakla birlikte, onca heyecana, yükselen tansiyona, oluşturulan ortak görüşlere ve kararlara rağmen, her seferinde "öncekilerde varılan kararların uygulamaya konulmadığından yakınıldığına göre" fiilî sonuçlar bakımından kısır kalmaktadır. Yine, alınan kararların davranışa dönüştürülmesinde okul ve öğretmen için hedefler gösterilmediği için, örneğin, "öğrencilerin beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı yetiştirilmeleri" gibi, Millî Eğitim Temel (Madde: 2), Yüksek Öğretim (Madde: 4) kanunlarına dahi giren kimi kararlarının, nasıl ve hangi vasıtalarla gerçekleştirileceği havada kalmaktadır. Öte yandan 1982'deki XI. Şûra'da "Eğitim hizmetindeki öğretmen ve eğitim uzmanlarının durum ve sorunları" tek maddelik gündeminin uzun uzun tartışılması, Türkiye gerçeklerine göre öneriler getirilmesi, öğretmenlik standartlarının ortaya konulması; hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle geçiştirilemeyecek bu sorunun bir bütün olarak ele alınması; öğretmenlik davranışının, özel bir meslek bilgisi programıyla kazandırılabileceği ve Hizmetiçi Eğitim Dairesinin çalışmalarının yetersiz kaldığı vurgulamaları da somut ve inandırıcı teşebbüslere dönüşmedi.

Her derecedeki eğitim kurumu için "millî", "genel", "özel" amaçlar belirlenmesi, 1940'lara kadar gider. Örneğin 1948 İlkokul Programındaki "İlkmektebin başlıca maksadı, genç nesli faal bir hâlde hayata intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek" gibi. Çoğu zaman da amaçların dayanağı düsturlar, parti programlarında yer almıştır. "Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, lâik ve inkılâpçı vatandaşlar yetiştirmek" gibi... Eğitimin amaçları kalkınma planlarında da vurgulanmıştır. Birinci Beş Yıllık Plandaki "Eğitim, kalkınmanın en etkili aracıdır. [125]

Eğitimle davranışları değiştirmek, yaratıcı gücü arttırmak, kişilere yeteneklerine göre yetişme olanağı vermek, insanlara doğal ve toplumsal çevrelerini tanıtmak"; İkinci Beş Yıllık Plandaki "...vatandaşların refah ve mutluluklarını arttırmak, kültür değerleri korunarak eğitim vermek..." vb. gibi.

13 Ekim 1972'de belirlenen Millî Eğitim Reform Stratejisi ise, 14.6.1973'te 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun çıkmasına kaynak olmuştur. Kanunun 1. maddesi "Türk millî eğitiminin düzenlenmesinde esas olan amaç ve ilkeler, eğitim sisteminin genel yapısı, öğretmenlik mesleği, okul bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri ve devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğu ile ilgili temel hükümleri bir sistem bütünlüğü içinde kapsar" diyor. Bununla en azından, okul binalarının, öğrenci çalışma vasıtalarının (sıra, masa, tahta, laboratuvar, kitaplık, okul gereçleri vb.) normalize edilmesi, sağlık ve pedagojik şartların uygun düzeye getirilmesi, öğretmenlerin, eğitim mesleğinin "ehli" olmaları hedeflenmiş gözüküyor. 14. madde de, eğitim kurumlarının yer, bina, tesis ve ekleri, donatım, araç-gereç ve kapasiteleri ile ilgili standartların önceden tesbiti ve optimal büyüklüklerde kurulması, verimli çalıştırılması hükme bağlanmış, 53. madde ile de eğitim teknolojisi, program ve metodların yenileştirilmesi, geliştirilmesi büyütülmüştür. Bu yasanın, 1983'te çıkan 2842 sayılı kanunla değişik 2. maddesinde ise "Atatürk milliyetçiliğine, bağlı, Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî, kültürel değerlerini benimseyen, koruyan, geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve

daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan millî, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan T.C.'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar yetiştirmek; beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı... vs." denilmiş. Hizmetin ve ortamın nasıl sağlanacağı, kaynakların nerelerden temin edileceği belirtilmediğinden; sırf yasalara "en iyi ve edebî" şeylerin konulmasındaki hikmeti hükümet uyarınca daha böyle nice madde kolayca öngörülmüş. [126]

Yasa, Türk dilinin her kademede öğretilmesini vurguladığı gibi (10. Madde), Türk çocuklarının iyi birer vatandaş olabilmeleri için, gerekli bilgi, beceri, alışkanlık ve davranışları, millî ahlâkı edinmeleri, ilgi, istidat ve kaabiliyetleri yönünde yetişmeleri zaruretini de (23. Madde) ihmal etmemiştir. 18. ve 19. maddelerde eğitim sistemi "örgün" ve "yaygın" olarak iki ana bölüme ayrılarak örgün eğitimin; Okul Öncesi, İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim kurumlarını kapsaması öngörülmüştür.

Bu kanunun en çarpıcı yanı ise kuşkusuz 4-17. maddelerdeki temel ilkelerdir.

Eğitimde din, dil, cinsiyet, ırk farkı gözetilmemesi, programların Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri yönünde düzenlenmesi, herkesin yeteneğine uygun programları seçebilmesi; eğitimde kadın-erkek eşitliği, genel ve meslekî eğitim fırsatlarının yaşam boyu sürekliliği, demokrasi bilincinin beslenmesi, eğitimde lâikliğin esas kılınması, programların, metodların, araç-gereçlerin bilimsel ve teknolojik esaslara uygunluğu, eğitim-insangücü-istihdam ilişkilerinin planlanması, bina-tesis-donatım-personel standartları vb. yasada unutulmamıştır ama aradan geçen yıllarda, bu doğrultularda yatırımların planlandığına, bütçelerden ödenekler ayrıldığına ilişkin ciddi girişimler görülmemiştir. Aksine, giderek çığlaşan eğitim çağı nüfusu karşısında, "okul ve öğretmen yok denmesin!" düşüncesiyle her tip yapıdan, her tip okumuştan istifade yolları aranır olmuştur. Oysa bu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarının özüne terstir: "Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğretim hakkının

kapsamı kanunla tesbit edilir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz... ilh." (1982 Anayasası 42. Madde).

1960'lı yıllarda planlı döneme geçilince gerçi eğitime önem verildiği her vesileyle vurgulanmıştır. Ama eğitimin bir uzun süreç olduğu, kuşaktan kuşağa geliştirilerek sürmesi gerekliliği, yetkililerin bir kaygısı ve amacı olamamıştır. [127] Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında "Kalkınmanın gerektirdiği sayı ve yeterlilikte insan gücü eğitimine önem verileceği", Üçüncü Planda, "Eğitim sisteminin, kalkınma sürecinin bir parçası olduğu", Beşincide, "En değerli millî varlığımız ve beceri kaynağımız olan çocuklarla gençlerin kalkınmanın sürükleyici unsurları oldukları" vs. savunulmuşsa da, örneğin 1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Planda "Eğitimde beklenen hedeflere ulaşılamadığı, eğitim sisteminin, gerek sosyal adaletin sağlanmasında, gerek kalkınmanın gerektirdiği nitelikte ve nicelikte insan gücü yetiştirmede yetersiz kaldığı"; 1985-1989 Beşinci Yıllık Planda da "Geçmiş plan dönemlerinde eğitim sektöründe kullanılan kaynaklar arasında, sayı ve nitelik gelişmesi sağlanamadığı" tam bir pişkinlikle ifade edilebilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatının yayınladığı (1970) Rasyonalizasyon Tedbirleri"nde, "Gelecek kuşakları çağın icaplarına uygun yetiştirmek için neler yapılması gerektiği sıralanıyor: İnisiyatif sahibi, yaratıcı gücü olan, hayatını her türlü şartlar altında kazanabilen insanlara ihtiyaç olduğu; vatandaşı genç yaşta prodüktiv hale getirecek bir eğitim sisteminin kaçınılmazlığı; bürokrat yetiştiren sistemin yerine teknisyen yetiştiren sistemin gerekliliği..." Bu ve benzeri saptamalara, hemen her dönemde ve "lâf düzeyinde yer verilmiştir.

Hükümet programlarında da kimi zaman "maarif, kimi zaman "eğitim" uzun bölümler oluşturagelmiştir. Programlarda "On yılda okulsuz köy bırakmayacağız" gibi iddialar da eksik olmaz. Dilden folklora, üniversiteden Gezici Köy Kadınları kurslarına, eğitim tesislerine mutlaka temas edilir. "Eğitimde birlik ilkesine aykırı uygulamaların

sona erdirileceği, Atatürk ilkelerinin her kademede egemen kılınacağı da vurgulanır. 1950-1980 arasında kısa fasılalar dışında, "milliyetçi-muhafazakâr" iktidarların işbaşında olmasına rağmen, 1979'daki Hükümet programında "Eğitimin beynelmilelci ve Marksist tesirlerden kurtarılacağı" vaadinde bulunulması da enteresandır.

Millî eğitimi yönlendiren belli başlı 3-5 yasa dışında, doğrudan ya da dolaylı ilgilendiren yasaların sayısını tesbit etmek bile mümkün değildir. [128]

1961-1981 arasında yürürlüğe konan ve Millî Eğitim'in çeşitli birimleri, görevleri ve hizmetleriyle ilgili 218 ayrı Yönetmelik bulunduğunu hatırlatmak yeterlidir. Son eklentiler ve yenilikler dışında 1980'li yılların sonuna doğru, eğitimimizi doğrudan ilgilendiren mevzuat yığıntısının üç büyük ciltte toplam 2548 sayfayı kapsadığını belirtmekte de yarar var.

1980'e gelindiğinde yaşanan uzun ve korkutucu anarşi yangınının külleri altından, şu gerçekler ortaya çıktı: Türkçe'nin eğitimi ve öğretiminin, dilin bir düşünce ve yükselme vasıtası olarak edebiyat, tarih, felsefe öğretimlerinin desteğinde, evrensel bilinci uyandıracak düzeye ulaştırılamaması; okul ortamlarının, zekânın ve duyguların sağlıklı gelişmesine yeterli donanımdan yoksunluğu ve giderek çekiciliğini yitirmesi, hatta itici olması; sanat, spor, kültür faaliyetlerinin çok geri ve göstermelik düzeylerde kalması; eğitim örgütlerinin çocuk ve genç üzerindeki etkinliğinin azalması, etkinin kontrol dışı alanlara ve iletişim araçlarına kayması; yabancı dil, matematik, fen öğretimlerindeki başarısızlık; endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin okullardan daima uzakta kalışı; programların çağdaş ilkelere göre yenilenememesi; okul kitaplarının, öğretmenlerin, okulların sürekli eleştiriye, öğretmenliğin giderek nitelik kaybına uğraması okuma yasakları; fikirsizliğin ürünleri sayılan "millî tarih", "millî coğrafya" okutma girişimleri; eğitim yerine, ezbere ve tekrarcılığa öncelik veren, bir Bakan'ına "Liselerde Eflâtun okutulmasa ne olur?" dedirtebilecek, öğretmeni ve öğrenciyi zengin gözlem ve kaynak alanları üzerinden dar, soğuk, donanımsız derslik kapalılığında tutmayı yeğleyen sistemler...

1980lerde, öğretmenlerin yetiştirilmeleri, ön lisans, lisans ve lisansüstü akademik formasyonlar kazanmaları gündemdedir ama sayılar yüz binleri aştığı için, ülke düzeyindeki dağılım, nakil, ayrılma, dönme trafikleri, yatırımsızlık, bürokrasi engelleri karşısında, bu yaklaşımın da bir "diploma dağıtma" kolaycılığında takılıp kaldığı görülmektedir. [129]

Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre öğretmenlik "Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği" ise de, ihtisasların nasıl kazandırıldığı hâlâ meçhuldür ve özellikle de pedagojik formasyonun nasıl verildiği bilinmemektedir. Oysa 1983'te XI. Şûra'da öğretmen adaylarının, "Atatürk ilkelerini yaşatıp yüceltecek, eğitim biliminin kuramsal yapısını, metodolojisini, terminolojisini öğrenmiş, kalkınma ile eğitim arasındaki bağlantıyı bilen, eğitim sorunlarım inceleyen, ders konularının eğitim programındaki rolünün farkında, eğitim süreçlerini özümsemiş, edindiklerini öğrenci davranışlarının gelişiminde kullanan vs. vs." aydınlar olarak yetiştirilmeleri önerilmiş. Günümüzün öğretmeni ise bunların oldukça yabancısı; 657, 439, 1702, 5442... sayılı yasaların, bir dizi kararnamenin, yönetmeliğin yasakları, kuralları ortamındadır.

Program, Kitap, Öğretmen

1924, 1926, 1936, 1962 ve 1968'de önemli değişiklikler gören öğretim programları, 1970’li, 80’li yıllarda da değiştirilmiştir. Her gün yeni dersler ve programlar getirilmesi doğaldır. Ancak, giderek daha eklektik, tutarsız öğretim programları kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin, 1988'de yayınlanan Ortaokul Programı'nın 27-51. sayfaları arasındaki "Eğitim ve Öğretim ilkeleri"nin hangi yetkili kurulca ne zaman yürürlüğe konduğu bilinmez. Öte yandan, Lise Programı'nda böyle bir bölüm yoktur! Yani, ortaokul öğretimi için ilkeler, lise öğretimi için ilkesizlik sözkonusudur. Galip Karagözoğlu şöyle diyor: "Öğretim programları ile verilmesi istenen bilgi ve beceri çocuğun günlük hayatında kullanılacak türde değildir.

İlk, orta, lise kademelerinde öğretim programları bakımından bir bütünlük yoktur... Dengeler kurulamamıştır. Okullarda fiziki şartlar elverişsizdir...

Öğrenci başarısı eskimiş yöntemlerle değerlendirilmektedir... (Milliyet, 11.11.1988, "Eğitim Sorunları Çözümlenemez"). Türkçe Eğitim Programı 1981'de yürürlüğe konmuşken hâlâ uygulanamamakta, programa uygun ders kitabı yazılamamaktadır! Çocuklara ve gençlere elyazısı becerisi kazandıran öğretmen sayısı, bunu ihmal edenlere oranla yüzde 1 bile değildir! [130]

Edebiyat programı "sakıncasız ölü ozanlar ve yazarlar antolojisi'dir.

İlkokul çocuklarına ve ortaokula gidenlere hâlâ, "Türklerin Anayurdu ve Göçler" yutturmacası ile atalarımızın buzullar çağından önce bile uygarlık kurdukları belletilir. 10 yaşındaki çocuklar Mısır ve Mezopotamya'nın beş bin yıl önceki devletlerini ezberlerler... 1981'de kabul edilen TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, programının açıklamalarında laiklik sadece bir kez ve şu tarzda geçer: "Bu kavramın dinsizlik olmadığı belirtilerek, Atatürk'ün İslâm dinine olan saygısı kendi sözleriyle açıklanacak; onun esas itibariyle tutuculuk,

gericilik, yobazlık ve hurafelerle safsatalara ve din istismarcılığına karşı olduğu üzerinde durulacaktır" Lise Fizik programı 9, Biyoloji Programı 13 sayfa iken, Sağlık Bilgisi programı 90 sayfadır!

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ders kitabı ve yayın işleri, yeni rejim, yeni toplum, yeni gençlik ilkelerine uygun yürütülürken ve 1933'te 2259 sayılı yasa ile ilkokuldan üniversiteye kadar tutarlı kitaplar yayınlanırken bu konu giderek ihmâl edilmiş, 1974'te IX. Şûra'da her ders için tek kitap ilkesi benimsenmiş; 1739 sayılı yasanın 54. maddesi de bunu öngördüğünden bir süre de bu yol denenmiştir. 1985'te ders kitapları işi bir yönetmeliğe bağlanınca dönemin Bakanı, Bakanlık müfettişlerini "iki ay içinde 1400 ders kitabı yazmaya zorlamış, bu garip "Kitap yazma seferberliği" bakanın istifasıyla noktalanmıştır. İçeriklerinde önemli değişikliğe gidilmeden çıkartılan, bakanlığın 425 ayrı ders kitabının yıllık tirajı 35 milyon civarındadır. Piyasaya bırakılan kitaplar ise baş döndürücü kazançlar rantlar yüzünden, içeriksiz, yanlış, yetersiz fakat gösterişlidir.

1926'da Okul Müzesi, ders araçları, Gezici Eğitim sergileri açabilen, araç-gereç işleri için Prof. Dr. Fray, Stiehler gibi uzmanları getirtebilen, 1930larda okullarda kitaplık, laboratuvar kampanyaları başlatan Bakanlık, 1945'ten sonra Ders Araçları Yapım Merkezleri girişiminde bulunmuş; 1950'deii sonra film gösterileri ve radyo da devreye sokulmuştur. TV ile eğitim 1968'den sonradır. [131]

1975'te Mektupla Öğretim Postası kurulmuştur. 1976'da da YAY-KUR (Açık Öğretim Programları) çalışmaları başlar. "Eğitim Araçları ve Donatım Standartı" ise 1990 da yayınlanmıştır. Fakat bu yönetmelikteki mütevazi araç-gereç donatımlarının okullarımıza bir "hava" getirmesi hayâldir. Oysa "Özel Öğretim Kurumlarına Ait Standartlar Yönergesi, özel öğretim kurumlarını, tepeden tırnağa araca-gerece, kitaba boğmayı amaçlamaktadır. Devlet okulları için "Türkçe araç-gereç listesi" dahi düşünülmemişken özel okullarda, dershanelerde kitaplık bulundurulması zorunludur.

Millî Eğitim Temel Kanunu uyarınca (Diğer Bakanlık ve kuruluşlara ait olanlar dışında) özel, genel, meslekî okulların sayısı çok,

düzeyleri farklı; ama programları, öğretmen kadroları her birinin sağlıklı ve verimli öğretim yapabilmelerine cevap verememektedir. Faal örgün eğitim kurumlarının başlıcaları; Ana sınıfı (ilkokul bünyesinde), Anaokulu, Uygulama Anaokulu, Özel Türk Anaokulu, Özel Azınlık Anaokulu, İlkokul (resmî), Özel Türk İlkokulu, Özel Yabancı İlkokulu, Özel Azınlık İlkokulu, Yatılı İlköğretim Bölge Okulu, İlköğretim Okulu, Ortaokul (bağımlı ve bağımsız), Kız Sanat Ortaokulu, İmam-Hatip Ortaokulu, Akşam Ortaokulu Özel Azınlık Ortaokulu, Özel Yabancı Ortaokul, Lise (resmî), Anadolu Lisesi, Yabancı Dille Öğretim Yapan Özel Türk Lisesi, Yabancı Dille Öğretim Yapan Yabancı Lise, Azınlık Lisesi, Çok Amaçlı Liseler, Yabancı Dil Kolu Bulunan Lise, Endüstri Meslek Lisesi, Teknik Lise, Yapı Meslek Lisesi, Anadolu Teknik Lisesi, Meslek Lisesi, Kız Meslek Lisesi, Kız Teknik Lisesi, İmam-Hatip Lisesi, Ticaret Lisesi, Anadolu Ticaret Lisesi, Anadolu Tekstil Lisesi, Öğretmen Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, Anadolu Aşçılık Meslek Lisesi, Sekreterlik Meslek Lisesi, Beden Eğitimi ve Spor Lisesi, Denizcilik Meslek Lisesi, Validebağ Sağlık Meslek Lisesi, Terzilik, Seramik, Motor Meslek Liseleri, Fen Lisesi; .Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Körler Okulu, Sağırlar Okulu, Eğitimi Güç Çocuklar Okulu, Ortopedik Özürlüler Okulu, Ağır İşitenler Okulu, Alt Özür Sınıfı, Sağırlar Özel Sınıfı, Yetiştirme Yurdu, Eğitilebilirler İş Okulu. [132]

Yaygın Eğitim kurumlarının başlıcaları ise şunlardır: Yaygın Eğitim Enstitüsü, Endüstri Pratik Sanat Okulu, Pratik Kız Sanat Okulu, Olgunlaşma Enstitüsü, Halk Eğitimi Merkezi, Eğitim Odası, Çıraklık Eğitim Merkezi, Meslekî ve Teknik Açık Öğretim Okulu, Akşam Sanat Okulu.

Okullar, kurumlar türlü çeşitli ve çoktur ama, örneğin 1979'da sanayi ve hizmetler sektörlerinde çalışan kadınları temsilen binlerce işçi kadının imzaladığı dilekçe 0-6 yaş grubunun ancak yüzde 0.5'inin okul öncesi eğitimden yararlanabildiğini göstermektedir. Bu oran, 1990'da yüzde 0.4'e gerilemiştir.

Okul öncesi eğitime Türkiye'de henüz "lüks" gözüyle bakıldığından, çocuklar 7 yaşına kadar çoğu durumda başıboş bırakılmaktadır. Bu gruptaki 10 milyon çocuktan sadece 40 bininin, yarım milyon dolayındaki korunmaya muhtaç çocuktan ise yalnızca 15 bininin eğitimi mümkün olabilmektedir. 2 milyon 200 bin dolayındaki özürlü çocukların ise 30 bini eğitim almaktadır. 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile değişiklikler yapan KHK'ler, kurumlara ilişkin yönergeler, 1985'te çıkartılan Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği (Bu yönetmeliğin, salt para kazanmak tutkusu ile kaleme alınıp ilgili mercilerin zayıf dikkatlerinden kaçırıldığı sezinlenir) ise, çağdaş ve demokratik ülkelerdeki resmî-özel okul yarışını değil, zengin-yoksul ayrıcalığını su yüzüne çıkartmıştır.

Temel eğitimin, ilkokul+ortaokul (5+3) olarak 8 yıla çıkartılması, 1970lerden beri yüzde 3 düzeyine dahi ulaştırılamamıştır. Kimi yerde, ilkokul, kasabanın bir başında, ortaokul öteki ucunda ve ikisi birden ilköğretim okuludur! Böylece sorunlara sorunlar eklenmek için sanki çareler düşünülmüştür. 1990-1991'de İlköğretim Okulları 1692 olarak sayılmıştır. Yeryüzünde temel eğitimi 5 yıl düzeyinde tutan, Türkiye'den başka birkaç ülke daha vardır. Bu hayatî konu için trilyonluk bütçelere yanaşılmayarak "vatandaş katkıları" ile yetiniliyor. Öte yandan, "iş eğitimi ağırlıklı" ilköğretim programının uygulanmaması, yaşama ve ekonomiye kısa zamanda uyum sağlayan insan yetiştirmeyi engelliyor. İlkokullar, çekicilikten, çiçekli, ağaçlıklı bahçelerden yoksun, özensiz ve sevimsiz, çocuk siloları gibidir. [133]

1961'de yürürlüğe giren 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun birçok maddesi, 1983'te çıkartılan 2917 sayılı yasa ile değiştirildikten sonra hazırlanan ve 948 sayfalık dopdolu bir doküman olan İlkokul Programı, gerçi İlköğretimle ilgili yasal hükümleri, "iyi ve doğru" her şeyi içermektedir: Demokratik eğitim-öğretim, etkileşim, hayatîlik, planlılık, okul-aile işbirliği, millîlik, hoşgörü, Türkçe'yi doğru ve açık kullanma, araştırma... uzun uzun açıklanmıştır. Oysa okullar neredeyse otokratik ama herhalde otoriter ve klâsik bir eğitim-öğretim manzarası sergiler. 1987'de yayınlanan İlkokul Yönetmeliği

ise "Mecburî öğrenim çağı, çocuğun 5 yaşım bitirdiği yılın Eylül ayı sonunda başlar, 14 yaşını bitirip 15 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter", "İlkokullarda normal öğretim esastır", "İlkokul öğrencilerine maddi ve manevî ceza verilmez", "Birinci devre öğrencilerine evde yapmak üzere ödev verilmez..." derse de bunlara kulak asılmamakta, her yıl yüzbinlerce çocuk zorunlu ilköğretime kayıt olmadığı gibi, okullarda ceza da programdan, program dışından ödev de verilir.

Genel ortaokullar ile liselerin bugün hangi amaca hizmet ettiği tartışma konusudur. Bir zamanların, millî kültürün ve hümanizm ruhunun kazandırıldığı, bütün mezunlarının üniversiteye girebildiği liselerinden günümüzün, her yıl yüzbinlerce mezununu, umutsuz ve meyus, LİMME son çaresine koşturan liselerine gelinmiştir. Anadolu liselerinin sayısı, kadro, kalite, yer düşünülmeden 135'e ulaştırılmışsa da A ilindeki bir Anadolu lisesi ile B ilindeki Anadolu lisesi arasında mantığın kabul edemeyeceği seviye farklılıkları sözkonusudur. Buna rağmen, bu okullara başvuranların ancak yüzde 11'i, Fen Liselerine başvuranların da yüzde 2,5'i giriş sınavlarında başarılı olabilmektedirler. Yıllardır açılması beklenen Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi 1989-1990'da İstanbul'da, 1990-91'de Ankara, Bursa, Eskişehir, İzmir ve Kütahya'da yenileri açılmıştır. [134] Nüfusu az ve dağınık yerleşim birimleri için, genel, mesleki ve teknik öğretim programlarını bir arada veren "Çok Amaçlı Liselerin sayısı da bu son iki yılda 82'ye çıkmıştır. Öğretmen Liselerinin adı, 1989'dan itibaren Anadolu Öğretmen lisesine dönüştürülmüşse de, mevcut 47 okulda henüz gözle görülür bir yenilik ve gelişme yok gibidir. 1972'de kabul edilen İmam-Hatip Lisesi yönetmeliği'nin 1. Maddesi "Lâik öğretim sistemimiz içinde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın hizmetleri arasında ayrı bir meslek okulu niteliğinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi gereğince kurulmuş bulunan İmam-Hatip okullarının amaçları, 633 sayılı Diyanet İşleri Bakanlığı Kanunu'nun 22. maddesine göre imamlık, hatiplik, Kur’an kursu öğreticiliği, gerektiğinde müftülük, vaizlik benzeri görevleri yapmak üzere ortaöğretim görmüş din görevlileri yetiştirmektir" diyor. Bu okulların sayısı kesin bilinemiyor. Örneğin resmen 383 gözükmekle birlikte, bir

kentte aynı müdürlüğe bağlı, kızlar ve erkekler için ayrı ayrı ve tamamen bağımsız okullar dikkate alındığında bu sayı 720'ye çıkmaktadır. Son yıllarda İmam-Hatip liselerinin, özel yurtlarda barındırılan yoksul köy çocuklarına daha bir şefkatle kucak açtığı, dindar ailelerin de kızlarını öncelikle bu okullara gönderdikleri gözleniyor. 1988-1989'da, bu okullarda 11.628 öğretmenin görev yaptığı ve 268.013 öğrencinin okuduğu saptanmıştır. Türkiye'deki toplam cami sayısı işe 63.000 olup buna, her yıl yeni 1500 cami eklenmektedir. 4.800 Kur'an kursunda, çağdaş eğitim, denetim ve gözetim ilkelerinden uzak 155.000 çocuk okumakta, yine her yıl yeni 300 Kur'an kursu açılmaktadır. Öte yandan, kızlarımızın örgün meslekî eğitim almalarına uygun Kız Meslek ve Kız Teknik Liselerinin aynı öğretim yılındaki sayısı 297, öğretmen sayısı 10.147, öğrenci mevcudu 44.291'dir. 258 kız sanat ortaokulunda ise 31.622 öğrenci okumakta, 472 pratik kız sanat okulunda da, yaygın eğitim kapsamında, 1.845 öğretmenden, 185.368 yetişkin kız ve kadın beceri kazanmaktadırlar. 6 Olgunlaşma Enstitüsünde ise sâdece 1.554 öğrenci tesbit edilmiştir. Kız Teknik öğretim kurumlarında, çocuk gelişiminden ev yönetimine ve giyime, nakış, resim, tekstil ve seramikçilikten kuaförlüğe, elektronikten, yapı ressamlığına, bilgisayara, hazır giyime ve besin teknolojisine kadar 44 ayrı dalda program uygulanmaktadır. [135] Erkek Teknik Öğretimin örgün kurumları Anadolu Teknik (36), Anadolu Meslek (3), Teknik (171), Endüstri Meslek (477) liseleri, bunlara bağlı Ortaokullar (22), olarak 647'dir.

Bu alanın yaygın eğitim kurumları ise 15 Endüstri Pratik Sanat okulları, ile 12 Yetişkinler Teknik Eğitim Merkezleridir. Tüm bu örgün ve yaygın kurumlarda toplam 18.507 öğretmen ile 304.352 öğrenci bulunduğu (1990 sayıları) saptanmıştır. Bu kurumlarda; elektronikten gazeteciliğe, kadastro, boya-apre, serigrafi işlerinden, restorasyon, konfeksiyonculuk ve kuyumculuğa değin 80 ayrı program uygulanmaktadır. Son yıllarda sayısı 10'a ulaşan Çok Amaçlı Liselerde de benzeri programlar ile bankacılık, muhasebe, petrokimya yenilikleri görülüyor.

Endüstriyel Okullar, Yaygın Meslek Eğitimi, Mesleki Eğitim, Teknik İşbirliği vb. projeler için, dış krediler ve karşılıksız dış yardımlar alınmaktadır.

Yaygın Eğitim, OkurYazarlık

Vasıflı insan gücü yetiştirmek için 1977'den sonra, 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu, 1986'da da 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunları yürürlüğe konmuştur. 1988'de 53 ilde toplam 167 Çıraklık Eğitim Merkezi varken, 1990-91'de öteki yaygın eğitim kurumları ve 752 Halk Eğitimi Merkezi ile birlikte 4.093 yaygın eğitim kurumu örgütlenmiştir. Bunlarda 1.352.000 kişinin eğitim gördüğü bildirilmiştir. (Cumhuriyet, 19 Şubat 1991, s.18). Halk Eğitimi Merkezlerinde ve bağlı Gezici Kurslarda 107 ayrı dalda beceri kazandırılmaktadır.

Halk Eğitimi aracılığı ile sürdürülen okuma-yazma çalışmalarında da 1989 sonuna değin toplam 4.282.468 kişiye hizmet götürüldüğü; okuma yazma genel oranının da yüzde 89'a (?) ulaştığı iddia edilmektedir. Oysa 1980 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 22.041.S95 kadından 11.105.977'sinin (yüzde 50), 22.695.362 erkekten de 7.296.074'ünün (yüzde 34) okuryazar olmadığı ve herhangi bir okulu bitirmediği biliniyor. 18.402.051 ümmî ise 1980 nüfusunun yüzde 41'ini oluşturmaktaydı. [136]

1989'a değin, çağ nüfusunun tamamını alamayan okulların ve 10 yılda 4 milyon kişiye okuma-yazma öğrettiği sanılan kursların, yüzde 59'luk okuryazarlık oranını, yüzde 89'a nasıl çıkartabildiği cevapsız kalıyor. Esasen okuryazarlık kavramına, artık a, b, c'yi tanımak olarak bakılamayacağı gibi, yüksek oranların da okuryazar olmayanların sayıca azaldığını göstermeyeceği açıktır. Örneğin, 1940'lardaki yüzde 40lık ümmîlik, 7 milyonu ifade ederken, 1990larda yüzde 15'lik oran 9 milyon demektir. Okuryazarlık oranının Hakkari'de yüzde 32'yi aşmaması; İstanbul'da bile 1,5-2 milyon ümmî bulunması; iktisaden faal nüfusta okuryazarlık gerçekten yüzde 89'4'e ulaşırken, 6 yaş yukarısında bu oranın yüzde 77'de kalması, muayyen bölgelerde de yüzde 45'8 çizgisinde oluşu, Türk millî eğitiminin en önemli sorunudur. Güneydoğu ve Doğu'da ise, yüksek

doğum oranı, hem Türkçe'yi bilmeyenlerin hem ümmîlerin sayısını hızla arttırıyor.

Türkiye'de eğitim çağ nüfusu üniversite bazında (0-21 yaş) genel nüfusun yüzde 56'sı, ilköğretim bazında (0-15 yaş) yüzde 42'sidir. Bu demektir ki ilkokul-ortaokul çağında 20 milyon nüfus vardır. İlkokula gitmeden okuryazar sayılanların durumu bir yana, tesbitlere göre ilkokul mezunlarının bile yüzde 20'si, ilk 3-5 yıl içinde okuma-yazmayı unutmaktadırlar. Bu oran kadınlar arasında daha yüksektir. Okuma-yazmayı, günlük yaşamın vazgeçilmez bir uğraşı, ihtiyacı sayanların oranı işe henüz hesaplanamamıştır ve herhalde yüzde 10'un altındadır.

LİMME ve Üniversite

1989'da, genel ve mesleki liselerden mezun 260.000 gençten 70.000'inin (yüzde 26) yüksek öğrenim hakkı elde edebilmesi; geçmiş yıllardan, ileriki yıllara ne denli ürkütücü bir "okumuş işsizler"in yığılmakta olduğunu gösteriyor. 1990'da LİMME (Lise Mezunlarına Meslek Edindirme) projesi, bu sorun için öngörülmüştür. Yüksek öğrenim imkânı bulamayan gençler, meslek ve teknik okullarında kısa süreli kurslara devam ederek iş hayatı için formasyon kazanmaya çalışmaktadırlar. [137]

Üniversite ve yüksek öğretimle ilgili olarak 1960 sonrasının en ciddi iki müdahalesi 114 sayılı kanunla, 147 öğretim üyesinin uzaklaştırılması (tasfiye), buna karşılık 115 sayılı kanunla da üniversitelere tam özerklik tanınması; 4 Kasım 1981'de ise 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu (YÖK) ile üniversite, yüksek okul, akademi ve enstitülerin tek çata altında toplanması; özerkliğin sınırlandırılıp geniş yetkili Yüksek Öğretim Kurulu'nun oluşturulmasıdır. Halen Ankara'da 4, İstanbul'da 6, İzmir'de 2, Bursa, Eskişehir, Konya, Antalya, Adana, Kayseri, Sivas, Samsun, Trabzon, Erzurum, Malatya, Elazığ, Diyarbakır ve Van'da da 1'er üniversite ile illerde ve büyük ilçelerde bağlı yüksek okullar, fakülteler bulunmaktadır. Yüksek Öğretim Kanunu'nu değiştiren ek kanunlar, Kanun Hükmünde Kararnameler, Anayasa'nın iptal kararları, Üniversite-Millî Eğitim Bakanlığı ilişkilerindeki sorunlar, giderek açmazları çoğaltmaktadır. 1960 sonrasının ticarî amaçlı özel yüksek okulları, 1963'te başlatılan, "uzaktan öğretim yöntemli" Yay-Kur ve Mektupla öğretim, 1980 sonrası Açık Öğretim; nihayet 1982'den sonra hemen bütün üniversitelerde kabul gören "yetiştirme rolünden ziyade öğrenci sayısında artış" ilkesi; konuya en iyimser bakanlara bile "Üniversitelerin başarıları, toplumun gelişmişlik düzeyi ile sınırlıdır. Bu ve kendilerini hızla yenileyememeleri, sürekli eleştiri almalarına neden olmaktadır" dedirtiyor (Bkz. Dr. Hüseyin Korkut, "Üniversiteler" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İst. 1983, s. 334).

Genç nüfusu artan bir ülkede, mezunlarının genel nüfusa oranını yüzde 3'lerin üstüne çıkartamayan üniversitelerin, bu noksanlığı örtmek ve toplumun tepkisinden uzak kalmak için, öğrenci sayısının 1-2 katı gence Açık Öğretimin yolunu göstermesi; 200 bin dolayındaki yüksek öğrenim gençliğine sağlanabilen yurt, sosyal ve sportif tesisin yetersizliği daha ne kadar sürecektir bilinmez.

Genel bütçelerde Millî Eğitime gerçi büyük paylar ayrıldığı görülür. Oysa bu paylar içerisinde okul yapımı ve donatımı gibi yatırımlara ayrılan miktarlar oldukça düşük seviyelerdedir. [138] Örneğin, 8 trilyona yaklaşan 1990 Millî Eğitim bütçesinde, yatırımlara ayrılan para 880 milyardır ki bu, 11 milyon öğrenciden her birine "80" TL düştüğünü gösterir. Eğitim bütçesinin yüzde 90'a yakın bölümü, öğretmen ve personel giderlerini karşılamaktadır. Yatırım yetersizliği veya Millî Eğitim bütçesi içindeki bu dengesizlik; son yılların harika bir buluşu olan "Kendi okulunu kendin yap!" kampanyalarıyla yamanmaya çalışılıyor. Bu, elbette ki faydalı bir yoldur. Fakat görülüyor ki, bölgelere ve ihtiyaçlara bağlı, programları gerçekleştirici sonuçlar alınamamaktadır. Birçok "hayırsever'in de hem adını ebedileştirmek hem ödeyeceği verginin büyükçe bir bölümünü bu işe ayırıp toplumun duasını almak için bu yolu seçtikleri de bir başka gerçek. Bununla birlikte 1982-1990 döneminde halk katkısı ile toplam 520.536.400.000 TLlık bir yatırımın gerçekleştirilmiş olması azımsanamaz. Aynı dönemde Özel İdarelerin eğitim yatırımları da 194.285.000.000 TL.'yı bulmuştur.

Çağ nüfusuna göre okullaşma oranları 1982'yi izleyen 20 yıl için; Okul öncesinde yüzde 4,7'den yüzde 55'e; İlköğretim'de yüzde 93'ten yüzde 100'e; Ortaokulda yüzde 34'ten yüzde 75'e; Genel Liselerde yüzde 17,6'dan yüzde 18,4'e buna karşılık Meslek liselerinde yüzde 10'2'den yüzde 29,7'ye yükselecek biçimde öngörülmüştür. 1990'a gelindiğinde okul öncesi eğitimde yüzde 4,7'nin aşılamadığı; İlkokul düzeyinde 1 artışla yüzde 94'ün yakalanabildiği; Ortaokullarda yüzde 60'a, genel ve meslekî ortaöğretimde de yüzde 35 seviyesinin elde edildiği görülmektedir. Yine 1990 rakamlarıyla toplam 12.617.174 öğrenci, 64.820 okulda,

435.926 öğretmen tarafından eğitim görmektedir. Bu sayılar içerisinde İlkokullar 7.191.027 öğrenci, 51.169 okul, 224.382 öğretmenle ilk sırayı alır. Bu düzeyde derslik başına 44 öğrencinin düşmesi, öğretmen dağılımının, kent ve köy arasında ortaya koyduğu adaletsizlik, her yıl 1000 dolayında ilkokulun türlü nedenlerle kapalı kalışı... İlköğretimin önde gelen sorunlarıdır. Ortaokullarda 2.280.606 öğrenci, 6357 okulda, 47.239 branş öğretmeninden ders izliyor. Derslik başına 55 öğrenci isabeti, köy ortaokullarındaki bina, donatım yetersizlikleri ve öğretmen yokluğu, denilebilir ki bu kurumları, eğitimin en verimsiz ve şanssız aşaması durumuna getirmiştir. [139]

Ortaöğretim düzeyinde; genel liselerde 750.091, Meslekî ve Teknik liselerde 542.956, olmak üzere toplam 1.293.047 öğrenci, 3305 okul, 105.700 öğretmen bulunmaktadır. Derslik başına 62 öğrenci düşmesi, bu aşamada da bir sağlıksızlık işaretidir.

İlkokulu bitiren öğrencilerin yüzde 42'si ortaokullara; Lise ve Meslekî Teknik Ortaöğretim okullarını bitirenlerin yüzde 72,6'sı yüksek öğrenime gidememektedir. 1990 kesin sayılarına göre 550.662 genç, üniversite kapısında kalmıştır. 1990-1991'de başvuran 892.975 adaydan 78.720'si (yüzde 8,8) lisans, 34.168'i (yüzde 3,8) ön lisans, 83.396'sı (yüzde 9.7) Açık Öğretime girebilmiştir. İlkokuldan liseye kadarki ölçme ve değerlendirme uygulamalarının 1988'e ait kesin rakamlarına göre ise, ilkokullarda öğrencilerin yüzde 8'i, ortaokullarda yüzde 29'u, liselerde ise yüzde 25'i sınıfta kalmaktadır. Buna karşılık, yeni okullar yapılmaması sebebiyle mevcut kapasite mütemadiyen zorlandığından aynı yıl ilkokullara fazladan 193.458, ortaokullara 297.162, liselere 234.521 (toplam 625.141) öğrenci kaydedilmiştir. Bu açmazların en kolay çözümü ise 1991 yılı içinde muhtemelen yürürlüğe konacak olan "sınıfta kalma kaldırılacak!" olacaktır...

Yurt dışındaki 0-18 yaş grubu Türk çocuklarının sayısı 1981 tesbitlerine göre Almanya'da 584.400, Hollanda'da 36.249, Fransa'da 34.077, Belçika'da 30.258, Danimarka'da 6.264, İngiltere'de 2.000, Avusturya'da 17.539, İsviçre'de 13.604, İsveç'te

8.181, Norveç'te 719, Avusturalya'da 10.000, Arap ülkelerinde 1.400 olmak üzere toplam 744.691'dir. Bunların millî kültür/millî eğitim çizgilerinde ne ölçüde yetiştirilebildikleri konusunda cevaplar alınamıyor. [140]

Sonuç

Her yıl 1.200.000 dolayında çocuk ilkokula kaydoluyor. Şayet 6 yaş grubu da bu sayıya katılsa (yasal olarak katılması gerekir) sayı 2 milyona fırlamaktadır.

Oysa kırık dökük, standartlardan yoksun okulların bu cıvıl cıvıl yükü alması olası değildir. 51 bin ilkokulun yandan fazlası tek dersliklidir. İlkokul çağına gelip de bu haktan yoksun kalan ve yasal takibe alınmayan çocuk sayısı Doğu'da ve Güneydoğu'da (Diyarbakır, Erzurum gibi kent merkezleri de dahil) inanılmayacak boyutlardadır. 1960lı yılların sonunda 700.000 öğrencisi bulunan ortaokullar, 1990'a bunun üç katından fazla bir sayı ile gelmiştir. 1930'larda ortaokul çağ nüfusunun ancak yüzde 7'si bu okullara giderken, bugün çağ nüfusunun yüzde 35'i aynı olanağa sahip. Ama bu oran, hem planlı kalkınma hedefinin gerisinde hem de bu düzeydeki eğitim-öğretimde standart sağlanamamıştır. Türkiye için okuryazarlık oranının asıl bu öğretim kademesinde algılanması gerektiği de unutulmamalı. Halen, ortaokulların yüzde 50'sinde laboratuvar, kitaplık, atelye, salon, yeter miktarda ve yenilikte araç ve gereç, sıhhî tesisat... bulunmamaktadır. 1930'ların imecelerinden artakalma eski köy okulları, bugünlerde ortaokuldur! Damı toprak, tabanı toprak okullar vardır.

Sayısal sorunlar genel liseler için de geçerli. 1970'teki 214.960 öğrenci mevcudu bugünlerde 750.000'i aşmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki toplam lise sayısı kadar lise bugün Bursa'da, Konya'da var. Buna rağmen çağ nüfusunun ancak yüzde 20'si liselere devam edebiliyor. 1981'deki bir tesbite göre genel ve meslekî teknik liselerin 1747'si kendi binasında hizmet verirken, 1123'ü ilkokul binalarında ikili öğretim yoluyla, 421'i kiralık binalarda çalışmaktaydı. Büyük

merkezlerdeki bazı liselerin mevcudu ise 3 binli, 4 binli sayılarla gösteriliyor. [141] Bu, eğitim sürecinin bırakıldığına, salt öğretim yapılabildiğine bir kanıttır. Yine 1980lerin hesaplarına göre Ankara'da 185, İstanbul'da 198, en az ihtiyaç gösteren Kars'ta bile 24 ve her biri 10'ar derslikli yeni lise binasına gereksinim vardır.

Meslekî ve Teknik ortaöğretim, daha sağlıklı bir gelişme yansıtıyor: Erkek Teknik Öğretim, Kız Teknik Öğretim, Ticaret ve Turizm Öğretimi ile Din Öğretimi ana gruplarını kapsayan bu düzeyde, 1984'te 1356 okul, 370.176 öğrenci ve 36.684 öğretmen mevcutken, bu hacim 1991'de yüzde 44,7 artışla 1963 okula, yüzde 67,5 artışla 620.244 öğrenciye, yüzde 31,8 artışla 48.369 öğretmene yükselmiş, 1986'dan sonra "Okul ve İşletmelerde Meslek Eğitimi" de başlatılmıştır. Bu kesimde ilk sırayı alan Erkek Teknik Öğretim'de, 1984'teki 311 Endüstri Meslek Lisesi, 72 Teknik Lise, 4 Anadolu Teknik Lisesi (toplam 387 okul) ile 144.328 öğrenci ve 10.508 öğretmenden, bugün 415 Endüstri Meslek Lisesi, 171 Teknik Lise, 3 Anadolu Meslek Lisesi 36 Anadolu Teknik Lise (toplam: 625) okul, 285.591 öğrenci, 14.410 öğretmen kapasitesine ulaşılmıştır. Aynı iki farklı yılda Kız Teknik Öğretim'de ise 254 Kız Meslek Lisesi, 2 Teknik Lise, 1 Anadolu Meslek Lisesi (Toplam: 257 okul), 32.647 öğrenci, 8.200 öğretmenden, 352 Kız Meslek Lisesi, 3 Teknik Lise, 1 Anadolu Teknik Lisesi ve 30 Anadolu Meslek Lisesi ile (toplam: 386 okul) 56.009 öğrenciye, 10.524 öğretmene ancak ulaşılabildiği görülmektedir. Yine, 1984'te 184 Ticaret Lisesi, 38 Akşam Ticaret Lisesi, 4 Sekreterlik Meslek Lisesi, 9 Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi ile 3 Anadolu Dış Ticaret Lisesi (toplam: 242 okul), 92.877 öğrenci, 5.803 öğretmen varken, 1991'de 233 Ticaret Lisesi, 5 Akşam Ticaret, 4 sekreterlik, 3 Otelcilik ve Turizm Meslek, 25 Anadolu Ticaret, 4 Anadolu Dış Ticaret, 1 Anadolu Sekreterlik, 19 Anadolu Otelcilik ve Turizm, 1 Anadolu Aşçılık Meslek Lisesi (Toplam: 285 okul), 164.552 öğrenci ve 7.88 öğretmenle eğitim yapılmaktadır. Din Öğretiminde, bu yıllar zarfında İmam-Hatip Liseleri'nin sayısı 374'ten 383'e, öğrenci mevcudu 76.193'ten 100.687'ye, öğretmen kadrosu da İ0.308'den 12.447'ye yükselmiştir. [142]

Meslekî ve teknik eğitim, çok pahalı yatırımlar gerektirdiğinden ve bazan bir okul fabrika maliyetine çıktığından ağır gelişmektedir.

Yaygın Eğitim faaliyetlerinde 1984’den 1991'e olan gelişmelere bakıldığında, 763 Halk Eğitimi merkezinde ve bunlara bağlı 1658 kurumda 1.072.100 kursiyerden; 4.093 kurumda, 1.331.420'ye çıkıldığı görülmektedir. Bu kurum ve kurslarda görevli öğretmen ve öğreticilerin sayısı da 7.625'ten 23.109'a çıkmıştır.

Yaygın Eğitimin en yararlı bir dalı olan Çıraklık Eğitimi'nde, Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi, Din Kültürü gibi genel bilgi derslerinin yanında, 45 ayrı programın (Meslek bilgisi dersleri) uygulandığı Çıraklık Eğitim Merkezleri'nin sayısı 1984'te 52 iken 1991'de 226'ya, devam eden çırak adayı, çırak ve kalfa sayısı 6.321'den 200.000'e, öğretmen sayısı da 212'den 1.571'e yükselmiştir.

LİMME Projesinin bir gerekçesi, son on yılda, lise düzeyinde okullardan mezun olan 2.130.968 gençten 1.548.121'inin (yüzde 78) yüksek öğretim kurumlarına gidememesidir. 1990'da, bu kapsamda beceri eğitimine yönelen 51.878 kız, 53.589 erkek (toplam: 105.467) adaydan 28.715'i örgün meslekî eğitim (1 yıllık), 59.861'i yaygın meslekî eğitim (2 yıllık) yolunu seçmişlerdir. Geriye kalan 16.891 genç de bilgisayar programı izlemek için beklemektedir. LİMME Projesi 1990-1991'de 72 ilde, 429 ilçede, 949 okul ve kurumda, 5.679 öğretmenin katkısıyla sürdürülmektedir.

1990 Sayılarının Özeti

Okul düzeyi Öğrenci Öğretmen Kurum

Okul öncesi 110.534 6.734 3.601 (3443'ü ana sınıfı)

İlkokul 7.191.027 224.382 51.169 (yarısı tek sınıflı)

Ortaokul 2.280.606 42.239 6.357

Lise 750.091 61.277 1.700

Meslekî ve Teknik Lise 542.926 44.423 1.605

Toplam 10.875.214 384.055 64.432

[143]

Yaygın Eğitim Yüksek Öğretim

1.331.064 636.572

20,864 31.007

3.591 (LİMME Hariç) 398

Genel toplam

12.842.850 435.926 68.421

(Mevcut okul ve öğretmen imkânlarından yararlanan 105.467 LİMME'li, yukarıdaki sayılara katılmamıştır.)

1990-1991 Öğretim Yılında açılan veya yapımı tamamlanan okullar şu sayılarla açıklanmıştır: Okul Öncesinde: Kreş (1), Ana sınıfı (ilkokul bünyesinde 773), Uygulamalı Ana sınıfı (4), Özel eğitim ana sınıfı (-), Anaokulu (2), Özel anaokulu (12), İlköğretimde: ilkokul (348), Özel ilkokul (19), Sağırlar okulu (2), Eğitilebilir çocuklar okulu (3), Öğretilebilir çocuklar okulu (4), ilköğretim okuluna dönüştürülen ilk ve ortaokullar (Önceden mevcut okullara yeni statü kazandırma yolu ile: (1110), Yatılı ilköğretim bölge okulu (2), Bağımsız ortaokul (204), Kız sanat ortaokulu (3), Pratik kız sanat okulu (5) Ortaöğretimde: Lise (80), Endüstri Meslek Lisesi (9), Teknik Lise (15), Kız Meslek Lisesi (24), Ticaret Lisesi (9), Özel Lise (19), Anadolu Lisesi (29), Anadolu dış ticaret lisesi (1), Anadolu güzel sanatlar lisesi (5), Özel dershane ve kurumlarda: Sürücü kursları (1186), Özel dershane (94), Özel kurs (124), Yaygın eğilimde: Halk eğitimi merkezi (57) Çıraklık eğitimi merkezi (29), (Kaynak: Avni Akyol, Millî Eğitim Bakanlığında İki Yıl, 1991).

Yapılan hesaplar ve tahminler; eğitimdeki kapasite açıklarını kapatmak, yığılmaları önlemek, eskileri yenilemek, çağdaş donatım,

öğretmenin hizmet içi eğitimi, ileri programların, kaynak, kitap ve araç gereçlerin sağlanması için, 1991 değerleriyle 25 trilyon TL'lık (5 milyar Dolar) ekstra bir yatırım kaynağı gerektiğini gösteriyor. Okullarına yakıt, su ve elektrik parasını dahi zamanında gönderemeyen Millî Eğitimimizin bu şansı yakın bir gelecekte yakalayacağı ise iyimserlerimizin bile umudu değildir. [144]

Bibliyografya

AKÇURAOĞLU, Yusuf, Türk Yılı 1928.

ADEM, Mahmut, Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası, Ank. 1977.

AKKÖK, Hasan Zeynettin, Millî Pedagoji ve Türk İçtimaiyatı, İst. 1933.

AKYOL, Avni, Önce ve Sonra Eğitim, İst. 1987.

AKYOL, Avni, Lâiklik ve Din Eğitimi, Ank. 1990.

AKYOL, Avni, 1990-1991 Eğitim ve Öğretim Yılı Mesajı, Ank. 1990.

AKYÜZ, Prof. Dr. Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Başlangıçtan 1988, Ank. 1989.

ANTEL, Sadrettin Celâl, Umumî Didaktik, İst. 1948.

ANTEL, Sadrettin Celâl, Maarifimiz ve Meseleleri, 1939.

ANTEL, Sadrettin Celâl, Yeni Terbiye Tedris Tekniği, İst. 1931.

ARMAN, Hürrem, Piramidin Tabanı, Ank. 1969.

ATAÜNAL, Aydoğan-ÖZALP, Reşat, Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı, İst. M. E. Basımevi 1977.

AYAŞ, Nevzat, TC Millî Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler, M.E. Basımevi 1948.

BALKIR, Süleyman Edip, Yeni Hızla Köye Doğru, 1939.

BAŞBAKANLIK D. Planlama Teşkilâtı, I-V. Kalkınma Planları.

BAŞGÖZ, İlhan-HOWARD, E. Wilson, Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Ank. 1962.

BALTACIOĞLU, İ. Hakkı, Umumî Pedagoji, 1930.

BERKER, Aziz, Türkiye'de İlköğretim, Ank. 1945.

BİLGEN, Nihat (Doç. Dr.), Örgüt İklimi, T.O.D.A.İ.E. Ank. 1990.

BİLGEN, Nihat (Doç. Dr.), "Türkiye'de Orta Öğretim ve Demokratik Değerler" M. Eğitim Vakfı Dergisi, Sayı: 9 (1988).

BİNY, Hamdi, "Yurt Dışındaki Türk İşçi Çocuklarının Eğitimi" Cumhuriyet Dönemi Eğitimi, Sayfa 493-503, M.E.B. İst. 1983.

BÜLBÜL, Doç. Dr. Sudi, "Eğitim Plânlaması ve Harcamaları" Cumhuriyet Dönemi Eğitimi, M.E.B. İst. 1983, sayfa 625-655.

BÜLBÜL, Doç. Dr. Sudi, Üniversitede Öğretmen Yetiştirme ve Hacettepe Örneği, (Basılmamış doçentlik tezi) 1979.

CIRITLI, H. Hüsnü, "İlköğretim" Cumhuriyet Dönemi Eğitimi, M.E.B. 1983 sayfa 261-280.

CUNBUR, Dr. Müjgân, "Kütüphaneler" Cumhuriyet Dönemi Eğitimi, M.E.B. 1983 Sayfa 547-569.

[145]

CERMEN, Osman Nuri, Maarifimizin Mihveri Ne Olmalıdır? İst. 1933.

ÇİLENTİ, Prof. Dr. Kamuran, Eğitim Teknolojisi Ank. 1984.

ÇÖMLEKÇİ, Necla, Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Eğitimin Rolü, Ank. 1971.

DEVLET İstatistik Enstitüsü, Millî Eğitim Hareketleri, 1927-1966.

DEWEY, Eveleyn, (Çev. M. Zekeriya) Eski Mektep Yerine Yeni Mektep, Ank. 1931.

DOĞAN, Prof. Dr. Hıfzı, Öğrenci-Öğretmen ve Program Yönünden Türk Ortaöğretim Sisteminin Değerlendirilmesi, İst. 1972.

DOĞAN, Prof. Dr. Hıfzı, "Meslekî ve Teknik Eğitim" Cumhuriyet Dönemi Eğitimi, İst. 1983, sayfa: 357-382.

DURU, Nâmi Kâzım, Kemalist Rejimde Öğretim ve Eğilim, 1938.

ERTÜRK, Selâhattin, Eğitimde Program Geliştirme, Ank. 1975.

GEDİKOĞLU, Şevket, Halk Eğitimi, Ank. 1953.

GERAY, Cevat, Halk Eğitimine Giriş, Ank. 1970.

GERAY, Cevat, Halk Eğitimi, Ank. 1978

GÜNTAŞ, Ahmet, Atatürk ve Eğitimi, Ank. 1982.

GÜNDÜZALP, Fuat, Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu İst. 1955.

GÜÇLÜOL, Dr. Kemal, "Millî Eğitimde Teşkilatlanma" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İst. 1983, sayfa: 143-156.

GÖKALP, Ziya, Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri (Hzl. R. Kardaş) Ank. 1978.

HAFIZ Ali, İzmir Maarif Mıntıkası 1929 Senesi Müfettişler Kongresi Zabıtnamesi ve Kararları, İzmir 1931.

İLETİŞİM YAYINLARI, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 3. "Eğitim" Sayfa: 649-688.

İNAN, Rauf, "1920'lerde Türk Millî Eğitimi", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İst. 1983, sayfa 53-103.

İLKÖĞRETİM'de Deneme Okulları (Test ve Araştırma Bürosu) Ank. 1963.

İLKÖĞRETİM ve Eğitim Kanunu, No: 222 Resmi Gazete 12.1.1961 -1070.

İSMET İnönü'nün Maarife Ait Direktifleri, 1939 KARAMUK, Ziya, Cumhuriyet'in 50. Yılında Millî Eğitimimiz, M.E.B. 1973.

KANAD, H. Fikret, Terbiye ve Tedris Tarihi Ank. 1930.

KANTARCIOĞLU, Selçuk; Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür, Ank. 1990.

[146]

KARDAŞ, Rıza, Eğitimde Standartlaşma, Ank. 1985.

KAVCAR, Doç. Dr. Çahit, "Güzel Sanatlar Eğitimi" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İst. 1983, sayfa: 505-533.

KAYA, Y. Kemal, İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Politika, Eğitim, Kalkınma Ank. 1984.

KAYA, Y. Kemal, Eğitim Yönetimi Kuramı ve Türkiye'deki Uygulama, T.O.D.A.İ.E. Ank. 1979.

KILIÇ, Eşref, Türkiye'de Halk Eğitimi Ank. 1968.

KILIÇ, Eşref, "Yaygın Eğitim", Cumhuriyet Döneminde Eğitim İst. 1983 Sayfa 469-491.

KIRBY, Fay, Türkiye'de Köy Enstitüleri, İmece Yay. Ank. 1962.

KOÇAK, Cemil, Türkiye'de Millî Şef Dönemi, 1938-1945 Ank. 1986.

KOÇER, H. Ali, "İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi (1923-1980)" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İst. 1983 Sayfa: 571-593.

KOÇER, H. Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923) İst. M. E. Basımevi 1970.

KODAMANOĞLU, Nuri, Türkiye'de Eğitim 1923-1960, Ank. 1964.

KORKUT, Hüseyin, "Üniversiteler" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Sayfa: 315-336.

KOŞAY, Hamid Zübeyir, Halk Terbiyesi, Ank. 1931.

KÖY EĞİTMENLERİ Kanunu-Köy Eğitmenleri Yetiştirme Kursları Programı 1938.

4274 No'lu KÖY OKULLARI ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu ve Müzakereleri Ank. 1943.

KÜLTÜR Bakanlığı, Köy Mektepleri Müfredat Programı, 1938.

LEVEND, A. Sırrı, Maarifimiz ve Millî Terbiyemiz, İst. 1940.

MALCHE, Albert, İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, İst. 1939.

MATBUAT Müdiriyet-i Umumiyesi, TC Salnamesi 1926-1927.

MAARİF Vekâleti, Köy Enstitüleri Kanunu, Ank. 1940.

MAARİF Vekâleti, Millî Eğitim Bakanlığı, Maarif/Miffi Eğitim Dergisi, 1925-1930, 1939'dan günümüze kadar. (108 sayı).

MAARİF Vekâleti, Terbiye Mecmuası 1927-1928 sayı 1-8, cilt I-II.

MAARİF VEKALETİ/MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI; Tebliğler Dergisi Ocak 1939 - Ocak 1991 Sayı: 1.

Millî Eğitim Bakanlığı, Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi, Ank. 1981.

Millî Eğitim Bakanlığı, 1X1. Şûra Kararları.

Millî Eğitim Bakanlığı, İmkân ve Fırsat Eşitliği Bakımından Türk Millî Eğitiminde Gelişmeler, 1955-1968, Ank. 1970.

Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Eğitimle İlgili Yönetmelikler I. II. III. İst. 198?.

Millî Eğitim Bakanlığı, Atatürk ve Eğitim.

Millî Eğitim Bakanlığı, Köy Enstitüleri, Ank. 1941.

Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Eğitim Temel Kanunu, Ank. 1984.

Millî Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İst. 1983.

Millî Eğitim Bakanlığı, Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, İst. 1939.

Millî Eğitim Bakanlığı, TC Maarifi 1940-1941, Ank. 1941.

Millî Eğitim Bakanlığı, Halk Eğitimi 1968.

Millî Eğitim Bakanlığı, Çıraklık Eğitimi Kanunu Ank. 1986.

Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye'de Meslekî ve Teknik Eğitimde Gelişmeler, İst. 1991.

Millî Eğitim Bakanlığı, Çıraklık Eğitimi Uygulamaları Ank. 1990.

Millî Eğitim Bakanlığı, Çıraklık ve Meslekî-Teknik Eğitim Ank. 1990.

Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Eğitim Sisteminde Demokrasi Eğitimi, Ank. 1991.

Millî Eğitim Bakanlığı, "Yeni Türk Millî Eğitim Sistemi" X. Eğitim Şûrası için hazırlanan rapor. Ank. 1981.

Millî Eğitim Bakanlığı, Küçük Maarif Yıllığı, 1944.

Millî Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyet'in 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Eğitimimiz, Ank. 1973.

Millî Eğitim Bakanlığı, TC Maarifi 1923-1943 Ank. 1944.

Millî Eğitim Bakanlığı, Özel Öğretim Kurumlarına Ait Standartlar Yönergesi, Ank. 1987

Millî Eğitim Bakanlığı, (Eğitim A. ve D. D. Bşk.) Eğitim Araçları Donatım Standartı Ank. 1990.

Millî Eğitim Bakanlığı, Armağan 1956-1957.

Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Eğitimle İlgili Kanunlar Ank. 1953.

Millî Eğitim Bakanlığı, İlkokul Yönetmeliği Ank. 1987.

Millî Eğitim Bakanlığı, (Er. Tek. Öğ. G. Md.) 1990-1991 Öğretim Yılı Erkek Teknik Öğretim Genel Müdürlüğüne Bağlı Okullar Ank. 1991.

Millî Eğitim Bakanlığı, Ortaöğretimle İlgili Mevzuat, 1988.

Millî Eğitim Bakanlığı, XIII. Millî Eğitim Şûrası 1991.

Millî Eğitim Bakanlığı, Meslekî ve Teknik Öğretim 1953-1973.

Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye'de Okuma Yazma Seferberliği 1928-1985 Ank. 1985.

Millî Eğitim Bakanlığı, ilk, Orta, Lise ve Dengi Okulların Haftalık Ders Dağıtım Çizelgeleri Ank. 1986.

Millî Eğitim Bakanlığı, XII. M. Eğitim Şûrası Raporlar-Kararlar 1989.

Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye'de Orta Tahsil, Ank. 1923.

Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullarda Okutulacak Kitaplar Yönetmeliği.

Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Eğitime Muhtaç Çocuklar Hakkında Yönetmelik, Ank. 1975.

Millî Eğitim Bakanlığı, Meslekî ve Teknik Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, Ank. 1978.

Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Bakanlar ve Müsteşarlarla Yapılan Toplantı Metinleri, Ank. 1984.

Millî Eğitim Bakanlığı, Maarif Vekâletinin Bazı Halk Eğitimi Çalışmaları 1956.

Millî Eğitim Bakanlığı, Türk Eğitim Millî Komisyonu Raporu, İst. 1960.

Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye'de Umumî ve Meslekî Öğretim, Ank. 1956.

Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Millî Eğilim 1990.

Millî Eğitim Bakanlığı, Terbiye 1927.

Millî Eğitim Bakanlığı, (Özel) Limme Projesi Genelge 1991/26.

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bak., İlkokul Programı İst. 1988.

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bak., Lise Müfredat Programı Ank. 1987.

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bak., Ortaokul Programı Ank. 1987.

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bak., Millî Eğitim Temel Kanunu ile İlköğretim ve Eğitim Kanunu Ank. 1987.

Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bak., Bazı Ülkelerin Eğitim Sistemi Ank. 1988.

NİŞANCI, Abdullah, "'Cumhuriyet Dönemi Türk Millî Eğitimi" Tercüman Gazetesi 20-22 Ocak 1984 Sempozyumu İlavesi.

OKAN, Kenan, Türkiye'de Yüksek Öğretim, Ank. 1973.

OĞUZKAN, Ferhan, "Ortadereceli Okul öğretmenlerinin Yetiştirilmesi" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İst. 1983 s.595-622.

OĞUZKAN, Turhan, "Orta Dereceli Genel Öğretim Kurumlarının Gelişmesi" Cumhuriyet Döneminde Eğitim İst. 1983. s.281-310.

[149]

OKTAY, A., Okul Öncesi Eğitim ve Türkiye'de Okul Öncesi Konferansları İst. 1984.

OĞUZKAN, Turhan, Türkiye'de Ortaöğretim ve Sorunları İst. 1981.

OKUTAN, Ömer, "Din Eğitimi", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, sayfa: 410 vdd.

OKUTURLAR, Şahap, İlköğretim Kılavuzu İst. 1949.

OKUL ve Öğretmen, (Yay. Raşit Saraçoğlu) I. II. III. Ciltler, sayı 1-15 İst. Ülkü Basımevi 1936-1937.

ÖZALP, Reşit-AYDOĞAN Ataünal, "Millî Eğitimde Kongreler Şûralar" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, sayfa 105 vdd.

ÖZALP, Reşit-Aydoğan Ataünal, Rakamlarla Türkiye'de Meslekî ve Teknik Öğretim, Ank. 1956.

ÖZGÜR, Hasan, Öğretmenin Beyaz Kitabı, Beyaz Yay. No: 1.

ÖZHAN, Lütfi, Millî Eğitimle İlgili Kanunlar, Ank. 1981.

ÖZSOY, Doç. Dr., "Özel Öğretim" Cumhuriyet Döneminde Eğitim sayfa: 383 vdd.

ÖZKAN, Zeki, Küçük Sanayide Eğitim, Ank. 1987.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, Türkiye'de Din Eğitimi M.E.B. İst. 1966.

SEVGİ, Ahmet, Yaygın Eğitim Açısından Çıraklık ve Meslek Eğitimi Ank. 1987.

SERT, Muammer - ELGİN, Sait, İlk ve Orta Dereceli Okullarda Ders Araçlarının Durumu, M. E. Basımevi İst. 1978.

SİNANOĞLU, Suat Prof. Dr. Türk Hümanizmi Ank. 1980.

SOYSAL, Emin, İlköğretim Olayları ve Köy Enstitüleri Bursa 1945.

SOYSAL, Emin, Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi, İzmir 1940.

SUNGU, İhsan, "Tevhid-i Tedrisat" Belleten Cilt II, sayfa 405 vdd 1938.

TANRIÖVER, H. Suphi, Dağyolu 2. Kitap, Ank. 1931.

TARAKÇIOĞLU, M. Reşit, Millî Terbiye ve Hedefleri, İzmir 1942.

TEKELİ, İlhan, Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar, Türk Eğitim Derneği, Ank. 1977.

TONGUÇ, İ. Hakkı, Köyde Eğitim, Ank. 1928.

TONGUÇ, İ. H. - UNAT F. Reşit, Muallim Almanağı 1928.

TUNCOR, Ferit Ragıp, 'Yayımlar" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, sayfa 535 vdd.

TURGUT, Prof. Dr. Fuat, "Program Değerlendirme" Cumhuriyet Döneminde Eğitim, sayfa 215 vdd.

TÜRK Dil Kurumu, Atatürk'ün Millî Eğitimimizle İlgili Düşünce ve Buyrukları. Yayın No: 316.

TÜRK Eğitim Derneği, Temel Eğitim ve Sorunları Ank. 1981.

TÜSİAD, (Türkiye Sanayi ve İş Adamları Der.), Türkiye'de Eğitim (Rapor) (Hzl. Z. Baloğlu) İst. 1990.

UNAT, F. Reşit, Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış, M. E. Basımevi Ank. 1964.

UNESCO, T. Millî Komisyonu, Okul Öncesi Eğitimi Ank. 1977.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şâkir, Atatürk ve Harf Devrimi Ank. 1928 (T.D.K. yayını).

VARIŞ, Prof. Dr. Fatma, Eğitimde Program Geliştirme Ank. 1978.

YÜCEL, H. Ali, Türkiye'de Ortaöğretim, Ank. 1938.

YÜRÜKOĞLU, Atalay, Okul Öncesi Eğitim Ank. 1977.

YÜCEL, Mehmet, Yücel (Hayatı, Anıları, Tecrübe ve Tavsiyeleri) Ank. 1977.

SON